



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Επιστήμες της Αγωγής: Εκπαίδευση Ενηλίκων, Ειδική Αγωγή»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**« Η επιρροή των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης
ενηλίκων στην εργασιακή επανένταξη πρώην χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών»**

ΒΛΑΧΟΥ ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΠΑΓΩΝΑ,

LIs 22058

Θεσσαλονίκη, 2024



Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Επιστήμες της Αγωγής: Εκπαίδευση Ενηλίκων, Ειδική Αγωγή»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η επιρροή των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης ενηλίκων στην εργασιακή επανένταξη πρώην χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών»

“The influence of vocational training and adults’ education programs on the work reintegration of former psychoactive substance users”

Βλάχου Δέσποινα Παγώνα

Εξεταστική επιτροπή

Νεοφώτιστος Βασίλειος, Ε.ΔΙ.Π, Επόπτης
Βαλκάνος Ευθύμιος, Καθηγητής
Καρατσιώρη Μαριάννα, Ε.ΔΙ.Π

Θεσσαλονίκη, 2024

Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας

Περιεχόμενα	
Συνομογραφίες	5
Περίληψη	6
Abstract	7
Ευχαριστίες	8
Εισαγωγή	9
A. Θεωρητική πλαισίωση	12
1. Εξάρτηση και Απεξάρτηση.....	12
1.1 Προσεγγίσεις της εξάρτησης	12
1.2 Θεωρίες εξάρτησης	15
1.3. Η χρήση στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα	25
1.4. Συνέπειες της τοξικοεξάρτησης.....	26
1.5. Θεραπευτική διαδικασία – φάσεις	29
1.6. Αποτελεσματικότητα θεραπείας.....	33
1.7. Το προφίλ των χρηστών	38
1.8. Δυσκολίες και προκλήσεις κατά την απεξάρτηση	42
1.9. Το πρόγραμμα «ΑΡΓΩ».....	44
2. Εκπαίδευση Ενήλικων	47
2.1. Κίνητρα και Εμπόδια στη διά βίου μάθηση	50
2.2 Οφέλη της Δια Βίου Μάθησης.....	58
2.3. Φορείς Εκπαίδευσης Ενηλίκων	64
3. Εργασιακή επανένταξη	69
3.1. Έρευνες και παρεμβάσεις για την εργασιακή επανένταξη πρώην χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών	70
3.2. Η αναγκαιότητα της εργασιακής επανένταξης	77
B. Μεθοδολογία	82
4. Μεθοδολογία Έρευνας.....	82
4.1. Σκοπός της Έρευνας.....	82
4.2. Ερευνητικά Ερωτήματα	84
4.3. Εργαλείο έρευνας.....	85
4.4. Συμμετέχοντες/ δειγματοληψία	88
4.5 Μεθοδολογία ανάλυσης δεδομένων.....	90
4.6. Διεξαγωγή έρευνας.....	95
4.7. Θεματικός Χάρτης	97
.....	97
5. Αποτελέσματα της έρευνας.....	99

5.1. Θεματικές Κατηγορίες.....	99
5.2. Συζήτηση Αποτελεσμάτων	110
6. Συμπεράσματα – Προτάσεις για περαιτέρω Έρευνα.....	116
7. Περιορισμοί της έρευνας.....	118
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	119
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	131
Α. Έντυπο Συγκατάθεσης για συμμετοχή σε συνέντευξη	131
Β. Έντυπο Άδειας Διεξαγωγής Έρευνας στο ΠΕΘΕΑ ΑΡΓΩ του ΨΝΘ	133
Γ. ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ	135
Δ. Συνεντεύξεις.....	140

Συντομογραφίες

Δ.ΥΠ.Α	Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης
Ε.Ε.Κ	Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση
Ε.Μ.Π.	Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων
ΕΚΕΠΙΣ	Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης
ΕΚΤΕΠΝ	Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά
ΕΟΠΠΕΠ	Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού
ΕΠΑΛ	Επαγγελματικά Λύκεια
ΕΠΠ	Εθνικού Πλαισίου Προσόντων
ΕΣΠΑ	Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς
ΙΕΚ	Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης
ΙΝΕΔΙΒΙΜ	Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης
ΚΔΒΜ	Κέντρα Δια βίου Μάθησης
ΚΕΕ	Κέντρα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης
ΚΕΘΕΑ	Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων
Κοιν.Σ.Εν	Κοινωνικών Συνεταιρισμών Ένταξης
Ν.Α.	Ναρκομανείς Ανώνυμοι
ΟΚΑΝΑ	Οργανισμός κατά των Ναρκωτικών
Π.Ο.Υ	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας
ΠΕΘΕΑ	Προγράμματος Εναλλακτικής Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων
ΣΔΕ	Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας
ΨΝΑ	Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής
ΨΝΘ	Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Το θέμα που προσεγγίζει η παρούσα ερευνητική προσπάθεια εφάπτεται στο θεωρητικό πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων και της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης από τη μία και στα χαρακτηριστικά των πρώην χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών από την άλλη. Σκοπός της έρευνας είναι να αναδειχθούν οι απόψεις και οι εμπειρίες των υποκειμένων που βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης ή την έχουν ολοκληρώσει, σχετικά με για την επαγγελματική τους εξέλιξη και εργασιακή τους επανένταξη με άξονα τις δοθείσες ευκαιρίες κατάρτισης κατά την διάρκεια της απεξαρτητικής τους προσπάθειας στο πρόγραμμα απεξάρτησης. Η παρούσα διπλωματική εργασία ακολουθεί την ποιοτική μέθοδο για να μπορέσει να ερευνήσει τη διασύνδεση μεταξύ των ανθρώπων που έχουν ολοκληρώσει την απεξάρτηση ή βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης με την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση και ακολουθεί τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης. Οι θεματικές κατηγορίες που εντοπίζονται στην επιρροή των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης ενηλίκων στην εργασιακή επανένταξη πρώην χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών είναι: 1) Ευκαιρίες Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης, 2) Συναισθήματα – Οφέλη, 3) Στάσεις Απέναντι στα Προγράμματα Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης, 4) Δυσκολίες και 5) Συμβολή της Εκπαίδευσης – Επαγγελματικής Κατάρτισης στην Εύρεση Εργασίας. Τέλος, η έρευνα αναδεικνύει την στόχευση των προγραμμάτων απεξάρτησης προς την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση. Μάλιστα τα ίδια επενδύουν και παρακινούν προς την επίτευξη του μοντέλου Θεραπείας Εκπαίδευσης/Επαγγελματικής Κατάρτισης με τελικό στόχο την Επαγγελματική Αποκατάσταση και την πλήρη απελευθέρωση και αυτονομία του ατόμου.

Λέξεις Κλειδιά: Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση, Απεξάρτηση, Πρόγραμμα Απεξάρτησης, Κοινωνική και Εργασιακή Επανένταξη

Abstract

The master thesis approached by this research effort relates to the theoretical framework of adult education and professional education and training on the one hand and to the characteristics of former users of addictive substances on the other. The purpose of the research is to highlight the opinions and experiences of the subjects who are in the process of de-addiction or have completed it, regarding their professional development and work reintegration based on the training opportunities provided during their de-addiction effort in the de-addiction program. This thesis follows the qualitative method to be able to investigate the interface between people who have completed addiction or are in the process of addiction with vocational education and training and follows the method of thematic analysis. The thematic categories identified in the influence of vocational training and adult education programs on the work reintegration of former psychoactive substance users are: 1) Education and Vocational Training Opportunities, 2) Feelings – Benefits, 3) Attitudes towards Education and Vocational Training Programs, 4) Difficulties and 5) Contribution of Education - Vocational Training to Finding a Job. Finally, the research highlights the targeting of addiction programs towards education and vocational training. In fact, they invest and motivate towards the achievement of the Education Therapy/Vocational Training model with the ultimate goal of Vocational Rehabilitation and the complete liberation and autonomy of the individual.

Keywords: Vocational Education and Training, Rehab, Rehab Program, Social Reintegration

Ευχαριστίες

Πρωτίστως επιθυμώ να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα της εργασίας μου, κύριο Νεοφώτιστο Βασίλειο, για τη συνεργασία, τις επικοινωνητικές παρατηρήσεις και συμβουλές και για την καθοδήγηση σε όλο το πλαίσιο της εργασίας μου. Ευχαριστώ επίσης τον κύριο Βαλκάνο Ευθύμιο και την κυρία Καρατσιώρη Μαριάννα που συμμετείχαν στην τριμελή επιτροπή και με τις εύστοχες παρατηρήσεις τους με βοήθησαν ακόμη περισσότερο στο τελικό ερευνητικό μου αποτέλεσμα.

Αισθάνομαι ότι χρειάζεται να ευχαριστήσω τους γονείς μου και τον σύντροφό μου που στάθηκαν αρωγοί σε όλο αυτό το ταξίδι του μεταπτυχιακού μου και ειδικά την περίοδο συγγραφής της διπλωματικής μου. Έδειξαν και δείχνουν αμέριστη υπομονή και εμπιστοσύνη στο πρόσωπό μου.

Τέλος το μεγαλύτερο ευχαριστώ το οφείλω στο δείγμα της έρευνάς μου, αφού αρχικά χωρίς αυτούς δεν θα υπήρχε αυτό το αποτέλεσμα. Κυρίως όμως διότι γνώρισα ανθρώπους άξιους θαυμασμού!

Βλάχου Δέσποινα Παγώνα
Θεσσαλονίκη, 2024

Εισαγωγή

Η παρούσα ερευνητική εργασία προσεγγίζει το πλαίσιο θεωριών της εκπαίδευσης ενηλίκων και τις πολιτικές επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης παράλληλα με την σκιαγράφηση των χαρακτηριστικών των πρώην χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών. Η σύνδεσή τους έγκειται στο κατά πόσο τα υποκείμενα με τα χαρακτηριστικά που φέρουν, δείχνοντας μεγαλύτερο ενδιαφέρον στα κοινωνικά, ασχολούνται και καρπώνονται τις ευκαιρίες και τις δυνατότητες της δια βίου μάθησης και πιο συγκεκριμένα από το κομμάτι της κατάρτισης. Αρχικά η εξάρτηση δεν αφορά απλά τη χρήση ουσιών από το άτομο. Αντίθετα χαρακτηρίζει τη σχέση αυτού με τον εαυτό του και με τους άλλους, υπογραμμίζοντας τη σχέση που αναπτύσσει το άτομο με μία ουσία ή δραστηριότητα. Επομένως η εξάρτηση περιγράφει την καταναγκαστική χρήση κάποιων φυσικών αντικειμενικών δυνατοτήτων (αλκοόλ, χασίς, διαδίκτυο, τζόγος κλπ) ως υποκατάστατο ελλειμματικών ψυχικών, συναισθηματικών, προσωπικών ικανοτήτων για την επίτευξη στέρεων και ικανοποιητικών σχέσεων. Η χρήση χαρακτηρίζεται ως καταναγκαστική, καθώς ενώ το πρόσωπο αναγνωρίζει ότι του κάνει κακό, δεν μπορεί να τη διακόψει και υποτάσσεται στον εξαρτησιογόνο παράγοντα. Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, η εξάρτηση μπορεί να αντιμετωπιστεί ως δυσλειτουργία (Βασιλείου, Γκιουζέπας, Μπαλάσης & Παπαγεωργίου, 2020).

Δεύτερο πυλώνα της εργασίας αποτελεί το πλαίσιο της εκπαίδευσης και κατάρτισης ενηλίκων που έχει απασχολήσει πολλούς στην έρευνα, αφού μέσω της ενασχόλησης με το πεδίο δίνεται η ευκαιρία για καλύτερο σχεδιασμό στόχων, υλοποίησης και αξιολόγησης αυτής. Έτσι δεχόμενοι τον ορισμό της UNESCO και του ΟΟΣΑ ως αρκετά διευρυμένων με σκοπό να συμπεριλαμβάνουν όσο το δυνατό περισσότερα και ακριβή στοιχεία στην εκπαίδευση ενηλίκων «εντάσσεται κάθε δραστηριότητα σχεδιασμένης μάθησης ανεξάρτητα από το επίπεδό της ή από το αν έχει γενικό, τεχνικό ή επαγγελματικό χαρακτήρα»,

διακρίνοντας μάλιστα στον ορισμό της πρώτης τη συμβολή των μαθησιακών δραστηριοτήτων στην πλήρη προσωπική ανάπτυξη και στη δημιουργική ένταξη στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό γίνεσθαι. Έτσι με βάση αυτά ο όρος της εκπαίδευσης ενηλίκων αναλογεί στο οργανωμένο μέρος της δια βίου μάθησης που αφορά ενήλικους και ταυτόχρονα υποδηλώνει την ανθρωπιστική κατεύθυνση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που πραγματοποιούνται σε αυτό το πλαίσιο (Κόκκος, 2005).

Η θεματική της παρούσας διπλωματικής εργασίας συνδέει το αντικείμενο της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης με την ειδική κοινωνική ομάδα των απεξαρτημένων χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών. Κυρίαρχος παράγοντας της μη υποτροπής στη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών αποτελεί η ύπαρξη ενός περιβάλλοντος εργασίας για τον πρώην εξαρτημένο άνθρωπο (Double & Koenigsberg, 1997 Platt, 1995).

Η παρούσα διπλωματική εργασία ακολουθεί την ποιοτική μέθοδο για να μπορέσει να ερευνήσει τη διασύνδεση μεταξύ των ανθρώπων που έχουν ολοκληρώσει την απεξάρτηση ή βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης με την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας έχουν στον πυρήνα τους το σκοπό της ανακάλυψης και νοηματοδότησης των φαινομένων μελετούν (Tong, Sainsbury & Craig, 2007). Το δείγμα θα αποτελέσουν πρώην χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών που βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης ή την έχουν ολοκληρώσει. Τα κριτήρια επιλογής του δείγματος είναι σχέση με τις ουσίες στη σημερινή κατάσταση και η παρακολούθηση θεραπευτικού προγράμματος απεξάρτησης. Τα δεδομένα θα συλλεχθούν από την ερευνήτρια μέσω από τη διαδικασία ημι-δομημένων συνεντεύξεων στο χώρο του Προγράμματος Εναλλακτικής Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΠΕΘΕΑ) Αργώ του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης, έπειτα από σχετική άδεια και συνεννόηση με το προσωπικό του προγράμματος και με τα μέλη. Όπως αναφέρεται και πιο πάνω ο χώρος διεξαγωγής των συνεντεύξεων και η ανάγκη της αίσθησης της οικειότητας των υποκειμένων αποτελούν βασικοί παράγοντες για την

ποιοτική έρευνα και για αυτό το λόγο προτιμήθηκε ο συγκεκριμένος χώρος. Επιλέχθηκε το συγκεκριμένο πρόγραμμα καθώς την τελευταία τριετία έχει πραγματοποιήσει δύο κύκλους επαγγελματικής κατάρτισης για πρώην χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών και επίσης καθώς είναι ένα πρόγραμμα που η φιλοσοφία του θέλει τα μέλη του να κάνουν την ανεξάρτησή τους ως μέρος και κομμάτι της κοινωνίας.

A. Θεωρητική πλαισίωση

1. Εξάρτηση και Απεξάρτηση

1.1 Προσεγγίσεις της εξάρτησης

Στη σύγχρονη πραγματικότητα η χρήση και η εξάρτηση από τις ουσίες αποτελούν τροχοπέδη σε όλες τις πτυχές της ζωής του ατόμου, χωρίς όμως να μπορεί να παραβλεφθεί και η επιρροή στον άμεσο και γενικό κοινωνικό περίγυρό του. Όταν η χρήση δίνει τη σκυτάλη της στην κατάχρηση, το άτομο εισέρχεται σε μία κατάσταση που δε μπορεί να αποφύγει με τις δικές του δυνάμεις. Αυτό καταστασιακά φανερώνει ένα άτομο ανελεύθερο που δεν είναι σε θέση να ορίσει κριτικά τη ζωή του. Στο σημείο αυτό της έρευνας κρίνεται απαραίτητο να σημειωθούν κάποιοι ορισμοί και ένα θεωρητικό πλαίσιο γύρω από την εξάρτηση, ώστε να είναι ξεκάθαρο το θέμα που θα γίνει προσπάθεια να προσεγγιστεί. Υπάρχει πληθώρα θεωριών γύρω από την εξάρτηση και τη χρήση, και αυτό γιατί οι ερευνητές προσπάθησαν και μέχρι το σήμερα συνεχίζουν να εξηγούν τα φαινόμενα αυτά από διαφορετικά πρίσματα, αποσκοπώντας όμως όλοι στην απάντηση των ίδιων ερωτήσεων, το γιατί, τους λόγους δηλαδή που ξεκινά τη χρήση, και το πώς, τους τρόπους δηλαδή που μπορεί η κοινωνία να παλέψει αυτή την κατάσταση και να επαναφέρει στους κόλπους της ομαλά το άτομο.

Ο Χαραλαμπίδης μας καλεί σε παρατήρηση νέων εξαρτήσεων, τα φάρμακα, την καφεΐνη, το διαδίκτυο, τα τυχερά παιχνίδια (2003). Έχουν ήδη αναφερθεί οι όροι ουσίες και *ναρκωτικά* και ξεκινώντας από τη δεύτερη ο Λιάππας (2004) αναφέρεται σε ουσίες με διαφορετική δράση στο Κεντρικό Νευρικό Σύστημα, μέσα στο φάσμα της διέγερσης μέχρι καταστολής, που κοινό χαρακτηριστικό τους είναι να προκαλούν σωματική και ψυχική μεταβολή στο άτομο, έως ότου να είναι πιθανό να προκαλέσουν εξάρτηση. Ο όρος αυτός δεν

είναι δόκιμος, αλλά χρησιμοποιείται κοινώς, ενώ ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ) προτείνει τον όρο *εξαρτησιογόνος ουσία*. Διαφορετικά στη βιβλιογραφία συναντάται και ο όρος ψυχοτρόπος ουσία, που αφορά εκείνες τις ουσίες που όταν εισέρχονται στο σώμα του ατόμου και προκαλούν μεταβολές στην ψυχοσωματική του κατάσταση (Λιάππας, 2004). Η τοξικομανία από την άλλη ορίζεται από τον ίδιο οργανισμό το 1950 ως *την κατάσταση η οποία οφείλεται στην περιοδική ή χρόνια δηλητηρίαση που προκαλείται από την επαναλαμβανόμενη κατανάλωση ναρκωτικών, φυσικών ή συνθετικών ουσιών*, ενώ το 1994 υποστήριξε ότι η εξάρτηση από τις ψυχοτρόπες ουσίες είναι ένα αποτέλεσμα συνδυασμού γνωστικών, συμπεριφορικών και φυσιολογικών (σωματικών) συμπτωμάτων που αποδεικνύουν ότι το άτομο κάνει χρήση των εκάστοτε ουσιών παρά την ύπαρξη προβλημάτων που αυτή δημιουργεί.

Στο Νόμο 4139/2013 περί των ναρκωτικών ο νομοθέτης κάνει λόγο αντί για χρήστες σε άτομο που *έχει αποκτήσει την έξη της χρήσης ναρκωτικών ουσιών και δεν μπορεί να την αποβάλλει με τις δικές του δυνάμεις* (Άρθρο 30 παρ. 1 Ν 4139/2013). Υπογραμμίζεται δε στο Άρθρο 1 παρ.1 η ψυχική φύση της εξάρτησης, ορίζονται σαφώς οι ουσίες που κατηγοριοποιούνται στα ναρκωτικά, ενώ υπάρχει πρόβλεψη να μεταβάλλεται αυτή σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις.

Στο ΠΕΘΕΑ ΑΡΓΩ ακολουθείται η μέθοδος τρίπτυχο της εξάρτησης-εξαρτημένου-απεξάρτησης. Πρότερο βήμα της εξάρτησης νοείται η χρήση που εδώ δίνεται ο ορισμός της ως *η υποκατάσταση ελλειμματικών υποκειμενικών ικανοτήτων πραγμάτωσης των σχέσεων με αντικειμενικές δυνατότητες*. Σημείο προσοχής ορίζεται η σχέση της χρήσης με την επιθυμία για χρήση και την κοινωνική σχέση. Χωρίζεται έτσι η χρήση ουσιών σε δύο κατηγορίες σχέσεων, τις σχέσεις του ατόμου στον κόσμο και τις σχέσεις πρόσωπο με πρόσωπο. Από τη μία η χρήση κοκαΐνης συνδέεται με την απόκτηση δύναμης στις κοινωνικές σχέσεις, η ηρωίνη πραγματώνει για το χρήστη την ενδοβολή του κόσμου, τα παραισθησιογόνα οδηγούν

στην δημιουργία ενός άλλου αισθητού και νοητού κόσμου, ενώ από την άλλη η χρήση κάνναβης που είναι αρκετά διαδεδομένη χρησιμεύει κατά το άτομο στην ανάπτυξη ικανότητας επαφής με τους άλλους. Έτσι έγινε προσπάθεια αναφοράς σε κάποιες γνωστές ψυχοτρόπες ουσίες και στους λόγους που αυτές καταναλώνονται, χωρίς να αποκλείεται το κοινό αλκοόλ που η κατάχρησή του συνθέτει χαρακτηριστικά από όλες τις προαναφερθείσες ουσίες (Βασιλείου κ.ά., 2020). Σύμφωνα με άλλους ερευνητές τα ναρκωτικά μπορούν να εξυπηρετήσουν λειτουργίες γνωστές και με μελέτες να τις υποστηρίζουν, όπως η ανακούφιση από τον πόνο, τα αρνητικά συναισθήματα, η κοινωνική επαφή, οι σεξουαλικές εμπειρίες και η σωματική κατάσταση (Müller & Schumann, 2011). Μία ακόμη λειτουργία είναι αυτή του εαυτού και της ταυτότητας, μέρος της οποίας οπτικής θα αναλυθεί και αργότερα στις θεωρίες που εξηγούν τον εθισμό από το ψυχολογικό πρίσμα.

Η εξάρτηση παράλληλα θεωρείται ως *η καταναγκαστική επανάληψη της χρήσης σε έναν κοινωνικό χώρο* καλώντας τον αναγνώστη να δώσει προσοχή σε 2 σημεία, στον καταναγκασμό και τον κοινωνικό χώρο. Η επανάληψη της χρήσης χαρακτηρίζεται καταναγκαστική, διότι ο χρήστης μεν γνωρίζει ότι κάνει κακό στον εαυτό του, νοείται όμως πάνω από τις δυνάμεις του η διακοπή, αφού θεωρεί ότι χρειάζεται τις ουσίες για να πραγματώσει τις σχέσεις του, όπως αναλύθηκε (Βασιλείου κ.ά., 2020). Το τρίπτυχο ολοκληρώνεται με την έννοια της απεξάρτησης, το οποίο όμως κρίνεται άγονο να αναλυθεί προς το παρόν, αφού θα ακολουθήσει ειδική αναφορά και σχολιασμός αργότερα.

Μένοντας λίγο περισσότερο στο κομμάτι της εξάρτησης, άξιος αναφοράς είναι ο χωρισμός της εξάρτησης σε τρία στάδια του συγγραφέα Graig Nakken (2006) στο βιβλίο του «Το προφίλ του εθισμού». Στο πρώτο στάδιο, της εσωτερικής αλλαγής, η εξάρτηση, η έξη δηλαδή, προκαλεί στο άτομο πριν αυτό καν το κατανοήσει μεταβολές, και έτσι αυτό φτάνει στο σημείο να χρειάζεται να αποφασίσει για την περαιτέρω πορεία του. Είτε θα ζητήσει βοήθεια είτε θα συνεχίσει καθώς έχει. Ας σημειωθεί η διαφορά στην οπτική αυτή του

Nakken (2006), ο οποίος κάνει λόγο για ασθένεια, κατά το ιατρικό μοντέλο, για το οποίο έπεται αναφορά. Αρχικά ο εξαρτημένος παρατηρεί μία αλλαγή στη διάθεσή του, προκαλούμενη από συγκεκριμένη συμπεριφορά σε πράγματα ή και γεγονότα. Για να οδηγηθεί κάποιος σε μία ψυχαναγκαστική εξαρτητική συμπεριφορά σημαίνει ότι βιώνει κάτι που δεν του αρέσει και αναζητά διέξοδο, αισθανόμενος ένα ανέβασμα που του χαρίζει ευχάριστα θετικά συναισθήματα. Έπειτα ακολουθεί το στάδιο των αλλαγών στον τρόπο ζωής, όπου η εξάρτηση έχει κυριεύσει το άτομο που χάνει πλέον τον έλεγχο και στο κομμάτι της συμπεριφοράς. Οι εθιστικές πεποιθήσεις ενεργοποιούνται και η συμπεριφορά βρίσκεται εκτός κοινώς αποδεκτών ορίων. Η διάθεση, το αντικείμενο ή το γεγονός, που υπογραμμίστηκαν πιο πάνω, δεν το ορίζουν πλέον, παρά μόνο η εθιστική συμπεριφορά, επαναπροσδιορίζοντας σχέσεις και τη ζωή γενικώς. Όλα οδηγούν στο τρίτο στάδιο, το επονομαζόμενο από το συγγραφέα κατάρρευση της ζωής. Εδώ υπεισέρχεται η κατάρρευση, ύστερη της δράσης του πόνου, του άγχους και του φόβου των ουσιών στο άτομο. Κανείς έτσι φτάνει στο σημείο να τραντάζεται σωματικά, ψυχολογικά και πνευματικά, όσο η εξάρτηση προσπαθεί να κυριεύσει επί του εαυτού.

1.2 Θεωρίες εξάρτησης

Η χρήση ψυχοτρόπων ουσιών αποτελεί πρόβλημα που ταλανίζει τις κοινωνίες παγκόσμια και διαχρονικά. Οι ερευνητές λοιπόν προκειμένου να εξηγήσουν τι οδηγεί μέλη του συνόλου στην εξάρτηση προσπάθησαν να εξηγήσουν τα γνωρίσματα που εμφανίζονται σε εκείνους. Αναλύοντας αυτά τα γνωρίσματα από διαφορετικό πρίσμα ο καθένας δημιούργησαν τάσεις θεωριών που στη συνέχεια θα γίνει προσπάθεια παρουσίασής τους. Διαγράφεται έτσι το ενδιαφέρον των θεωρητικών να μπορέσουν να προσεγγίσουν το πρόβλημα στην πηγή του, πέραν του να το ορίσουν, πιθανότατα με την ελπίδα της πρόληψης και της πραγμάτωσης ενεργητικών πολιτικών για αυτήν.

Το ενδιαφέρον των νευροεπιστημονικών θεωριών έγκειται στην κατανόηση των επιδράσεων των ψυχοτρόπων ουσιών στον εγκέφαλο του χρήστη. Η κάθε ουσία φαίνεται να επιδρά διαφορετικά στον καθένα, όμως ακολουθούν όλες δύο δίοδους, το ντοπαμινικό σύστημα ανταμοιβής και το ενδογενές οπιοειδές σύστημα (Koob & LeMoal, 1997). Αναφορικά με το πρώτο σκέλος, θεωρείται πως ανταμείβει τον ανθρώπινο εγκέφαλο, ενώ μάλιστα η ντοπαμίνη δρα ως ενισχυτής των επιδράσεων του οινοπνεύματος, αφού η κατανάλωσή του διεγείρει την ντοπαμίνη στο σώμα. Οι έρευνες έχουν δείξει μάλιστα πως και το δραστικό συστατικό της κάνναβης και η κοκαΐνη δρουν επηρεάζοντας την αύξηση ντοπαμίνης στο σώμα (Altman, et al., 1996). Από την άλλη μελετήθηκε (Gardner, 2005) ο ρόλος του ενδογενούς οπιοειδούς συστήματος με τη χρήση και την εξάρτηση από ουσίες. Τα οπιοειδή, όπως η ηρωίνη λειτουργούν ως υποδοχείς και προκαλούν εξάρτηση. Ο εγκέφαλος όμως προσαρμόζεται σε αυτούς τους υποδοχείς και αναζητά μεγαλύτερη ποσότητα ουσίας προκειμένου να ανακουφίσει τον πόνο.

Οι Goldstein και Volvok (2002) διά μέσου της σύγχρονης ψυχιατρικής, που κινείται στα χάρια της βιολογικής κατεύθυνσης, προβάλλουν την εξάρτηση ως απόρροια γενετικών και βιολογικών παραγόντων. Στοχευμένα αποδίδεται σε ελλείψεις υποδοχέων ντοπαμίνης σε περιοχές του εγκεφάλου και ανωμαλίες κατά τη διαδικασία ανταμοιβής αυτού. Οι βιολογικές θεωρίες όμως γενικώς υποστηρίζουν πως η εξάρτηση είναι απότοκο πρώιμων ψυχολογικών τραυματισμών. Έτσι το άτομο βιώνει δυσκολίες συναισθηματικές που αφορούν την ικανοποίηση. Οι έρευνες σχετικά με τους βιολογικούς παράγοντες διχοτομούνται εξετάζοντας τόσο τα στοιχεία που συνδέονται με την ύπαρξη γενετικών χαρακτηριστικών που σχετίζονται με τη χρήση όσο και με τις μεταβολές που προκαλεί στον εγκέφαλο η χρόνια χρήση. Αυτό λοιπόν που γίνεται προσπάθεια να κατανοηθεί είναι η κληρονομικότητα σε σχέση με την ανάπτυξη εξαρτητικής συμπεριφοράς, μία υπόθεση που έχει μελετηθεί σε περιπτώσεις υιοθεσίας και δίδυμων αδερφών.

Μελέτες έδειξαν την εκ γενετής διάθεση για κατάχρηση αλκοόλ και ναρκωτικών ουσιών, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει και το εύρημα πως τα τέκνα ατόμων με εξάρτηση στο αλκοόλ παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά σεροτονίνης, της χημικής ουσίας που είναι υπεύθυνη για την χαλάρωση. Όταν κάνουν χρήση αλκοόλ αυτά τα επίπεδα αυξάνονται στον οργανισμό (Cloninger, Bohman & Sigvardsson, 1981). Εμπλουτίζουν τις θέσεις για τη βιολογική συσχέτιση του αλκοολισμού η έρευνα του Merikangas (1998) που συμπέρανε ότι το ένα τρίτο συγγενών αλκοολικών ατόμων εμφάνισε ίδια συμπεριφορά και αυτή που εξέτασε το ποσοστό εξάρτησης από αλκοόλ ανάμεσα σε αδέρφια (Bierut, et al., 1998).

Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει πως η ανάπτυξη εξαρτητικής συμπεριφοράς ανάμεσα σε μέλη ίδιας οικογένειας δεν υποδεικνύει άμεσα την επιρροή γενετικών παραγόντων, αφού μεγάλο μέρος των επιδράσεων προέρχονται από ίδιες περιβαλλοντικές πηγές. Οι μελέτες που ακολουθούν προσπάθησαν να κάνουν αυτόν τον διαχωρισμό μελετώντας παιδιά υιοθεσίας και μονοζυγωτικά δίδυμα. Αναφορικά με την δεύτερη κατηγορία έρευνες παρουσίασαν ως ευρήματα πως υπάρχει κληρονομικότητα που επηρεάζει την πιθανότητα εμφάνισης και ανάπτυξης εξαρτητικής συμπεριφοράς από εξαρτησιογόνες ουσίες και αλκοόλ (Tsuang et al., 1998· True et al., 2000· Kendler, Hettema & Corey, 1999).

Άλλες μελέτες που είχαν ως δείγμα υιοθετημένα τέκνα εξέτασαν την επιρρέπεια των βιολογικών και των θετών γονέων στην εξάρτηση και την κατάχρηση. Κατέληξαν πως υπάρχει σημαντική σχέση γενετικής φύσης που επηρεάζει τα παιδιά που μεγάλωσαν σε περιβάλλοντα υιοθεσίας με την εξάρτηση από το αλκοόλ (Bohman, Sigvardsson, & Cloninger, 1981). Η φύση των γενετικών αυτών παραγόντων, η ακριβής ταυτότητα των γονιδίων και αν αυτά εκφράζονται ή όχι και άρα προκαλείται ή επηρεάζεται η εξαρτητική συμπεριφορά είναι ακόμη θεματικές που οι ερευνητές μελετούν.

Υπάρχει όμως και μία ποικιλία ψυχολογικών προσεγγίσεων που απορρίπτουν παράγοντες γενετικούς και περιβαλλοντικούς ως αίτια της τοξικομανίας. Σύμφωνα με

ερευνητές η ψυχολογία και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου μπορούν να αποτελέσουν παράγοντες γένεσης και ανάπτυξης της εξάρτησης από ψυχοτρόπες ουσίες. Οι Angel, Richard και Valleur (2000) σημειώνουν πώς ο εξαρτώμενος από ψυχοτρόπες ουσίες, και όχι ουσίες γενικά, καθιστά κέντρο της ζωής του, της ψυχικής και κοινωνικής ύπαρξης του την εξάρτηση. Οι ψυχολογικές προσεγγίσεις συνιστώνται από μία ποικιλία θεωριών στην προσπάθεια των ερευνητών να κατανοήσουν την εξάρτηση. Μοντέλα όπως αυτά των γνωστικών θεωριών, των θεωριών προσωπικότητας και ορθολογικής επιλογής προσπαθούν να κατανοήσουν μέσω της παρατήρησης τα στοιχεία των υποκειμένων που μπορούν να συσχετιστούν με την εξαρτητική συμπεριφορά.

Ιστορικά έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς παλαιότερες θεωρίες που προσεγγίζουν τη σχέση της εξάρτησης με τον ψυχικό πόνο. Ο Szasz (1958) μελετά την εξάρτηση ως ένα μηχανισμό φοβικό και νευρωτικό που χρησιμοποιεί ο χρήστης προκειμένου να θέσει τον εαυτό του σε καταστάσεις κινδύνου ευελπιστώντας πλέον να κυριαρχήσει σε αυτές. Παράλληλα ο Casriel (1974) υποστηρίζει ότι όσο ο άνθρωπος κάνει κατάχρηση ναρκωτικών ουσιών είναι εξαρτημένος από τον πόνο, για αυτό προτείνει και το μοντέλο της θεραπείας δεσμού με σκοπό ο χρήστης να είναι συναισθηματικά και φυσικά κοντά σε κάποιον.

Σύμφωνα πάλι με τον Bergeret (2000) εξάρτηση παρουσιάζει το χάσμα μεταξύ του εαυτού με τους άλλους. Κατά την οπτική αυτή το άτομο αισθάνεται εσωτερική ανασφάλεια, καθώς δεν μπορεί να έχει αυτό που αποζητά από τους άλλους κάνοντας τον να αισθάνεται ότι κάτι του λείπει. Έτσι οδηγείται στην παραχώρηση εξουσίας προς τα ναρκωτικά πάνω του, μία σχέση ανυπόφορης εξουσίας που ασκείται πάνω του. Αυτό είναι το σημείο «συνάντησης» με ιδιαίτερη σημασία. Για τη Μάτσα (2006) η συγκεκριμένη στιγμή θα αποκαλύψει την ευαλωτότητα του ανθρώπου που πίστευε ότι με τη χρήση της ουσίας θα του αποφέρει ανακούφιση από τον ψυχικό πόνο.

Άλλες θεωρίες κοιτούν την εξάρτηση δια μέσου γνωστικών δομών που ο άνθρωπος έχει αναπτύξει κατά τη διάρκεια της ζωής του. Για παράδειγμα η αυτορρύθμιση θεωρείται πρωτεύων παράγοντας για την εκδήλωση συμπεριφορών χρήσης και κατάχρησης ψυχοτρόπων ουσιών και ίσως είναι δυνατόν να περιγραφεί ως ένα πλάνο που μπορεί να αλλάξει τα μοτίβα συμπεριφοράς του ατόμου. Η αυτορρύθμιση λαμβάνει υπόψιν εξωτερικούς παράγοντες, κοινωνικούς και φυσικούς, καθώς και τους στόχους που έχει κανείς θέσει. Για αυτό και οι εθιστικές συμπεριφορές εξηγούνται ως απόρροια υπερβολικής εξάρτησης από εξωτερικούς παράγοντες, όπως οι ναρκωτικές ουσίες και στόχος είναι να μπορέσει κανείς να επιτύχει ψυχική και σωματική ισορροπία (Miller & Brown, 1991).

Μεγάλο εύρος μεταξύ των ερευνών για την προέλευση της ανάπτυξης εξαρτητικής συμπεριφοράς κατέχουν εκείνες που μελετούν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ανθρώπου. Πιστεύεται λοιπόν ότι υπάρχουν στοιχεία στη συμπεριφορά του ατόμου που όπως, λόγω χάρη, συνδέονται με τη λήψη αποφάσεων, να συνδέονται με την ανάπτυξη εξαρτητικής συμπεριφοράς. Ένα στοιχείο που οι έρευνες έχουν δείξει ότι τα υψηλά της επίπεδα συνδέονται με αυτήν είναι η παρορμητικότητα. Συνδέεται με την αποκόμιση βραχυπρόθεσμων κερδών και την αδιαφορία για τις επακόλουθες μακροπρόθεσμες συνέπειες. Παρατίθεται έτσι ως ένα παράδειγμα συμπεριφοράς ατόμων εθισμένων που λειτουργούν, ώστε να εξασφαλίσουν την άμεση ικανοποίηση, όσο και αν γνωρίζουν ότι σε ύστερο χρόνο αυτό θα αποτελέσει τροχοπέδη στη ζωή τους και των κοντινών τους (Kjome, et al., 2010). Τη στιγμή του «τόρα» αυτό που ενδιαφέρει το άτομο που πρόκειται να κάνει χρήση είναι να καταπραΰνει την εσωτερική πληγή του ανικανοποίητου που τον χαράζει. Έτσι χρησιμοποιεί ως ασπίδα τις ουσίες προκειμένου να προστατευτεί από την αίσθηση επώδυνων συναισθημάτων, της εσωτερικής απειλής που δεν μπορεί να αντιμετωπίσει (Μάτσα, 2006).

Αυτή η ανακούφιση από δυσάρεστα συναισθήματα αποτελεί μέρος του μοντέλου της προσωπικότητας που περιλαμβάνει την έρευνα πέντε βασικών διαστάσεων της

προσωπικότητας. Οι McCrae και John (1992) αναφέρουν το νευρωτισμό, την εξωστρέφεια, την τερπνότητα, την ευσυνειδησία και την ανάγκη για νέες εμπειρίες. Με αυτή τη σειρά ανάγνωσης παρατίθενται και κάποιες μελέτες που συνδέουν τα επίπεδα αυτών των γνωρισμάτων στα άτομα και μελετάται η σχέση τους με τη χρήση ή μη ουσιών. Παρατηρήθηκαν μεγαλύτερα επίπεδα νευρωτισμού σε άτομα εθισμένα, σε σχέση με τους μη εθισμένους, και αυτό νοήθηκε ότι αποτελεί μέσο ανακούφισης από δυσάρεστα συναισθήματα. Αποτελέσματα ερευνών μάλιστα υπέδειξαν πως μεγάλα επίπεδα νευρωτισμού αντιστοιχούσαν με άτομα που αδιαφορούσαν για συμπεριφορές που συντηρούν μια καλή υγεία και κατέφευγαν στην κατάχρηση αλκοόλ και ουσιών (Galanter, 2006). Ο Miller (1991) μάλιστα παρατήρησε υψηλά ποσοστά νευρωτισμού παράλληλα με χαμηλά αντίστοιχα ευσυνειδησίας μεταξύ χρηστών. Τα υψηλά ποσοστά νευρωτισμού συνδέθηκαν σε έρευνα με χρήστες κοκαΐνης, ενώ τα δε χαμηλά ευσυνειδησίας με χρήστες κάνναβης.

Αναφορικά με την εξωστρέφεια οι έρευνες αποκαλύπτουν αντικρουόμενα αποτελέσματα, αφού οι μεν υποδεικνύουν άτομα με χαμηλά επίπεδα εξωστρέφειας να έχουν τάση προς τη χρήση, ενώ άλλες συνδέουν τη χρήση αλκοόλ και ναρκωτικών ουσιών με άτομα που παρουσιάζουν υψηλή εξωστρέφεια (Trull & Sher, 1994· Paunonen, 2003). Οι Kornor και Nordvik (2007) παρατήρησαν πάντως το έντονο χαρακτηριστικό της εξωστρέφειας σε χρήστες ηρωίνης.

Στρεφόμενοι στο στοιχείο της τερπνότητας οι ερευνητές συνέδεσαν τα χαμηλά επίπεδά της με την τάση των ατόμων να κάνουν χρήση ψυχοτρόπων ουσιών, ενώ η ανάγκη για βίωση νέων εμπειριών έδειξε να συμβάλει στην εμφάνιση και ανάπτυξη καταχρηστικής συμπεριφοράς ναρκωτικών ουσιών (Martin & Sher, 1994). Κάτι αντίστοιχο παρουσιάστηκε και σε παλαιότερη έρευνα υπογραμμίζοντας θετική σχέση μεταξύ αναζήτησης εξάψεων και χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών, σημειώνοντας επιπλέον πως η εξάρτηση συνδέεται με ψυχική ανησυχία και κατάθλιψη (Teichman, Barnea & Ravan, 1989).

Ο Khantzian υπό το πρίσμα της ψυχοδυναμικής προσφεύγει σε μία ανάλυση της εξάρτησης ως μία προσαρμογή του χρήστη σε μία τραυματική εμπειρία. Προσπαθεί δηλαδή να ικανοποιήσει την ανάγκη του στο παρόν, επιθυμώντας να βιώσει εμπειρίες χωρίς ευθύνες. Ο ίδιος σε μετέπειτα μελέτη του κάνει λόγο για αδυναμία του χρήστη να διαχειριστεί αποτελεσματικά τα συναισθήματα, τις σκέψεις και τη συμπεριφορά του. Έτσι φανερώνεται η ευάλωτη πλευρά του εαυτού του (Khantzian, 1990· 2004).

Μία άλλη πληθώρα θεωριών, αυτές τις ορθολογικής επιλογής, προσπαθούν να εξηγήσουν γιατί τα άτομα υιοθετούν συμπεριφορές καταστροφικές για τους ίδιους, θεωρώντας κεντρικό στοιχείο της εξάρτησης πως το άτομο δεν μπορεί να ελέγξει τη χρήση παρόλο που θέλει να τη διακόψει ή να την μειώσει. Η λογική που ακολουθείται είναι ότι το άτομο μπορεί να σκεφτεί και να επιλέξει τη χρήση ή τη μη με βάσει τις μελλοντικές συνέπειες. Αντιλαμβάνονται ότι το να μην κάνουν χρήση είναι μία ορθή απόφαση, ωστόσο δυσκολεύονται να την ακολουθήσουν. Λόγου χάρη ένα άτομο που είναι εξαρτημένο από το αλκοόλ και το έχει διακόψει επιτυχώς ένα διάστημα βρίσκεται σε μία κατάσταση που ευνοεί να πιει. Κάποιοι εδώ υποστηρίζουν πως αν υποκύψει είναι δείγμα αδυναμίας θέλησης και έρχεται σε αντίθεση με την κρίση του που του ορίζει πως αυτή η πράξη είναι λανθασμένη (Elster & Skog, 1999· Davidson, 1985).

Άλλοι πάλι κάνουν αναφορά σε κάτι που ονομάζουν σύνδρομο, σε μία δυσκολία να ελέγξει κανείς μία συμπεριφορά που και πάλι όπως αναφέρθηκε θα οδηγήσει σε ικανοποίηση, όμως θα έχει καταστροφικά αποτελέσματα. Η οπτική αυτή ακολουθεί το σχήμα της σταθερής επιλογής βασισμένης σε προτιμήσεις, ακολουθεί η παρορμητική συμπεριφορά και τέλος χάνεται ο έλεγχος (West, 2004). Οι Herrnstein και Prelec (1991) προσπάθησαν να δώσουν μία εξήγηση στο παράδοξο του θέματος, πώς δηλαδή άνθρωποι λογικοί παίρνουν συνειδητά μία επιλογή που γνωρίζουν ότι μελλοντικά θα είναι καταστροφική. Κατέληξαν λοιπόν στο συμπέρασμα πως τα άτομα αυτά αδυνατούν να εξετάσουν τα μελλοντικά

προβλήματα που θα επιφέρει η επιλογή της χρήσης και ως εκ τούτου μένουν μόνο στην τωρινή ικανοποίηση που αυτή θα τους προσφέρει.

Στον αντίποδα όλων αυτών συναντά κανείς τις θεωρίες που τοποθετούν στην πρώτη γραμμή σημασίας του κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες με την πιθανότητα να σχετίζονται με την χρήση και την εξάρτηση από εξαρτησιογόνες ουσίες. Με σημείο αφετηρίας τη «συνάντηση» όπως αναφέρθηκε ήδη, ο Olievenstein (1977) δίνει ιδιαίτερη βάση στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, το πλαίσιο ζωής του ατόμου, που περιλαμβάνει οικογένεια, κοινωνία, κουλτούρα και ιστορία. Μάλιστα υπογραμμίζει πως οι ευάλωτες πτυχές της προσωπικότητας του ατόμου γίνονται αισθητές όταν πετυχαίνουν την επίδρασή τους πάνω τους οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και εκεί παρατηρεί τη σύνδεση με τη χρήση. Ιστορικά υποστηρίζεται πως το περιβάλλον επηρεάζει και διαμορφώνει κατά πολύ τις επιλογές μας, την επιλογή που θα κάνει ο καθένας προς την απελευθέρωση ή την υποταγή στο φόβο. Η δε ψυχολογική κατάσταση των ανθρώπων εμφανίζεται εξαρτημένη από τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, και συνεπώς η τάση του ατόμου για χρήση πρέπει να μελετηθεί με γνώμονα και αιτιότητα αυτούς τους παράγοντες (Sartre, 1946· Frankl, 1979).

Για κάποιους ερευνητές η χρήση ουσιών είναι αποτέλεσμα ελλειμματικής κοινωνικοποίησης, αφού σε αντίθετη περίπτωση, το άτομο θα ήταν οργανικό μέλος ομάδων με υγιείς σχέσεις μέσα σε αυτές, οδηγώντας τον στην ομαλή ανάπτυξη του εαυτού (Tap, 1987). Δύο βασικοί πυλώνες της κοινωνικοποίησης είναι η οικογένεια και οι παρέες συνομηλίκων, και ξεκινώντας από τον δεύτερο έχει ερευνηθεί πως αρχικά οι νέοι που αντιμετωπίζουν προβλήματα άγχους ή κατάθλιψης είναι πιθανότερο να στραφούν στη χρήση και έτσι ξεκινά και αναπτύσσεται ως συνήθεια μεταξύ της παρέας συνομηλίκων (Fergusson & Horwood, 1997). Από την άλλη η συστημική θεωρία τοποθετεί στο επίκεντρο το ρόλο που διαδραματίζει η σχέση με την οικογένεια. Πρώτον οι πιθανότητες για χρήση ναρκωτικών από τα παιδιά φαίνονται όταν οι ίδιοι οι γονείς είναι χρήστες, ενώ παραμένουν υψηλές όταν οι

γονείς παρουσιάζουν ανεκτική συμπεριφορά προς τη χρήση. Ακόμη και η ύπαρξη συγκρούσεων μεταξύ των δύο πλευρών μπορεί να αποτελέσει παράγοντα ρήξης των θεσμών των μελών της οικογένειας και να αναπτυχθεί κίνδυνος χρήσης ουσιών από τα παιδιά (Hawkins, Catalano, & Miller, 1992). Χαρακτηριστικά όπως τα αντιφατικά μηνύματα προς τα παιδιά, η υπερπροστασία, η συναισθηματική απόρριψη, γονείς που το παιδί θεωρεί απόντες, η έμφαση σε αρνητικές συμπεριφορές και σχόλια αντί θετικών και η έλλειψη ορίων είναι κάποια από αυτά που παρατηρούνται στις οικογένειες χρηστών (Alexander & Dibb, 1975).

Η Μάτσα (2001) μάλιστα συνδέει ακόμη σε αυτήν την οπτική και την ευαλωτότητα του ψυχισμού του ατόμου που μπορεί να δημιουργηθεί στους κόλπους της οικογένειας. Προσθέτει στοιχεία όπως η βία και οι αδύναμες σχέσεις στο πλαίσιο του δυσλειτουργικού οικογενειακού περιβάλλοντος που η ύπαρξη αυτών εμποδίζει το άτομο να αναπτύξει συναισθηματική σταθερότητα και μετέπειτα υγιείς σχέσεις. Τα κενά αυτά προσπαθούν άτομα που τα βιώνουν να τα καλύψουν με τη χρήση. Τέλος υπό το πρίσμα της συστημικής θεωρίας βλέπει κανείς ότι η σχέση του εξαρτημένου με τις ουσίες είναι μία μεταφορά των διαπροσωπικών του σχέσεων με την οικογένεια. Με γνώμονα τη θέση αυτή αναπτύσσεται και η συστημική θεωρία για την θεραπεία που τοποθετεί στο κέντρο την οικογένεια δημιουργώντας ένα σύνολο συμπεριφορών που μπορεί να εξασφαλίσει υγιείς σχέσεις (Angel & Angel, 2010).

Οι έρευνες έχουν στραφεί στην ιδιαίτερη επιρροή του κοινωνικού περιβάλλοντος στο άτομο και τη διαμόρφωση της ταυτότητάς του. Η ταυτότητα είναι αυτή που μας κάνει να οριζόμαστε ως μοναδικές οντότητες, αλλά και ως μέλη της κοινωνίας (Tap, 1980). Όταν κάποιος δεν είναι σε θέση να κάνει κτήμα του τα πρότυπα και τις επιταγές της κοινωνίας, και άρα να αναλάβει κοινωνικούς ρόλους, χάνει τη δυνατότητα να βιώσει το αίσθημα της επάρκειας (Jeammet, 1991). Ο χρήστης ψυχοτρόπων ουσιών έχει διαμορφώσει μία

ταυτότητα που στερείται αυτών των χαρακτηριστικών, δεν κατάφερε να ταυτιστεί με τα κοινώς αποδεκτά πρότυπα και οικοδόμησε το είναι του στην απόρριψη και την άρνηση (Tap, 1980· Jeammet, 1991). Η Μάτσα (2001) υποστηρίζει πως προσπάθησε να αντικαταστήσει αυτήν την ταυτότητα, η οποία όμως φαίνεται δυσλειτουργική, αφού χτίζεται με θεμέλια της χρήσης ουσιών και της εξάρτησης από αυτές. Προσδίδει δε μία χροιά κοινωνικοπολιτικού μαρασμού, δείχνοντας την τοξικομανία ως αποτέλεσμα μιας γενικότερης κρίσης. Ο Ζαφειρίδης (2001) από την οπτική αυτή αναφέρει την τοξικομανία ως μέσο συγκάλυψης προβλημάτων ψυχικής και κοινωνικής φύσης, όπως υπαγορεύεται από τα σύγχρονα κοινωνικά πρότυπα. Καθ αυτή η εξέλιξη της κοινωνίας οδηγεί την εμφάνιση παθολογιών, όταν εκείνη κατακλύζεται από την κρίση των αξιών της, τον ατομοκεντρισμό, την κρίση προτύπων και την αποξένωση. Αυτά πλέον καθιστούν τους καταλύτες στη διαμόρφωση της ταυτότητας του υποκειμένου (Μάτσα, 2008).

Έπειτα από αυτή την προσπάθεια αναφοράς σε επιστημονικές απόψεις και θεωρίες αναδεικνύεται ακόμη περισσότερο η πολυπλοκότητα και οι διαστάσεις του φαινομένου της εξάρτησης. Οι επιστήμονες μελετώντας την πτυχή αυτή της κοινωνίας έχοντας διαφορετικά σημεία έναρξης φέρνουν στο φως αποτελέσματα ερευνών αναφορικά με τη φύση και την πηγή της χρήσης και της τοξικοεξάρτησης. Αναλόγως της ανάγνωσης αυτών και της μετάφρασής τους σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο οργανώνεται και η αντιμετώπιση αυτής, και όπως θα αναφερθεί και παρακάτω υπάρχει ένας διαχωρισμός μεταξύ στεγνών προγραμμάτων, όπως αυτό του ΠΕΘΕΑ ΑΡΓΩ του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης (ΨΝΘ), από όπου και προέρχεται το δείγμα της παρούσας έρευνας, και προγραμμάτων υποκατάστασης. Οι θεραπευτικές προσεγγίσεις ποικίλουν βασιζόμενες στην ανάλογη ανάγνωση των παραπάνω θεωριών.

1.3. Η χρήση στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα

Σε σύγχρονο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο η χρήση ουσιών, παράνομων και νόμιμων, καθώς και άλλες μορφές εθισμού οξύνονται, με συνανθρώπους μας να βρίσκονται σε αδιέξοδο σε διαπροσωπικό και κοινωνικό επίπεδο και το ίδιο να αφορά πλέον και άλλα εμπλεκόμενα μέρη, όπως τις οικογένειές τους. Σε μία πραγματικότητα που η ψυχική και σωματική τους υγεία επιβαρύνεται, αυξάνεται η χρήση πολλών ουσιών (πολυτοξικομανία) και η παραβατική συμπεριφορά είναι αναμενόμενο για τους χρήστες να θεωρούν μη πραγματική την αλλαγή στη ζωή τους και να μεγαλώνουν οι πιθανότητες για υποτροπή (Χαϊδεμενάκη, 2015). Η στροφή αυτή προς την αλλαγή φαντάζει δυσκολότερη όταν ομάδες όπως εξαρτημένοι- πρώην εξαρτημένοι κουβαλούν σε πολλές περιπτώσεις διπλό στίγμα, με μεταβλητές όπως η συννοσηρότητα, η οροθετικότητα, το ποινικό μητρώο λόγω φυλάκισης και άλλες μεταδιδόμενες ασθένειες. Ο Παπαναστασάτος (2007) αναφέρει πως το ένα τρίτο όσων απευθύνονται σε θεραπευτικά προγράμματα έχουν ποινικές εκκρεμότητες που αφορούν την κατάχρηση ουσιών και ιστορικό με συλλήψεις, καταδίκη, φυλάκιση. Το 2020 ο επιπολασμός της HIV λοίμωξης ήταν 5,2% στους χρήστες που ξεκίνησαν θεραπεία για τη χρήση στην χώρα μας, ενώ το ένα τρίτο του πληθυσμού που είναι υπό θεραπεία έχει διαγνωστεί με κάποιο ψυχιατρικό πρόβλημα. Τα στοιχεία αυτά και η συνειδητοποίηση ότι η ομάδα αυτή θέτεται σε κίνδυνο στο κομμάτι της υγείας και της κοινωνικής απομόνωσης καταδεικνύουν την ανάγκη για έγκαιρη διάγνωση και επιτήρηση, ώστε να αποτρεφθεί η όξυνση της κατάστασης στο μέρος αυτό του πληθυσμού (Χαϊδεμενάκη, 2015· Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά – ΕΚΤΕΠΝ, 2022). Στο τελικό σημείο που γίνεται λόγος για θανάτους η ΕΛΣΤΑΤ κατέγραψε 230 που έγιναν από υπερβολική χρήση, με κύρια εμφάνιση η χρήση οπιοειδών (ΕΚΤΕΠΝ, 2020).

Η εσωτερίκευση όλων των παραδοχών αυτών διαμορφώνει μία εικόνα του εαυτού για τους χρήστες μέσα από τα μάτια της κοινωνίας που τους απομονώνει και τους διαχωρίζει,

ενώ οι καταβολές που μπορεί να έχουν, μη υποστηρικτικό περιβάλλον, εγκατάλειψη του σχολείου κοντά στην εφηβεία, όταν συχνά ξεκινάει η χρήση, κάνουν την κοινωνική ενσωμάτωση να μοιάζει ακατόρθωτη (Παπαναστασάτος, 2007· Μάτσα, 2009). Τα στοιχεία για τη χρήση ουσιών μεταξύ εφήβων δείχνουν ότι το 22,9% μαθητών Γ΄ Λυκείου έχει κάνει χρήση τουλάχιστον μία φορά παράνομης ουσίας, ενώ ανησυχητική παρατήρηση είναι ότι λαμβάνει περισσότερο χώρο η χρήση ουσιών μεταξύ του πληθυσμού που περιέχουν φθηνές ουσίες που είναι εύκολα προσβάσιμες σε πληθυσμούς χωρίς οικονομική άνεση (ΕΚΤΕΠΝ, 2020· Μάτσα, 2013).

Μια άλλη διάσταση του θέματος όμως που αξίζει κανείς να μην προσπεράσει είναι το κομμάτι της επανένταξης. Έχει ήδη γίνει αναφορά στο τι περιλαμβάνει, οπότε εδώ ο περιορισμός αναφέρεται στα δεδομένα της χώρας. Η έκθεση του ΕΚΤΕΠΝ (2020) αναφέρει πως οι υπηρεσίες της κοινωνικής επανένταξης παρέχονται στο τελευταίο στάδιο της θεραπευτικής διαδικασίας, όπως το πρόγραμμα ΠΕΘΕΑ ΑΡΓΩ, είτε σε συγκεκριμένες δομές κοινωνικής επανένταξης. Το 2020, 546 άτομα δέχτηκαν υπηρεσίες κοινωνικής επανένταξης σε ένα από τα 26 κέντρα που λειτουργούν στη χώρα, εκ των οποίων 3 απευθύνονται σε εφήβους και νεαρούς ενήλικες και 3 σε πρόσφατα αποφυλακισμένους με προβλήματα χρήσης. Διακόσια δώδεκα άτομα την ίδια χρονιά παρακολούθησαν προγράμματα κατάρτισης που υλοποιήθηκαν στις δομές επανένταξης, το 31% ολοκλήρωσε το πρόγραμμα επανένταξης, ενώ ένας στους τρεις που το ολοκλήρωσαν εξασφάλισαν εργασία το έτος αυτό.

1.4. Συνέπειες της τοξικοεξάρτησης

Από μόνη της η έννοια της συνέπεια έχει επωμιστεί αρνητική χροιά. Το αποτέλεσμα, το απότοκο μιας πράξης που συνδέεται με το τρίπτυχο χρήση-κατάχρηση-εξάρτηση μόνο αρνητικό πρόσημο θα μπορούσε να έχει. Ας μην μείνει κανείς στο άμεσο κόστος που αφορά την υγεία - αλλοίωση εξωτερικής εμφάνισης, πίεση, αύξηση καρδιακού ρυθμού κ.α. -(Kring,

et al., 2010) και ως συμπεριλάβει το τι μπορεί να προξενείται στην ψυχική του υγεία και τις λειτουργίες που αναπτύσσει κανείς ως κοινωνικό ον. Είναι αλήθεια πως κατά τη διάρκεια της χρήσης υπάρχουν πιθανότητες να μην τηρούνται οι συνθήκες υγιεινής που θα έπρεπε προκαλώντας καταστροφικές συνέπειες και για το χρήστη και το σύνολο. Τέτοια λάθη μπορεί να οδηγήσουν και στον θάνατο. Προκαλούνται βλάβες στις ζωτικές λειτουργίες και φθείρει η ποιότητα ζωής. Από ψυχολογικής άποψης αυτοσκοπός πλέον καθίσταται η εύρεση της ουσίας για χρήση, ενώ πλήττεται και το οικογενειακό και στενό περιβάλλον του χρήστη συναισθηματικά, με την κοινωνία μας να αποδίδει και σε αυτούς το χρίσμα του στιγματισμού. Πολλές φορές επωμίζονται οικονομικά βάρη για εκείνου, ενώ επιβαρύνεται και το κρατικό σύστημα υγείας αναλόγως για την θεραπεία και την αντιμετώπιση των βλαβών.

Το πλήγμα του στιγματισμού και οι προκαταλήψεις οδηγούν σταδιακά στον κοινωνικό αποκλεισμό (Παπασταμάτης, 2010) που σε συνδυασμό με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει ψυχικά και σωματικά ο χρήστης είναι αδύνατο να μπορέσει να διατελέσει κοινωνικές λειτουργίες, όπως εργασία και εκπαίδευση. Συνεπώς καθίσταται ανέφικτο να είναι λειτουργικοί και παραγωγικοί μέσα στο σύνολο, περνώντας έτσι στην αποξένωση, μη μπορώντας να συντελέσουν στη λειτουργία του οικονομικού συστήματος και παίρνοντας απόσταση από οικογένεια και γενικώς κοινωνικά δίκτυα (Καραντινός, 1990). Είναι συχνό το να αποδοκιμάζονται και να απορρίπτονται από τους σημαντικούς άλλους, όταν θεωρηθεί ότι παρεκκλίνουν από το κοινωνικά ορθό. Η οικογένεια είναι πιθανό να κρύψει την αλήθεια από άμυνα και φόβο στιγματισμού και να αποστρέφεται το άτομο (Λευτάκη, 2006). Στην περίπτωση του το άτομο είναι εξαρτημένο από το αλκοόλ αντίθετα, η οικογένεια προσπαθεί να καλύψει και να προστατέψει το μέλος με αποτέλεσμα να οξύνεται η κατάσταση και το άτομο να μην ζητά βοήθεια (Κρητικού & Νευραδάκη, 2003).

Μέρος του κοινωνικού αντίκτυπου είναι και η εμφάνιση επιθετικότητας στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν την ουσία που επιθυμούν (Kring et al., 2010). Αναφορικά με το αλκοόλ η κατάχρησή του είναι υπαίτια για μεγάλο αριθμό αυτοκινητιστικών ατυχημάτων, ενώ οι εξαρτημένοι παρατηρούνται με μειωμένη παραγωγικότητα και προκαλούν συχνά εργατικά ατυχήματα (Αντωνίου & Κρίγκου, 2005). Στο επίπεδο που η εξάρτηση αφορά το διαδίκτυο είναι γνωστά τα αποτελέσματά του στην σύγχρονη πραγματικότητα που στήνεται πάνω σε αυτό, αξίζει όμως να γίνει λόγος για τις συνέπειες σε κοινωνικό επίπεδο. Τα άτομα που είναι εξαρτημένα από το διαδίκτυο μπορεί να οδηγηθούν μέχρι και στην κατάθλιψη, αφού απομονώνονται και δεν επενδύουν στην κοινωνικοποίησή τους (Θεοδώρου, 2009). Όπως προαναφέρθηκε το νόημα της ζωής του χρήστη είναι η απόκτηση της ουσίας, ενώ το πρόβλημα οξύνεται όταν μειώνονται οι ευκαιρίες κοινωνικής ένταξης, δημιουργώντας έτσι μία ταυτότητα με κύριο χαρακτηριστικό την απαξίωση, που ενστερνίζονται πλέον και οι ίδιοι οδηγούμενοι στην απόσυρση ως απάντηση στον αποκλεισμό (Goffman, 2001· Merton, 1968).

Ενδιαφέροντα συμπεράσματα προκύπτουν από έρευνα που διεξήχθη την ακαδημαϊκή χρονιά 2004-2005 σε πανεπιστήμιο των Η.Π.Α (Arria, et al., 2013) μελετώντας τις συνέπειες της χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών σπουδών στην μετέπειτα εργασιακή κατάσταση. Με βάση παλαιότερα ευρήματα που συνέδεσαν την χρήση σε νεαρή ηλικία με μειωμένες επαγγελματικές προσδοκίες, μειωμένη σταθερότητα, μισθό και κατακτήσεις οι ερευνητές έθεσαν στο τραπέζι το ζήτημα της επαγγελματικής αποκατάστασης και αν αυτό επηρεάζεται από τη χρήση σε μία περίοδο που χτίζονται οι βάσεις από δεξιότητες και γνώσεις που αργότερα θα οδηγήσουν σε θέσεις. Βρέθηκε λοιπόν πως μειώνονταν οι πιθανότητες για εργασία μετά τις σπουδές, ακόμη και όταν όλα τα άτομα κατάφεραν να αποφοιτήσουν. Ήταν αρκετά πιθανό να αποκτήσουν άτομα που έκαναν χρήση θέσεις εργασίας με χαμηλότερο κοινωνικό status. Η έρευνα παρόλο που δεν συμπεριέλαβε

παράγοντες όπως οι ευκαιρίες εργασίας, ο κοινωνικός περίγυρος της εργασίας και το πως μπορεί κανείς να παρουσιάστηκε σε μία δουλειά, έθεσε όμως μία βάση για περαιτέρω μελέτη που έδειξε την επιρροή της χρήσης σε πολύ παραγωγικά χρόνια για το άτομο για τη μετέπειτα επαγγελματική του ζωή. Για πρότερο στάδιο της ζωής και τη χρήση μίλησε προγενέστερη έρευνα (Newcomb & Bentler, 1986) παρουσιάζοντας πως η χρήση σε εφηβική ηλικία οδηγούσε σε μειωμένες πιθανότητες ανώτερης εκπαίδευσης και αυξημένες για εργασία σε νεαρή ηλικία.

1.5. Θεραπευτική διαδικασία – φάσεις

Ο Πουλόπουλος (2005) στο έργο του μιλά για τις φάσεις της θεραπείας και τις ενέργειες που γίνονται στην καθεμία. Στην πρώτη φάση της εισαγωγής το νέο εν δυνάμει μέλος της ομάδας έρχεται σε επαφή με την πολιτική, θα έλεγε κανείς, του προγράμματος που ενδιαφέρεται να ενταχθεί. Όπως και οπουδήποτε αλλού το άτομο είναι απαραίτητο να γνωρίζει τους κανόνες και τις διαδικασίες του προγράμματος, με στόχο την ενημέρωση και την κινητοποίησή του. Σαν πρώτα βήματα είναι οι ατομικές συμβουλευτικές και η δημιουργία σχέσεων με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας (Βασιλείου κ.ά., 2020· Πουλόπουλος, 2005). Πιθανότατα το πρώτο χρονικό διάστημα η αντίσταση να είναι συχνό φαινόμενο, απότοκο των αλλαγών και των συνειδητοποιήσεων που αντιμετωπίζει, όπως και η επιθυμία για χρήση. Όλη αυτή η εσωτερική αναστάτωση, που εκφράζεται με φόβο, ανησυχία, ένταση ίσως οδηγήσουν εκ νέου στη χρήση, ειδικά τους τρεις πρώτους μήνες θεραπείας. Η απεξάρτηση ως έννοια έχει σχηματίσει δεσμούς τόσο με τη ψυχή όσο και με το σώμα του χρήστη, και στη δεύτερη όσο επίπονη και να είναι η διαδικασία είναι αμεσότερη από αυτή του να διακοπεί η ψυχολογική εξάρτηση. Η διακοπή της χρήσης της ουσίας που προκάλεσε την εξάρτηση είναι απαραίτητη για την οποιαδήποτε θεραπευτική αντιμετώπιση της εξάρτησης. Μπορεί να γίνει βαθμιαία με τη χορήγηση άλλων πιο ελαφρών

εξαρτησιογόνων ουσιών ή και απότομα. Οι διαδικασίες αυτές πραγματοποιούνται είτε σε θεραπευτικές κοινότητες είτε σε νοσοκομεία (Λιάππας, 1991).

Το επόμενο στάδιο είναι η εντατική θεραπεία όπου εκεί γίνεται προσπάθεια ακριβώς για την ψυχολογική απεξάρτηση του ατόμου (Πουλόπουλος, 2005). Εδώ αυτό που πρόκειται να δουλευτεί είναι η συμπεριφορά και οι αντιλήψεις του ατόμου, η στάση του απέναντι στις ουσίες και τη χρήση, αλλά και απέναντι σε όλες τις κοινωνικές απαιτήσεις, υποχρεώσεις και δικαιώματα. Προσδοκία της φάσης αυτής είναι η πρόοδος της σχέσης του ατόμου με την κοινότητα και με τους ανθρώπους του στενού και μη περιβάλλοντός του, που έχει για το άτομο σημασία (Πουλόπουλος, 2005). Ο εξαρτημένος εδώ έρχεται αντιμέτωπος με όλες τις προβληματικές καταστάσεις που έχει δημιουργήσει η εξάρτησή του και καλείται να υιοθετήσει νέες συμπεριφορές και τακτικές προκειμένου να μπορεί να τις επιλύσει και να ανταπεξέλθει.

Το κλειδί στην θεραπευτική φάση είναι η αντικατάσταση των συνηθειών και ενεργειών που οδηγούσαν στη χρήση με άλλες που βοηθούν το άτομο να εκφραστεί δημιουργικά και να ικανοποιήσει τα θέλω του αντιμαχόμενος τις απογοητεύσεις που μπορεί να αισθάνεται για τη ζωή. Η δυσκολία του σταδίου έγκειται στο ότι είναι πιθανόν εάν αυτά τα συναισθήματα της απογοήτευσης και της μοναξιάς δεν συρρικνωθούν το άτομο να κάνει υποτροπή (Πουλόπουλος, 2005). Σημαντικός πυλώνας για την στήριξη της απεξάρτησης αποτελεί η εμπλοκή της οικογένειας. Τα μέλη της καλούνται να συμμετέχουν σε αυτήν τη μεγάλη προσπάθεια του εξαρτημένου προκειμένου να τον στηρίξουν με μεγίστης σημασίας παράγοντα να γνωρίζουν τον τρόπο για να το κάνουν. Είναι αλήθεια πως η διαδικασία μπορεί να προκαλέσει πόνο στα μέλη της και ίσως ρωγμές στο εσωτερικό της, όμως είναι απαραίτητο για να μπορέσουν να έρθουν στην επιφάνεια τυχόν μη ποιοτικές σχέσεις και συμπεριφορές ώστε να εξαλειφθούν (Μάτσα, 2001).

Κατά τον Παπαναστασάτο (2007) ο πυρήνας των δράσεων των θεραπευτικών κοινοτήτων είναι ο μετασχηματισμός και η εγκαθίδρυση ενός ολιστικού τρόπου ζωής που θα εντοπίζει και θα αλλάζει συνήθειες που προϋποθέτουν ή οδηγούν στην χρήση ουσιών. Τα μέλη γίνονται πρωταγωνιστές σε διαδραστικές διαδικασίες μάθησης και εκπαίδευσης και μοιράζονται αυτές τις εμπειρίες με όλα τα υπόλοιπα μέλη που περιέχει η κοινότητα. Περιλαμβάνει μία ποικιλία από διαδικασίες και υπηρεσίες που δεν στοχεύουν μόνο στην σωματική και ψυχική φροντίδα, αλλά και δράσεις στοχευμένες στην εκπαίδευση και κατάρτιση που έχουν απώτερο σκοπό την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη. Οι επαγγελματίες του χώρου προέρχονται από διάφορους χώρους όπως ψυχίατροι, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, εκπαιδευτικοί, κοινωνιολόγοι αποτελώντας την διεπιστημονική ομάδα που συμμετέχει στις επιμέρους ομάδες της κοινότητας (Παπαναστασάτος, 2007).

Οι ομάδες αυτές που αναφέρθηκαν είναι οι ομάδες αντιπαράθεσης, οι πρωινές συναντήσεις, εκπαιδευτικά σεμινάρια και μαθήματα, εργασίες και δραστηριότητες που βοηθούν στην εύρυθμη λειτουργία του προγράμματος, δραστηριότητες ανάπτυξης δεξιοτήτων και οποιαδήποτε άλλα ειδικά προγράμματα (Πουλόπουλος, 2005). Οι κοινότητες δεν θέλουν απλά να αντικαταστήσουν παλιές συνήθειες που οδηγούσαν στη χρήση, θέλουν να προσφέρουν και δυνατότητες για την απόκτηση υγιών προτύπων για τα μέλη, να καλυφθούν κενά και να ξεπεραστούν συμπεριφορικές δυσλειτουργίες που αναπτύχθηκαν πιθανότατα στην περίοδο κοντά της εφηβείας. Για να επιτευχθούν όλα τα παραπάνω κρίνεται αναγκαίο ένα διάστημα παραμονής στην εντατική θεραπεία 6 έως 12 μηνών. Κατά το διάστημα αυτό είναι λογικό να είναι στον προγραμματισμό και η αλλαγή του περιβάλλοντος του ατόμου, αυτού που υπήρχε πριν και κατά τη διάρκεια της χρήσης. Αναφορικά με το οικογενειακό περιβάλλον που είναι αυτό που έχει κλονιστεί ιδιαίτερα και κατά την ανακάλυψη της χρήσης και κατά την απεξάρτηση, δίνεται μία ευκαιρία να αποκαταστήσει τις σχέσεις των μελών αντιμετωπίζοντας τους παράγοντες και τις μεταβλητές που οδήγησαν στη

χρήση. Καίριας σημασίας για την ανάπτυξη των συμπεριφορών των μελών είναι η ύπαρξη κυρώσεων και προνομίων, με στόχο να προσανατολίζουν τη συμπεριφορά του μέλους στη φύση του προγράμματος αποσκοπώντας στο σεβασμό αυτής και των υπολοίπων μερών της κοινότητας (Πουλόπουλος, 2005).

Τα μέλη της θεραπευτικής κοινότητας βοηθούν το άτομο να αναπτύξει όλες εκείνες τις ικανότητες και τις πτυχές του εαυτού του που θα μπορέσουν να τον επανεντάξουν στην κοινωνία. Αποτελεί ουτοπία η σκέψη να γίνει διαγραφή της εξάρτησης από το μυαλό του ατόμου, για αυτό δεν είναι αυτός ο σκοπός. Θέτεται ως απαραίτητο συστατικό της φάσης της επανένταξης η ενίσχυση του αυτοσεβασμού και της αυτοεκτίμησης, ώστε το άτομο να αποφύγει τις πράξεις που του προκαλούν πόνο και να προσανατολιστεί σε αυτές που τον εντάσσουν ομαλά σε ομάδες όπως η οικογένεια, οι φίλοι, η εργασία. Βασική προσδοκία του σταδίου αυτού της επανένταξης λοιπόν είναι η μετάβαση του ατόμου από την κοινότητα στην κοινωνία. Αυτό συχνά πραγματοποιείται με εργαλεία όπως η εκπαίδευση και εργασιακή αποκατάσταση, και αναφέρεται το συχνά επειδή για λόγους πολεοδομικούς, οικονομικούς και δυναμικού υπαλλήλων δεν είναι εφικτό σε όλες τις δομές της χώρας στον ίδιο βαθμό (Πουλόπουλος, 2005).

Συμπεραίνει κανείς πως η ουσία της θεραπευτικής κοινότητας ως μεθόδου απεξάρτησης είναι η ομαδική εργασία σε ένα αλληλοεξαρτώμενο περιβάλλον που βασίζεται όμως στην θεμελιώδη αίσθηση της ασφάλειας. Τα μέλη καλούνται να αναλάβουν ρόλους, φέρουν ευθύνες και η συμπεριφορά τους έχει κοινοτικό προσανατολισμό που καλουπώνεται από ποινές και ανταμοιβές. Θα μπορούσε κάποιος να δει από μακριά μία μικρογραφία της έξω κοινωνίας που προσδοκά συγκεκριμένες συμπεριφορές από εμάς, μας παρέχει δικαιώματα, αλλά και υποχρεώσεις και σίγουρα έχει δημιουργήσει ένα σύστημα αναφορών για επιπλήξεις και προνόμια. Μέσα εκεί οι ανθρώπινοι χαρακτήρες αναπτύσσονται και κάποιοι εξ αυτών εμφανίζουν μία συμπεριφορά που η κοινωνία ορίζει ως αποκλίνουσα, διότι

αποκλίνει από αυτό που οι πολλοί θεωρούν ορθό. Η θεραπευτική κοινότητα βλέπει αυτή την συμπεριφορά, εν τωιαύτη περιπτώσει την χρήση ουσιών, ως ένα σύμπτωμα μίας αποκλίνουσας συμπεριφοράς που έχει δημιουργηθεί από το σύνολο των κενών στην εκπαιδευτική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του ατόμου. Αυτά τα κενά προσπαθούν να επουλώσουν οι δράσεις και η οργάνωση που αναφέρθηκε παραπάνω, αντικαθιστώντας βλαβερές συνήθειες και σχέσεις με έναν τρόπο ζωής που θα βασίζεται σε υγιή πρότυπα και θα κάνει τον απεξαρτημένο πλέον να συμβιώνει ομαλά μέσα στο σύνολο (Πουλόπουλος, 2005).

Φυσικά το να επανενταχθεί κανείς μέσα στο σύνολο και να παραμείνει «καθαρός» όπως συχνά αναφέρεται μέσα στις κοινότητες δεν είναι εύκολη υπόθεση. Και εκεί αναπτύσσεται το έργο των ομάδων επανένταξης στο δύσκολο κομμάτι που έχουν να φτιάξουν τα άτομα σε όλων των μορφών τις σχέσεις τους που έχουν επηρεαστεί από τη χρήση. Καλούνται όχι απλώς να βάλουν σε πράξη όλα όσα αποκόμισαν από τα προηγούμενα στάδια, αλλά και να συντηρήσουν συμπεριφορές και συνήθειες στον κόσμο πέρα από την κοινότητα. Σε αυτό το σημείο η συμβολή των ειδικών είναι κρίσιμης σημασίας, αφού βοηθούν το άτομο να επαναπροσδιορίσει και μία διαφορετική κάθε φορά πλευρά του εαυτού του (Πουλόπουλος, 2005).

1.6. Αποτελεσματικότητα θεραπείας

Η ουσία της έννοιας αποτελεσματικότητα φαντάζει στο μυαλό του αναγνώστη ως κάτι το οποίο επετεύχθη, ένα απότοκο μίας ενέργειας το οποίο ευελπιστούμε να έχει θετικό πρόσημο. Η αποτελεσματικότητα λοιπόν της θεραπευτικής διαδικασίας θα μπορούσε κανείς να υποθέσει πως άμεσα συνδέεται με την διακοπή της χρήσης, αφού αυτό ήταν η πηγή του πόνου που επέφερε και συνέπειες σε άλλες πτυχές της ζωής του χρήστη. Οι δείκτες όμως που μετρούν την έκφανση της όλης διαδικασίας δεν αντικρίζουν μόνο το προφανές, το εύκολα

αντιληπτό, τη διακοπή της χρήσης, αλλά περικλείουν και μια πληθώρα άλλων συμπεριφορών που αναμένεται να ομαλοποιηθούν. Ως εκ τούτου, η προσωρινή διακοπή της χρήσης δεν αρκεί, και αυτό που αναμένεται από τα στάδια της θεραπείας είναι να έχει επιτύχει το άτομο αλλαγές στις ψυχολογικές του λειτουργίες, στον τρόπο που επικοινωνεί και εκφράζεται δημιουργώντας και διατηρώντας λοιπόν την αλλαγή στη ζωή του (Μάτσα, 2006). Με εναρκτήρια σκέψη τα στάδια της θεραπευτικής διαδικασίας γίνεται κατανοητό στον αναγνώστη η διαφοροποίηση της ύπαρξης των βραχυπρόθεσμων αποτελεσμάτων, η διακοπή των ψυχοτρόπων ουσιών, από τα μακροπρόθεσμα που αφορούν λειτουργίες του ατόμου και της κοινωνίας. Προσδοκία είναι το άτομο να μπορεί να εντοπίσει τις ελλείψεις και τις δυνατότητες της ζωής του και με βάση αυτές να είναι σε θέση πλέον να κάνει ορθό προγραμματισμό και οργάνωση της ζωής του. Η νέα ταυτότητα που έχει αποκτήσει αντικαθιστά τις δυσλειτουργικές καταστάσεις που προκαλούσε η χρήση και φέρει ουσιαστικές αλλαγές στη διαβίωση, την εργασία, στις σχέσεις.

Ο πυρήνας της επίτευξης των στόχων της απεξάρτησης περιγράφεται από την Κουκού (2004) υπογραμμίζοντας την καθημερινή ενθάρρυνση που χρειάζεται ο απεξαρτημένος για να συντηρεί την υπόσχεση στον εαυτό του να απέχει από τις ουσίες, ώστε να αποκατασταθεί η ύπαρξη και η συνύπαρξή του στην κοινωνία. Συχνά όμως τροχοπέδη αυτής της αλλαγής φαίνεται να είναι το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό ιστορικό των πρώην χρηστών, καθώς και τα κενά που πλήθυναν και οξύνθηκαν κατά την περίοδο που βρίσκονταν στη χρήση. Οι σοβαρές αυτές ελλείψεις είναι αυτονόητο ότι μπορεί να φέρουν σε δύσκολη θέση επαγγελματικά και κοινωνικά ακόμη και έναν άνθρωπο που βρίσκεται εκτός της χρήσης, σε μία εποχή που οι εξελίξεις τρέχουν με ιλιγγιώδεις ταχύτητες και οι γνώσεις θεωρούνται πολύ γρήγορα ξεπερασμένες. Η βάση αυτής της σκέψης αποτυπώνεται καλύτερα σε επόμενα σημεία του θεωρητικού μέρους που αναλύεται και το προφίλ των χρηστών.

Σε αυτό το σημείο της εργασίας κρίνεται χρήσιμο να γίνει αναφορά σε ποσοτικά δεδομένα που η συγγραφέας χρησιμοποίησε από ετήσιες αναφορές των προγραμμάτων του Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕΘΕΑ) και του ΑΡΓΩ. Αναφορικά με τους λόγους αναφοράς στα δεδομένα του προγράμματος ΚΕΘΕΑ η προτίμηση βασίστηκε στο ότι αποτελεί ένα πολύ γνωστό στεγνό θεραπευτικό πρόγραμμα με πολλές ομάδες στη χώρα που ακολουθεί το μοντέλο της διακοπής της χρήσης, θεραπευτική κοινότητα και επανένταξη, ενώ το πρόγραμμα ΑΡΓΩ, στεγνό επίσης θεραπευτικό πρόγραμμα, είναι αυτό από το οποίο γίνεται η δειγματοληψία για τις συνεντεύξεις που ακολουθούν. Από τα 1204 άτομα που εντάχθηκαν σε θεραπευτικές κοινότητες του ΚΕΘΕΑ την τριετία 2016-2018 επιλέχθηκαν τυχαία 347 άτομα που κλήθηκαν σε συνεντεύξεις. Οι μετρήσεις σκόπευαν να συγκρίνουν στοιχεία που θα συγκεντρώνονταν από συνεντεύξεις κατά την είσοδο στο πρόγραμμα και μετά τη θεραπεία και η θεματολογία αφορούσε:

- χρήση ναρκωτικών και αλκοόλ
- η έκθεση στο ποινικό σύστημα και η γενικότερη νομική και δικαστική κατάσταση
- η κατάσταση σωματικής και ψυχικής υγείας
- η εργασιακή ένταξη
- οι οικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις

Το σύνολο των ερωτήσεων ολοκληρωνόταν από ερωτήματα που αφορούσαν την επαφή με υπηρεσίες απεξάρτησης κατά την εποχή της πανδημίας του κορονοϊού και τον βαθμό ικανοποίησης των ατόμων από εξειδικευμένες υπηρεσίες που προσέφερε το ΚΕΘΕΑ (ΚΕΘΕΑ, 2022).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας στο διάστημα επανεξέτασης τριών έως πέντε χρόνων το 55,3% των ατόμων που ήταν μέλη της θεραπευτικής κοινότητας είχε διακόψει κάθε χρήση ελεγχόμενων ουσιών κατά τον χρόνο παραμονής, με το ποσοστό να

ανεβαίνει στο 77% για άτομα που είχαν συμπληρώσει το προτεινόμενο διάστημα παραμονής της θεραπείας των 9 μηνών. Στο κομμάτι των εργασιακών παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές με το αρχικό ποσοστό των ατόμων που δεν είχαν εργασία κατά την ένταξή τους στο πρόγραμμα να φτάνει κοντά στο 67% και έπειτα από την επανεξέταση να έχει πέσει στο 33.7%. Η οπτική αυτή ολοκληρώνει ορθότερα την σκέψη για αποτελεσματική επαγγελματική επανένταξη με το δεδομένο ότι το αρχικό ποσοστό της πλήρους απασχόλησης των ατόμων ήταν 14,1% και ανήλθε στο 51% έπειτα της επανεξέτασης. Συνολική βελτίωση παρατηρήθηκε και στους τομείς σωματικής και ψυχικής υγείας και κοινωνικής λειτουργικότητας, ενώ θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί πως τα άτομα προ της θεραπείας που είχαν ποινικές εκκρεμότητες άγγιζαν το ποσοστό του 77,4%, κάτι που μειώθηκε στο 7,2% (ΚΕΘΕΑ, 2022).

Στο σημείο αυτό γίνεται λόγος για τα αποτελέσματα του ετήσιου απολογισμού του ΠΕΘΕΑ ΑΡΓΩ και μόνο για αυτά, αφού σε συνέχεια της έρευνας γίνεται ειδική αναφορά στο πρόγραμμα καθαυτό προκειμένου να δημιουργηθεί ένα καλύτερο πλαίσιο κατανόησης για τον αναγνώστη αναφορικά με το δείγμα της έρευνας και τα χαρακτηριστικά που φέρει. Η συγγραφέας εστιάζει στα ποσοτικά και ποιοτικά αποτελέσματα του απολογισμού του προγράμματος που αναφέρονται στις υπηρεσίες προς χρήστες παρόλο που μέρος του προγράμματος αποτελούν υπηρεσίες και προς τους γονείς/ σημαντικούς άλλους (Βασιλείου κ.ά., 2020).

Το σύνολο των ατόμων που προσέγγισαν το πρόγραμμα πέρσι έφτασε τα 306, εκ των οποίων οι 147 προσέγγισαν το Σταθμό Συμβουλευτικής Στήριξης και Ενημέρωσης. Εκατό πέντε άτομα ήταν ενταγμένα σε ομάδες τη θεραπευτικής διαδικασίας και 54 μέλη είχαν προχωρήσει στο τρίτο στάδιο της επανένταξης, πρόληψης υποτροπής και μεταφροντίδας. Κύρια ουσία χρήσης δηλώνεται η κάνναβη. Χρήσιμο είναι να παρατηρήσει κανείς τα μικρά, αλλά υπαρκτά ποσοστά εξάρτησης από το αλκοόλ, το τζόγο και το διαδίκτυο. Τριάντα επτά

μέλη που είτε ολοκλήρωσαν είτε διέκοψαν τη θεραπευτική διαδικασία συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο Treatment Perceptions Questionnaire (TPQ) το οποίο μετρά την ποιότητα σε προγράμματα απεξάρτησης από ωφελουμένους. Η μέση ηλικία του δείγματος ήταν 38 έτη με το 86% άντρες μέλη. Στα αποτελέσματα φάνηκε πως ο μέσος όρος παραμονής στο πρόγραμμα είναι 15 μήνες και το 77% των ερωτηθέντων εμφανίζεται ικανοποιημένο από τη θεραπεία. Ως δεδομένο θεωρείται χρήσιμο να παρατηρηθούν τα στοιχεία των 306 μελών ως προς το εκπαιδευτικό τους επίπεδο και την εργασιακή τους κατάσταση (Βασιλείου κ.ά., 2020).

Πίνακας 1. Εργασιακή Κατάσταση						
	Άνεργοι	Εργαζομένοι	Σπουδαστές	Συνταξιούχοι	Άλλο	Σύνολο
Σταθμός Συμβουλευτικής Στηρίξης και Ενημέρωσης	75	64	6	0	2	147
Μονάδα Διπλή Διάγνωσης	19	9	0	0	0	28
Ανοιχτό Θεραπευτική Κοινότητα	16	4	0	1	0	21
Πρόγραμμα εργαζομένων	0	22	0	0	0	22
Μονάδα Κοινωνικής Επανένταξης	8	15	0	1	0	24
Μονάδα Πρόληψης Υποτροπής και Μεταφροντίδας	8	22	0	0	0	30
Πρόγραμμα Εφήβων	10	5	19	0	0	34
Σύνολο	136	141	25	2	2	306

Πίνακας 2. Εκπαιδευτικό Επίπεδο					
	Αναλφάβητοι	Α΄ βάθμια	Β΄ βάθμια α	Γ΄ βάθμια α	Σύνολο
Σταθμός Συμβουλευτικής Στηρίξης και Ενημέρωσης	2	49	81	15	147
Μονάδα Διπλή Διάγνωσης	0	5	19	4	28
Ανοιχτό Θεραπευτική Κοινότητα	0	5	15	1	21
Πρόγραμμα εργαζομένων	0	6	12	4	22
Μονάδα Κοινωνικής Επανένταξης	0	9	13	2	24
Μονάδα Πρόληψης Υποτροπής και Μεταφροντίδας	2	11	16	1	30
Πρόγραμμα Εφήβων	0	12	19	3	34
Σύνολο	4	97	175	30	306

1.7. Το προφίλ των χρηστών

Η τοξικομανία δεν αποτελεί απλά ένα κοινωνικό πρόβλημα. Η ύπαρξη και ανάπτυξή του εφάπτονται πολλών πτυχών της κοινωνίας όπως η οικονομία, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, οι κοινωνικές σχέσεις, τα εργασιακά. Πρόκειται για ένα θέμα που αφορά μία ευάλωτη κοινωνική ομάδα που κατά πλειοψηφία διαθέτει χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης και μία κακή αυτοεικόνα (Πουλόπουλος, 2005). Σε πολλές περιπτώσεις τα άτομα αυτά δεν έχουν υποστηρικτικό δίκτυο και οι κοινωνικές τους σχέσεις είναι αρκετά συρρικνωμένες, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν προβλήματα διαβίωσης, οικονομικής φύσεως και

επικοινωνίας με υπηρεσίες (Αθανασίου, 2014). Αναφορικά με τον τομέα της εκπαίδευσης, ενώ οι χρήστες χαρακτηρίζονται συνήθως από μέτριο ή χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και υψηλά ποσοστά εγκατάλειψης της σχολικής κοινότητας, ως ανεξαρτημένοι βιώνουν κατά περιπτώσεις την ανάγκη να ανήκουν σε μία ομάδα και επιθυμούν την επανένταξή τους στο σχολείο (Πουλόπουλος, 2005). Ο Παπαναστασάτος (2011) δε υπογραμμίζει την σημασία μείωσης των χρηστών, καθώς έτσι μεγεθύνονται οι πιθανότητες επιτυχούς ένταξης στα εργασιακά και εκπαιδευτικά, στη βελτίωση της υγείας και των κοινωνικών σχέσεων, ενώ μειώνεται η εμπλοκή στο έγκλημα.

Για κάποιους το προφίλ του χρήστη μπορεί να ιδωθεί από δύο οπτικές. Η πρώτη εξαρτάται από το ερευνητικό κομμάτι, από έρευνες δηλαδή που πραγματοποιούνται συστηματικά ως προς τα χαρακτηριστικά τους. Από την άλλη υφίσταται ένα κατασκευασμένο προφίλ που προκύπτει και μεταβάλλεται σύμφωνα με το εκάστοτε κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο (Ζαφειρίδης, 2009). Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αποτελέσματα έρευνας που διεξήχθη σε πληθυσμό χρηστών που βρίσκονται σε ένα από τα τρία προγράμματα απεξάρτησης, (ΟΚΑΝΑ, ΚΕΘΕΑ, Нарκομανείς Ανώνυμοι) στο χώρο της Θεσσαλονίκης. Οι περισσότεροι νεαροί χρήστες απευθύνονταν στο ΚΕΘΕΑ, σε σύγκριση με τον ΟΚΑΝΑ που προτιμάται από μεγαλύτερους. Οι υποθέσεις και τα δεδομένα για την παρατήρηση αυτή ποικίλουν, όπως το ότι οι νεαρότεροι χρήστες πιθανόν έχουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο για να προτιμήσουν ένα πρόγραμμα διαμονής. Ίσως να είναι και εντονότερη η πίεση των γονέων για ένα κλειστό πρόγραμμα και για αυτό στο σημείο των κινήτρων μεγάλη συχνότητα είχε η πίεση των άλλων. Το ίδιο το κλειστό πρόγραμμα όσο και το νεαρό της ηλικίας ίσως εξηγούν τα ποσοστά ανεργίας στο ΚΕΘΕΑ. Από την άλλη, το κοινωνικό status κάποιων μελών των Нарκομανών Ανώνυμων (Ν.Α.) είναι αυτό που τους ελκύει σε ένα αυτοδιαχειριζόμενο πρόγραμμα (Τσαπέκος, Γάτσιου & Θρήσκου, 2014).

Αναφορικά με την κινητοποίηση και τις μονάδες απεξάρτησης τα υψηλά επίπεδα και η απουσία σημαντικών διαφορών στις απαντήσεις των ατόμων από διαφορετικά προγράμματα μπορεί να οφείλεται σε αρκετούς παράγοντες. Σχετικά με τους Ν.Α. ίσως ρόλο να παίζει η απουσία ειδικού και άρα προϋποθέεται περισσότερη προσπάθεια από τη πλευρά του χρήστη. Στα δεδομένα από μέλη του ΟΚΑΝΑ παρουσιάστηκαν προφίλ ατόμων με σοβαρά προβλήματα, κάτι που συνδέεται βιβλιογραφικά με υψηλό ποσοστό προσπάθειας απεξάρτησης. Στο ΚΕΘΕΑ ως πρόγραμμα διαμονής ήταν αρκετά αυτονόητο πως αναμένονταν μεγάλη δέσμευση από το χρήστη (Τσαπέκος κ.ά., 2014).

Τέλος η σύνδεση κινητοποίησης με προσωπικά χαρακτηριστικά έφερε στην επιφάνεια ενδιαφέροντα στοιχεία. Τα σοβαρά προβλήματα που δημιουργεί η ενέσιμη χρήση συνδέθηκαν με υψηλή κινητοποίηση, όπως και οι συνθήκες διαβίωσης, με δυσκολία ατόμων που διαβιούν στο δρόμο να απεξαρτηθούν, αφού έτσι διευκολύνεται η επιστροφή τους στη χρήση. Η κινητοποίηση μάλιστα συνδέθηκε και με προηγούμενες προσπάθειες ατόμων να απεξαρτηθούν, πιθανότατα διότι είδαν το χρόνο και την ενέργεια που είχαν επενδύσει και συνέκριναν τις δύσκολες στιγμές που είχαν μέσα στη χρήση με τις ευκαιρίες που παρέχει η απεξάρτηση (Τσαπέκος κ.ά., 2014).

Αξιοσημείωτα είναι τα αποτελέσματα απολογισμού του ΚΕΘΕΑ για το 2022 σχετικά με τα χαρακτηριστικά ατόμων που δέχτηκαν θεραπεία για τα ναρκωτικά, το αλκοόλ, τα τυχερά παιχνίδια και το gaming. Κατά πλειοψηφία τα άτομα που απευθύνθηκαν στο πρόγραμμα για απεξάρτηση από τα ναρκωτικά ήταν άνδρες ελληνικής καταγωγής με μέσο όρο ηλικίας τα 32 έτη, ενώ 4 στους 10 κινητοποιήθηκαν με δική τους πρωτοβουλία. Η χρήση ξεκίνησε περίπου στα 16 έτη και αναφέρουν ως κύρια ουσία εξάρτησης πλέον την κάνναβη και τα συνθετικά κανναβινοειδή (37,5%). Τα περισσότερα άτομα ανέφεραν δυσλειτουργίες στα επαγγελματικά τους, με 1 στους 2 να δηλώνουν άνεργοι, στην εκπαιδευτική τους πορεία με 4 στους 10 να έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τις κοινωνικές τους

σχέσεις και την εμπλοκή με το νόμο. Ποσοστό 35% έχει δικαστικές εκκρεμότητες, πάνω από τους μισούς έχουν συλληφθεί έστω μία φορά και 1 στους 5 έχουν φυλακιστεί στο παρελθόν. Τα στοιχεία μάλιστα έδειξαν ότι σε πολλές περιπτώσεις το πρόβλημα δεν είναι μόνο η εξάρτηση, αλλά η συνύπαρξή της με άλλα ψυχολογικά ή σωματικά θέματα (ΚΕΘΕΑ, 2022).

Για προβληματική χρήση αλκοόλ απευθύνθηκαν στον φορέα κατά πλειονότητα (70,1%) άντρες ελληνικής υπηκοότητας γύρω στα 46 έτη. Το πρόβλημα με το αλκοόλ ξεκίνησε περίπου στα 30 του χρόνια, ενώ πάνω από τους μισούς ανέφεραν πως μεγάλωσαν με προβληματική χρήση της ουσίας στο σπίτι. Η αλόγιστη χρήση προκάλεσε σε 4 στους 10 προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας, 1 στα 4 άτομα οδηγεί πάντα υπό την επήρεια αλκοόλ, ενώ σημειώνεται πως λίγο λιγότερο από τα μισά άτομα δήλωσαν πως άσκησαν λεκτική ή και σωματική βία λόγω του αλκοόλ. Αναφορικά με το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό τους προφίλ, παραπάνω από τους μισούς δηλώνουν πως έχουν σταθερή δουλειά, έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια και 1 στους 4 ακολούθησε περαιτέρω σπουδές. Τα τυχερά παιχνίδια αποτελούν καθημερινότητα πολλών πλέον, ειδικά με την ευκολία που προσφέρει το κινητό. Σχεδόν όλοι όσοι απευθύνθηκαν στο πρόγραμμα ήταν άντρες με μέσο όρο ηλικίας τα 37 χρόνια με τους περισσότερους να έχουν ολοκληρώσει ανώτερες ή ανώτατες σπουδές και 7 στους 10 να δηλώνουν σταθερή εργασία. Σχεδόν οι μισοί δήλωσαν πως η εξάρτησή τους στα τυχερά παιχνίδια μετρά πάνω από 10 χρόνια και ότι το κάνουν κρυφά. Είναι λογικό επακόλουθο σχεδόν όλοι, 9 στους 10 να έχουν δημιουργήσει οικονομικά προβλήματα λόγω του εθισμού τους και δυσλειτουργίες στις σχέσεις τους. Ας υπογραμμιστεί πως το 25% όσων έχουν ζητήσει βοήθεια έχει δηλώσει πως κάνει αυτοκτονικές σκέψεις (ΚΕΘΕΑ, 2022).

Ο δείκτης ηλικίας πέφτει όταν αναφερόμαστε στα άτομα που ήρθαν σε επαφή με το ΚΕΘΕΑ για προβληματική χρήση του διαδικτύου/gaming με μέση ηλικία τα 20 έτη, το εκπαιδευτικό επίπεδο ποικίλει, ενώ ενδιαφέρον προκαλεί πως το 25,37% μπορεί να

ασχολείται έως και 10 ώρες ημερησίως. Σχεδόν το 70% παραδέχεται πως η συνήθεια αυτή επηρεάζει αρνητικά τις σχέσεις του, παραπάνω από το μισό του συνόλου είδε μεταβολές στο βάρος του και 1 στους 4 ανέφερε διαγνωσμένη μαθησιακή δυσκολία, παρόλο που δεν μπορεί να αναφερθεί σχέση αιτίας- αιτιατού (ΚΕΘΕΑ, 2022).

Στο πλαίσιο του προγράμματος ΑΡΓΩ για το έτος 2022 από τους 306 ωφελούμενους κύρια ουσία χρήσης εμφανίστηκαν η κάνναβη και τα οπιούχα. Οι γυναίκες είναι μόνο 43, ενώ η πλειονότητα ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 35-49 ετών, με εξαίρεση των 27 εφήβων του προγράμματος που ανήκει σε ξεχωριστή ομάδα. Εργαζόμενοι δηλώνουν οι 141 και εκ του συνόλου περίπου οι μισοί άνεργοι. Τέλος όσο έχει να κάνει με το εκπαιδευτικό τους προφίλ η πλειονότητα έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι 30 έχουν συνεχίσει σε ανώτερες ή ανώτατες σπουδές, ενώ 4 άτομα δηλώνουν αναλφάβητοι (ΑΡΓΩ, 2022).

Μετά την ανάγνωση των παραπάνω αντιλαμβάνεται κανείς πως οι χρήστες ουσιών δεν είναι απλά μία ευάλωτη κοινωνική ομάδα. Είναι μία ομάδα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπου οι εμπειρίες και τα βιώματα, που πολλές φορές μπορεί να είναι τραυματικά, συνοδεύουν την εξέλιξή τους και ίσως σταθούν εμπόδια για εκείνους. Το άτομο όταν παίρνει την απόφαση να προσεγγίσει μία ομάδα απεξάρτησης λαμβάνει μία απόφαση που μπορεί ριζικά να του αλλάξει τη ζωή, δέχεται να μπει σε μία διαδικασία που σπάει τα δεσμά που του έχει δημιουργήσει η εξάρτηση με ό,τι μπορεί να συνεπάγεται αυτή. Καλείται να συνειδητοποιήσει την αξία του και να χρησιμοποιήσει το δικό του πλαίσιο αναφοράς για να μπορέσει να αναπτύξει και να ανακαλύψει ένα νέο εκτός της χρήσης.

1.8. Δυσκολίες και προκλήσεις κατά την απεξάρτηση

Συνήθης παρατήρηση για τα άτομα που προσεγγίζουν κάποιο συμβουλευτικό σταθμό λόγω εξάρτησης από ουσίες είναι μία καχύποπτη και δύσπιστη στάση, ντροπή και ενοχή, διότι

είχαν συνηθίσει να κρύβονται από τους άλλους και κυρίως από τον εαυτό τους μη δεχόμενοι το πρόβλημα που τους κυριέυε. Σε πολλές περιπτώσεις έρχονται συνοδευόμενοι από «σημαντικούς άλλους», η πίεση των οποίων ατόμων που νοιάζονται για τον ενδιαφερόμενο μεταμορφώνεται αργότερα σε εσωτερικό κίνητρο. Σε αυτή τη χρονική φάση το άτομο ίσως δεν έχει κατανοήσει ακόμη το ίδιο την προβληματική κατάσταση και πιθανότατα να σηκώνει τείχη άμυνας και άρνησης (Μισουρίδου, 2016). Στο στάδιο αυτό κρίνεται απαραίτητο να εκμαιευτεί η εικόνα που έχει ο χρήστης για τον εαυτό του και να σημειώνονται επιβραβεύσεις ακόμη και στις πιο μικρές θετικές αλλαγές που κάνει στη χρήση.

Στο μικρό χρονικό διάστημα που κρατάει η φάση της σταθεροποίησης της αποχής από τη χρήση και η προετοιμασία για την ένταξη στη θεραπεία το φαινόμενο των υποτροπών είναι συχνό. Από την άλλη τα συμπτώματα της στέρησης είναι φανερά και προκαλούν δυσκολία για την προσαρμογή στη νέα κατάσταση. Συνοδεύουν το άτομο αισθήματα φόβου, ψυχικού πόνου, νευρικότητα και άγχος τα οποία είναι και αναμενόμενα. Μετά τις πρώτες δυσκολίες ένταξης τα μέλη αρχίζουν να αναπτύσσουν τακτικές που τους βοηθούν να απέχουν, διακόπτουν σιγά-σιγά συνήθειες και δραστηριότητες που τους έφερναν κοντά στη χρήση και τις αντικαθιστούν με άλλες. Τα μέλη συζητούν στην ομάδα τις δικές τους επιτυχίες και αποτυχίες, παραδειγματίζονται έτσι ο ένας από τον άλλον, ενθαρρύνονται και κατανοούν καλύτερα τη στάση τους για τη δική τους προσωπική κατάσταση (Μισουρίδου, 2016).

Στο στάδιο της θεραπείας επιχειρείται το άτομο να ανακαλύψει τον εαυτό του και τα κενά μέσα του που τον οδήγησαν στη χρήση. Όταν αρχίζει πλέον να ελπίζει και να μαθαίνει για νέους δρόμους που μπορεί να ακολουθήσει θα μπορεί πλέον να φροντίσει τον εαυτό του και να ανασκευάσει την ταυτότητά του (Μισουρίδου, 2008). Σε αυτή τη φάση ο θεραπευόμενος συντάσσει τη δική του ιστορία ζωής και είναι αναγκαίο να δημιουργηθεί μία σχέση εμπιστοσύνης με το θεραπευτή για να μπορέσει μέσω των παρεμβάσεων να χτίζει την

ιστορία του. Η ασφάλεια και η επιβράβευση μπορούν να τον κάνουν να νιώσει μεγαλύτερη εμπιστοσύνη και προς το πρόσωπο του θεραπευτή και προς τον εαυτό του. Η απρόβλεπτη φύση του ανθρώπου βέβαια ειδικά σε τόσο ιδιαίτερες περιστάσεις είναι επόμενο να φέρει και δυσκολίες όπως συγκρούσεις, απογοητεύσεις και προβλήματα στην επικοινωνία (Μισουρίδου, 2016).

Στο πλαίσιο της θεραπείας η ποικιλία των δραστηριοτήτων νοηματοδοτεί τη νέα ζωή του πρώην χρήστη και αντικαθιστά παλιές συνήθειες που οδηγούσαν στην χρήση. Πέραν της θεραπευτικής χροιάς επικουρούν στο δέσιμο των μελών δημιουργώντας αισθήματα εμπιστοσύνης και εγγύτητας που κάποιοι δεν είχαν ξαναβιώσει. Ξεπερνιόνται έτσι τα συναισθήματα που είχαν σημειωθεί στις πρώτες συναντήσεις και επέρχεται έτσι η «κάθαρσις» και η αποδοχή του προβλήματος δια μέσου της «δημόσιας» ομιλίας για αυτό (Μισουρίδου, 2016).

1.9. Το πρόγραμμα «ΑΡΓΩ»

Το ΠΕΘΕΑ «ΑΡΓΩ» είναι ένα πρόγραμμα απεξάρτησης που ιδρύθηκε το 1998 εντός του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης και για την οργάνωσή του βασίστηκε στις αρχές των Θεραπευτικών Κοινοτήτων. Αντιμετωπίζει την εξάρτηση από κάθε παράνομη ουσία και εξαρτητική συμπεριφορά, προσφέρει υπηρεσίες του σε ενήλικες και από τον Ιούλιο του 2021 και σε εφήβους δωρεάν πέρα κάθε διάκρισης. Είναι ένα πρόγραμμα στεγνό, ελεύθερο ουσιών και εξωτερικής διαμονής. Το πλαίσιο ίδρυσης, εγχώριο και διεθνές, πίεζε κατά κάποιον τρόπο να αγωνιστεί για να δομήσει και να στερεώσει μία δική του πρόταση για την απεξάρτηση, προσπαθώντας να απαντήσει σε προκλήσεις εντός και εκτός συνόρων στο πεδίο αυτό (Βασιλείου κ.ά., 2020).

Στο πέρασμα του χρόνου ως πρόγραμμα μελέτησε, ξεχώρισε και ανέλυσε χαρακτηριστικά, ωφέλιμα και μη, των 4 βασικών προσεγγίσεων της απεξάρτησης και

ανέπτυξε δομικά και ως περιεχόμενα κάποια μορφή σχέσης με αυτά. Αρχικά όταν γίνεται λόγος για την υποκατάσταση εννοείται η αντιμετώπιση της εξάρτησης από μια ψυχοτρόπο ουσία με τη χορήγηση μιας άλλης ψυχοτρόπου ουσίας, καθώς η εξάρτηση θεωρείται χρόνια υποτροπιάζουσα νόσος του εγκεφάλου. Με βάση την εισαγωγική παράγραφο φαίνεται ότι το πρόγραμμα ΑΡΓΩ δεν είναι καθόλου σύμφωνο με αυτή την οπτική της εξάρτησης, αναγνωρίζει όμως τη σημασία ύπαρξης και λειτουργία τέτοιων προγραμμάτων, όπως και την ωφέλιμη συνεργασία που υφίσταται και πρέπει να υφίσταται με κοινό στόχο την βοήθεια του ατόμου. Από την άλλη με τον όρο «ομάδα αυτοβοήθειας» υποστηρίζεται μία ομάδα που λειτουργεί από ομότιμους που βιώνουν κοινά προβλήματα ή καταστάσεις που προσπαθούν να τα αντιμετωπίσουν συλλογικά. Στη βάση τους παρατηρεί κανείς τα εξής χαρακτηριστικά:

- η αυτενέργεια και η ανάληψη της προσωπικής ευθύνης
- ο προσανατολισμός στην εμπειρική γνώση
- η ύπαρξη ενός συστήματος αξιών
- η έμφαση στην προσωπική και κοινωνική αλλαγή
- η απουσία επαγγελματιών

Η σχέση του προγράμματος με το κίνημα αυτό βασίζεται στην επιλογή της κεντρικής αρχής της αυτοβοήθειας και των βασικών χαρακτηριστικών της, ενώ η διαφορά έγκειται στην απουσία επαγγελματιών στις πρωτοβουλίες αυτοβοήθειας. Στο ΑΡΓΩ γίνεται προσπάθεια συμπόρευσης και αλληλοσεβασμού μεταξύ της εμπειρίας και της γνώσης που παρατίθενται τόσο από ειδικό προσωπικό ψυχικής υγείας όσο και τους ειδικούς θεραπευτές, πρώην χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών (Βασίλειου κ.ά., 2020).

Το κίνημα των Θεραπευτικών Κοινοτήτων προσφέρει στον άνθρωπο που ζει με την εξάρτηση ένα ελεύθερο ουσιών περιβάλλον, με δομή, οργάνωση και συμβίωση ομοτίμων. Χαρακτηριστικά του κινήματος είναι η αυτοβοήθεια, όπως προαναφέρθηκε, η κοινότητα, η

κοινή διαβίωση που προωθεί το ανήκειν, η αυστηρή κάθετη ιεραρχία και η αντιπαράθεση, ως βασικό εργαλείο για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας μέσα στην Κοινότητα δια μέσου επισημάνσεων και παρατηρήσεων. Το ΑΡΓΩ υιοθετεί και εισάγει το κίνημα της Θεραπευτικής Κοινότητας, όχι όμως ως μία κλειστή ομάδα αποκομμένη από το κοινωνικό σύνολο, αλλά ως κοινότητα ανοιχτή εξωτερικής παραμονής. Εδώ προκρίνεται μία κοινότητα οριζόντιας λειτουργίας με σχέσεις ισοτιμίας. Επίσης λειτουργεί ομάδα αντιπαράθεσης η οποία όμως έχει μετονομαστεί σε ομάδα συζήτησης- επίλυσης προβλημάτων, λόγω του ότι ναι μεν σκοπός είναι να δημιουργηθεί κλίμα θετικής αντιπαράθεσης με βάσιμα επιχειρήματα και διάλογο δε (Βασίλειου κ.ά., 2020).

Τέλος άξια αναφοράς είναι η σχέση του προγράμματος με την προσέγγιση της ψυχοθεραπείας. Είναι λογικό με το πέρασ του χρόνου να επηρεάζεται από διάφορες ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις, κατά κόρον από αυτές της ανθρωπιστικής και συστημικής προσέγγισης. Η έννοια του προσώπου και της προσωπικής ανάπτυξης άνοιξε το δρόμο για μια προσέγγιση του συμβούλου, θεραπευτή, δασκάλου που σέβεται την οπτική και τις προσδοκίες του ατόμου. Παράλληλα η συστημική θεώρηση μας συνέστησε τη μέθοδο του «Ανοιχτού Διαλόγου» κινητοποιώντας το άτομο να ενεργήσει και να δημιουργήσει τη δική του θεραπευτική δυναμική. Σίγουρα όμως τονίζεται πως η επιρροή γίνεται μερικά και κριτικά. Προτιμάται η χρήση του όρου κοινότητα με έμφαση στην επικοινωνία και στις σχέσεις, όπου θα υποστηρίζεται η δημιουργικότητα και η προετοιμασία του ατόμου να ανταπεξέλθει στις καθημερινές προκλήσεις (Βασίλειου κ.ά., 2020).

Το πλαίσιο αρχών και μεθόδου του προγράμματος θεμελιώνεται αρχικά στην απόρριψη του μοντέλου ασθενής-ασθένεια-θεραπεία και στη δόμηση του τρίπτυχου εξαρτημένος-εξάρτηση-απεξάρτηση. Για αυτό μάλιστα έχει γίνει ήδη αναφορά μέσα στη θεωρητική τεκμηρίωση, οπότε εν προκειμένω κρίνεται χρησιμότερο να αναφερθούν οι εναλλακτικές αρχές της απεξάρτησης, δηλαδή η ελευθερία του προσώπου, η συλλογικότητα

και η δημιουργικότητα. Γίνεται προσπάθεια δηλαδή οι πράξεις των μελών να συντονίζονται από αυτές τις αρχές. Αναφορικά με τη μέθοδο δε θέτει στο επίκεντρο την αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων, η οποία όμως προϋποθέτει την βίωση αυτών. Μείζων παράγοντας εδώ φαίνεται ο τόπος, όχι ως φυσικός χώρος απλά, αλλά ως ένας φυσικός χώρος βιωμένος από τις μονάδες του κοινωνικού χώρου που ορίζουν τις κοινωνικές σχέσεις ανάμεσά τους (Βασίλειου κ.ά., 2020).

Ως προς τη βίωση των σχέσεων το πρόγραμμα δίνει τη δυνατότητα στα μέλη να αποκτήσουν λόγο, ώστε να μοιραστούν τις σχέσεις τους, να ανταλλάξουν ιδέες και συγκινήσεις. Η αλλαγή των σχέσεων τον ενδυναμώνει να αλλάξει την επικοινωνία του, τον τρόπο που σχετίζεται με άλλους σε όλα τα επίπεδα. Αργότερα για να μπορέσει να επανενταχθεί ομαλά στην κοινωνία αναπτύσσεται στην κοινότητα μέσω σχολικής και επαγγελματικής προετοιμασίας, μέσω πολιτιστικών, αθλητικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων. Η ύπαρξη του χώρου από την άλλη συστήνεται με την οπτική πως ο προσωπικός χώρος είναι ο πυρήνας ενός κοινωνικού χώρου που συνδέεται με το σύστημα επικοινωνίας σε αυτόν (Βασίλειου κ.ά., 2020).

2. Εκπαίδευση Ενήλικων

Η ανθρώπινη υπόσταση υποδεικνύεται από τη μάθηση, καθώς το άτομο μαθαίνει μέσω συνεχούς παρατήρησης, βιωμάτων, κοινωνικής αλληλεπίδρασης, σημεία που αφορούν την άτυπη μάθηση, και μέσω συνειδητών και σχεδιασμένων πράξεων, μέρη της τυπικής εκπαίδευσης, κάνοντάς μας να κατανοούμε πως η μάθηση εμπεριέχεται στην έννοια της εκπαίδευσης (Κόκκος, 2005). Για τον Κόκκο (2005) η διά βίου μάθηση υπογραμμίζει τη μορφή μάθησης που είναι απεριόριστη, υφίσταται για όλη τη διάρκεια ζωής του ατόμου και περιλαμβάνει κάθε ποικιλομορφία των εκπαιδευτικών φορέων όσο και την άτυπη μάθηση.

Ενήλικος δε αναγνωρίζεται κανείς από τα άτομα που συμβιώνουν μαζί του σε κάθε κοινωνία κατά περίπτωση, αφού τα όρια ηλικίας και τα δικαιώματα ενός ενήλικου διαφοροποιούνται από χώρα σε χώρα (Κόκκος, 2008). Για τον Βεργίδη (2008), η φυσιογνωμία του ενήλικου σκιαγραφείται από εμπειρίες που ο ίδιος έχει κατακτήσει μέσω εργασίας, οικογένειας και συμμετοχής στα κοινά. Οι εμπειρίες έτσι οι ίδιες κάνουν το ενήλικο άτομο να υιοθετεί πολλούς ρόλους οδηγώντας το να έχει ιδιαίτερες ανάγκες, εξατομικευμένες που τον οδηγούν να απαιτεί την κάλυψη προσωπικών κοινωνικών, γνωστικών και επαγγελματικών προσδοκιών. Φαίνεται να έχουν προκαθορισμένο το τι αναμένουν από ένα πρόγραμμα και να θέλουν να ακολουθούν το δικό τους τρόπο μάθησης. Η ενηλικιότητα άλλωστε φέρει χαρακτηριστικά όπως η αυτονομία, η εσωτερίκευση αξιών, η προνοητικότητα, η ωριμότητα, η αξιοποίηση δυνάμεων στο μέγιστο δυνατό, η αυτονομία και η υπεύθυνη λήψη απόφασης (Rogers, 1999· Κόκκος, 2008). Επομένως το σύνολο των ιδιοτήτων αυτών ορίζουν τις αποφάσεις συμμετοχής ή όχι ενός ενήλικου σε κάποια μορφή εκπαίδευσης προσδοκώντας αποτελέσματα που ανταποκρίνονται στα χαρακτηριστικά αυτά.

Αναζητώντας κανείς στη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία αντιλαμβάνεται πως η εκπαίδευση ενηλίκων διατηρεί και αναπτύσσει μία δυναμική ιστορικά. Στις αρχές του 20ού αιώνα η UNESCO κηρύττει πως η εκπαίδευση ενηλίκων θέτει ως κύριο σκοπό την ολοκλήρωση του ατόμου, την ενεργό συμμετοχή του πολίτη, την κοινωνική συνοχή, την πρόοδο των γνώσεων και των δεξιοτήτων, την προσπάθεια για την εξαφάνιση των προκαταλήψεων, τη γνώση και τη στάση σεβασμού προς πολιτισμούς διαφορετικούς από αυτόν του υποκειμένου, τη χρήση τεχνολογιών και την ισότητα ευκαιριών προς το σύνολο των πολιτών, ανεξαρτήτως οποιουδήποτε χαρακτηριστικού (UNESCO, 1997).

Ακόμη, αναφορικά με το εθνικό πλαίσιο, η δια βίου μάθηση στη χώρα μας υπογραμμίζει πως κάθε πολίτης άνω των 17 ετών δικαιούται να αναπτύσσει όλους τους πυλώνες προσωπικότητας που προαναφέρθηκαν ασχέτως κοινωνικοοικονομικού επιπέδου,

θηρσκείας, διαμονής, καταγωγής και εκπαίδευσης. Για τα εθνικά δεδομένα αποτελεί πρόκληση η αύξηση της ελκυστικότητας και της ποιότητας των προγραμμάτων εκπαίδευσης που αναφέρονται σε ενήλικες, αφού σκοπός είναι να κινητοποιηθούν και μη παραδοσιακοί εκπαιδευόμενοι προς το δρόμο της διαρκούς επιμόρφωσης, ανάπτυξης γνώσεων και πιστοποίησης αυτών, ώστε να μπορέσει να καρπωθεί και η σύνδεση των προγραμμάτων αυτών με την αγορά εργασίας.

Ιστορικά στο Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων (Ε.Μ.Π.) 2005-2008 για την ανάπτυξη και την απασχόληση, η δια βίου μάθηση παρουσιάζεται ως μεγίστης σημασίας πολιτική προς την διάδοση της γνώσης για τη δημιουργία του ενεργού πολίτη προς την παροχή και ανάπτυξη δεξιοτήτων που θα ενισχύσουν τη γεφύρωση μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας, ώστε μακροπρόθεσμα να μειωθεί η ανεργία. Παράλληλα το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» υπογραμμίζει ως πυλώνα για το σχεδιασμό για την παιδεία την περίοδο 2007-2013 το πλάνο «Ανάπτυξη-Ανταγωνιστικότητα-Εκπαίδευση-Απασχόληση». Τα παραπάνω αποτελούν στρατηγικές που έχει υιοθετήσει η Ελληνική Κυβέρνηση αναφορικά με την Κοινωνία της Γνώσης και την Καινοτομία, όπως αυτές περιγράφονται στο Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007-2013 (Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης, Διά Βίου Μάθησης και Νεολαίας, Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, 2008). Στα τρέχοντα πολιτικά σχέδια πρωτοστατεί στην ατζέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον πυλώνα «Εκπαίδευση Ενηλίκων και Εκπαίδευση 2030» η εξασφάλιση εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς και ισότιμης ποιότητας και προώθηση ευκαιριών δια βίου μάθησης για όλους ως μέσο επίτευξης βιώσιμης ανάπτυξης, προσπάθεια εξάλειψης της φτώχειας, την καταπολέμηση των ανισοτήτων και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης. Οι αναφορές αυτές είναι κρίσιμης σημασίας καθότι ο τομέας της εκπαίδευσης ενηλίκων δέχεται την χαμηλότερη χρηματοδότηση στο πλαίσιο της εκπαίδευσης (EPALE, 2021).

Παράλληλα η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση έρχονται να γεμίσουν ως υποσύνολα το πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων. Η επαγγελματική εκπαίδευση αποτελεί υποσύνολο της εκπαίδευσης για αυτό και ως επαγγελματική εκπαίδευση ορίζεται κάθε σχήμα της εκπαίδευσης το οποίο προετοιμάζει το άτομο για την απόκτηση προσόντος σχετικού με ένα συγκεκριμένο επάγγελμα, τέχνη ή απασχόληση ή που παρέχει την απαραίτητη κατάρτιση και τις αναγκαίες δεξιότητες για ένα τέτοιο επάγγελμα, τέχνη ή απασχόληση, ανεξάρτητα από την ηλικία ή το επίπεδο εκπαίδευσης των συμμετεχόντων, έστω και αν το πρόγραμμα κατάρτισης περιέχει και στοιχεία γενικής εκπαίδευσης (Δημουλάς, 2002).

2.1. Κίνητρα και Εμπόδια στη διά βίου μάθηση

Η εκπαιδευτική διαδικασία της εκπαίδευσης ενηλίκων απαιτεί το στοιχείο της παρακίνησης, τα κίνητρα δηλαδή που θα προκαλέσουν τη μάθηση, όμως θα είναι και αυτά που θα την διατηρήσουν (Wlodkowski, 2008). Η παρακίνηση αυτή οδηγεί κάποιον ενήλικα στη συμμετοχή εκπαιδευτικών προγραμμάτων και ταυτόχρονα καθρεφτίζει προσδοκίες, ανάγκες και επιθυμίες του (Rogers, 1999). Για τον Μπουραντά (2002), η συμπεριφορά του ατόμου επηρεάζεται από την ψυχολογική διαδικασία που ονομάζεται παρακίνηση, που ακουμπά τις επιθυμίες και τη συναισθηματική κατάσταση του υποκειμένου. Και το κίνητρο όμως αφορά εσωτερική διεργασία που προκαλεί και κατευθύνει προς συγκεκριμένη κατεύθυνση πράξεων το άτομο (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2012). Κατά την ίδια (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 1999) τα κίνητρα χωρίζονται σε εγγενή, όταν μιλούμε για παράδειγμα για τα ένστικτα, δηλαδή για στοιχεία που υπάρχουν στο άτομο εκ φύσεως και επίκτητα, όταν προκαλούνται από την διαπροσωπική αλληλεπίδραση. Με έναν άλλο διαχωρισμό χωρίζονται σε συνειδητά ή ασυνειδητά αναλόγως αν υφίσταται σχέση με την συνειδητή πρόθεση της πράξης.

Οι παράγοντες που ωθούν ένα άτομο να δράσει διακρίνονται σε κίνητρα εσωτερικά και εξωτερικά. Συγκεκριμένα, τα πρώτα εμπλέκουν κάποιον σε καταστάσεις που έχουν στόχο

την ικανοποίηση, την ευχαρίστηση από τη συμμετοχή του σε αυτές. Εδώ υπογραμμίζεται και η ελεύθερη επιλογή του ατόμου, οπότε και κατευθυντήρια δράση έχουν τα ένστικτα, οι ορμές, οι επιθυμίες, οι προθέσεις. Στον αντίποδα, τα εξωτερικά κίνητρα ωθούν το άτομο να δράσει όχι με σκοπό να ολοκληρώσει ένα έργο καθαυτό, αλλά να λάβει ικανοποίηση από κάποια άλλη ανταμοιβή, όπως τα χρήματα ή η κοινωνική αναγνώριση. Αναλογικά της δυνατότητας του ατόμου να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του, η παρακίνηση από εξωτερικούς παράγοντες διακρίνεται σε α) εξωτερική ρύθμιση, οπότε και τα κίνητρα ορίζονται πλήρως από εξωτερικά δεδομένα, β) ενσωματωμένη ρύθμιση, όταν το άτομο εσωτερικεύει τους λόγους που ποιεί μια πράξη, χωρίς να τους αποδέχεται όμως ως κτήμα του, γ) αναγνωρισμένη ρύθμιση, κατά την οποία κανείς εκτιμά και ταυτίζεται με τη συμπεριφορά του και τέλος δ) ολοκληρωμένη ρύθμιση, καθώς εν προκειμένω κάποιος ωθείται σε μία συμπεριφορά που αναγνωρίζει ως δική του (Vallerand & Bissonnette, 1992· Ryan & Deci, 2000β· Gagne & Deci, 2005).

Εντούτοις υπάρχουν και παράγοντες που έχουν ανασταλτική δράση θέτοντας φραγμούς στην προσπάθεια κάποιου. Αυτοί λέγονται εμπόδια και όπως και τα κίνητρα χωρίζονται σε εξωτερικά και εσωτερικά. Τα τελευταία βρίσκονται στο περιβάλλον του ατόμου, όπως οι απαιτήσεις των κοινωνικών ρόλων ή η έλλειψη χρόνου, ενώ τα εσωτερικά αναφέρονται σε παράγοντες όπως η ψυχολογία του ατόμου, οι γνώσεις και οι αξίες του (Κόκκος, 2008).

Εντός του πλαισίου έρευνας, η ύπαρξη κινήτρων και εμποδίων στην εκπαιδευτική διαδικασία που μπορεί να ακολουθήσει ένας ενήλικας αποτελούν βασικές προϋποθέσεις, ώστε να μπορεί να υπάρξει αποτέλεσμα. Όπως προαναφέρθηκε, τα κίνητρα είναι αυτά που ωθούν το άτομο σε οργανωμένες εκπαιδευτικές διαδικασίες και αυτά τα διαχωρίζουμε σε κίνητρα μάθησης, που συνδέονται με την εκπλήρωση μιας εκπαιδευτικής ανάγκης και σε κίνητρα συμμετοχής, δηλαδή το μέσο που θα χρησιμοποιηθεί για την επίτευξη του σκοπού.

Εάν αυτό δεν αποφέρει καρπούς ίσως επαναπροσδιοριστεί τόσο ο στόχος όσο και το μέσο (Ζαρίφης, 2011). Αντικείμενο μελέτης λοιπόν πολλών ερευνητών αποτέλεσαν τα κίνητρα συμμετοχής των ενηλίκων σε διαδικασίες εκπαίδευσης.

Από τους πρώτους που ασχολήθηκαν συστηματικά ήταν ο Houle (1961), ο οποίος ύστερα από έρευνα που οργάνωσε με ομάδα- στόχο 22 ενήλικες εκπαιδευόμενους προτάθηκε μια τυπολογία διαχωρισμού του κοινού με ειδοποιό διαφορά τον προσανατολισμό του εκπαιδευομένου. Αρχικά διέκρινε τους προσανατολισμένους στο στόχο, αναφερόμενος σε όσους συμμετέχουν σε διαδικασίες μάθησης και την χρησιμοποιούν για να επιτύχουν a priori σχεδιασμένους και αποφασισμένους στόχους. Έπειτα συναντώνται αυτοί που δεν έχουν συγκεκριμένο στόχο και ενδιαφέρονται κατά κόρον για τη δραστηριότητα, για αυτό χαρακτηρίζονται και προσανατολισμένοι στη δραστηριότητα. Τέλος υπάρχουν και αυτοί που συμμετέχουν σε διαδικασίες μάθησης προσανατολισμένοι σε αυτή, αφού επιθυμούν να κατακτήσουν γνώσεις. Ομοίως, έρευνα του Tough (1968, όπ. αναφ. Καραλής, 2013) σε 33 ενήλικες εκπαιδευόμενους έδειξε ότι συμμετείχαν σε πρόγραμμα για παραπάνω από έναν λόγους, και ιδιαίτερης σημασίας για αυτούς ήταν η θέλησή τους να πραγματώσουν γνώσεις που απέκτησαν κατά την εκπαιδευτική διαδικασία.

Με αφετηρία αυτή την τυπολογία ο Boshier (1971, όπ. αναφ. Καραλής, 2013) έφτιαξε την Κλίμακα Εκπαιδευτικής Συμμετοχής που αρχικά περιέγραφε 48 λόγους συμμετοχής, ενώ το 1991 ομαδοποιήθηκαν σε 7 κατηγορίες: α) βελτίωση επικοινωνιακής ικανότητας, β) πρόοδος στην κοινωνικές επαφές, γ) εκπαιδευτική προετοιμασία, δ) επαγγελματική ανάπτυξη, ε) οικογενειακή ισορροπία, στ) επιθυμία πρόκλησης κοινωνικών ερεθισμάτων, ζ) ενδιαφέρον για μάθηση κάποιου αντικειμένου. Στο Μοντέλο της Συνταύτισης λοιπόν (Boschier, 1973) φαίνεται πως τόσο η συμμετοχή όσο και η εγκατάλειψη ενός εκπαιδευτικού προγράμματος είναι αποτελέσματα συγκερασμού εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων. Η συνταύτιση αυτή αναφέρεται στην αντίληψη που έχει το άτομο

για τον εαυτό του και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, αφού σε κάποιους αυτό δημιουργεί αίσθηση ικανοποίησης και σε άλλους άγχος, οπότε και στην δεύτερη περίπτωση οδηγείται κανείς σε εγκατάλειψη του έργου.

Με βάση αυτό το μοντέλο ο Boschier (1973) οδηγήθηκε στο συμπέρασμα πως υπάρχει χαμηλή συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα από τάξεις με χαμηλό εισόδημα, αφού δεν υπάρχει ταύτιση της εικόνας του εαυτού τους με το εκπαιδευτικό περιβάλλον. Ίδιας οπτικής συμπέρασμα περιέγραψε και ο Miller (1967). Όμως ο Burgess (1971) έκανε χρήση δικού του εργαλείου και πρότεινε 7 λόγους που κάποιος επιθυμεί να λάβει μέρος σε πρόγραμμα εκπαίδευσης ενηλίκων. Συνοπτικά αυτοί είναι: α) η θέληση για γνώση, β) η επιθυμία για την ολοκλήρωση ενός προσωπικού στόχου, γ) η επιθυμία για ολοκλήρωση ενός κοινωνικού στόχου, δ) η επιθυμία για την πραγμάτωση ενός πνευματικού στόχου, ε) η θέληση για συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες, στ) η επιθυμία απόδρασης, ζ) η επιθυμία ακολουθίας τυπικών απαιτήσεων.

Με στοιχεία από τα τρία αυτά μοντέλα, η Cross (1981), πρότεινε το Μοντέλο της Αλυσίδας Αντιδράσεων που αποτελείται από 7 στάδια που διέρχεται κανείς όταν του δίνεται ως ερέθισμα η συμμετοχή σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Αυτά περιλαμβάνουν την αυτοαξιολόγηση, τη στάση προς την εκπαίδευση, τη σπουδαιότητα στόχων και αν η εκπαίδευση τους εκπληρώσει, τις μεταβάσεις της ζωής, τα εμπόδια και κίνητρα, την πληροφόρηση και εν τέλει τη συμμετοχή. Η διαδικασία ξεκινάει λοιπόν από το ίδιο το άτομο, που επηρεάζεται από εξωτερικούς παράγοντες και εν συνεχεία το βάρος πέφτει στους εξωτερικούς, μην αφήνοντας τον κοινωνικό περίγυρο απέξω φυσικά. Ας σημειωθεί ακόμη πως κατά την ίδια (Cross, 1981) από όλους τους παράγοντες που επηρεάζουν τη συμμετοχή κάποιου ενήλικα στην μη τυπική εκπαίδευση ο βασικότερος είναι ο βαθμός φοίτησης στην τυπική εκπαίδευση υποστηρίζοντας μάλιστα μία εθιστική χροιά της μάθησης με την οποία όσο εμπλέκεται κανείς τόσο αυξάνεται η επιθυμία εμπλοκής.

Για έναν άλλο θεωρητικό, τον Rubenson (2001), η συμμετοχή σε προγράμματα είναι αποτέλεσμα σύζευξης της «προσδοκίας», αναφορικά με την προσωπική επιτυχία που μπορεί να επιτευχθεί μέσω της εκπαιδευτικής δραστηριότητας και τις θετικές συνέπειες που ακολουθούν αυτής, και του «σθένους», δηλαδή στην αξία που δίνει κανείς σε μία τέτοια δραστηριότητα. Η κριτική του θεωρητικού αυτού υπογραμμίζει για το μοντέλο αυτό πως δίνει περισσότερη έμφαση σε ψυχολογικές έννοιες και λιγότερο στα κοινωνικά στοιχεία που συγκροτούν το ίδιο το μοντέλο.

Πέραν των παραγόντων που ωθούν τους ενήλικους σε συμμετοχή σε πρόγραμμα εκπαίδευσης και κατάρτισης παρατηρούνται και πολλά εμπόδια που δυσχεραίνουν αυτή την προσπάθεια. Για τον Κόκκο (2005) τα εμπόδια δυσκολεύουν κάποιον να ακολουθήσει μια εκπαιδευτική διαδικασία ή μπορεί ακόμη και να τον απομακρύνουν από αυτή, ενώ σε άλλες περιπτώσεις το εμπόδιο μπορεί να φέρει αντίσταση προς τη γνώση που κατακτάται, παρεμποδίζοντας έτσι τις αλλαγές που μπορεί να φέρει (Ευθυμίου, 2006). Ίσως ακόμη να μην αναφέρονται σε κάτι απτό, αλλά σε κάποια απώλεια που δυσκολεύει καταστασιακά τη συμμετοχή του ατόμου. Ακόμη ο Παπαθανασίου (2009) ονομάζει εμπόδιο για όποιον ενήλικα θέλει να συμμετέχει σε μαθησιακή διεργασία οποιοδήποτε φραγμό ή άλλης φύσεως παράγοντα που τον δυσκολεύει, αποτρέπει ή τον οδηγεί στην διακοπή. Μάλιστα η σημασία τους είναι τόσο έντονη για μια εκπαιδευτική διαδικασία, όσο αυτή των κινήτρων, αφού η καταστολή τους συμβάλλει στην αποτελεσματικότητα που μπορεί να έχει στο άτομο (Κόκκος, 2008).

Ευρέως γνωστή είναι η τυπολογία της Cross (1981) που πρότεινε την κατάταξη των εμποδίων αυτών σε τρεις ομάδες. Στην κατηγορία των καταστασιακών εμποδίων υπάγονται παράγοντες που εμφανίζονται μια συγκεκριμένη περίοδο στη ζωή του ενήλικου και τον εμποδίζουν από τη συμμετοχή, όπως λόγου χάρι η έλλειψη χρόνου ή χρημάτων. Στην κατηγορία θεσμικά εμπόδια συναντώνται εμπόδια που πηγάζουν από τους θεσμούς και τους

οργανισμούς που οργανώνουν αντίστοιχα προγράμματα και ορίζουν ένα συγκεκριμένο πλαίσιο λειτουργίας. Εδώ θα μπορούσε κανείς να φανταστεί τα ωράρια λειτουργίας ή τις προϋποθέσεις εισαγωγής. Τέλος τα προδιαθετικά εμπόδια αναφέρονται στις στάσεις και τη γνώμη που έχει κανείς προς την εκπαίδευση και κατά πόσο αυτή του προκαλεί τη θέληση να λάβει μέρος, όπως ο φόβος της αποτυχίας.

Για τους θεωρητικούς Darkenwald και Merriam (1986, όπ. αναφ. στο Scanlan, 1986, σ.12) υπάρχει μία ακόμη κατηγορία, αυτή των πληροφοριακών εμποδίων τα οποία αναφέρονται στη διαθεσιμότητα πληροφοριών, ώστε να ενημερωθεί το κοινό για την ύπαρξη προγραμμάτων, ενώ κάνουν λόγο για ψυχοκοινωνικά εμπόδια αντί των προδιαθετικών φέρνοντας μπροστά κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν τη στάση κάποιου. Οι Rubenson και Desjardins (2009) με βάση την κατηγοριοποίηση της Cross διατύπωσαν κάποια συμπεράσματα, όπως ότι τα καταστασιακά εμπόδια συναντώνται συχνότερα σε γυναίκες, εργαζόμενους, ανέργους και σε άτομα ηλικίας 26-45 ετών που εμποδίζονται από δεσμεύσεις, όπως η οικογένεια, ενώ δεν παρατήρησαν σύνδεση με το είδος της εργασίας και το επίπεδο προσόντων.

Ακόμη παρατηρήθηκε ότι οι άνεργοι και οι χειρώνακτες εμποδίζονται από θεσμικά στοιχεία, ενώ οι τελευταίοι πλέον όσων έχουν λίγα χρόνια εκπαίδευσης αντιμετωπίζουν και προδιαθετικά εμπόδια. Μάλιστα οι ερευνητές αυτοί ομαδοποιούν καταστασιακά και θεσμικά εμπόδια σε μία κατηγορία υπό τον όρο δομικά εμπόδια, εννοώντας όλους τους παράγοντες που αναφέρονται σε κοινωνικά πλαίσια και πιο συγκεκριμένα θεσμικά και οργανωτικά θέματα. Για εκείνους το να συμμετέχει κανείς σε ανάλογα προγράμματα δεν ανατροφοδοτεί μόνο τις αξίες του, αλλά και τις κοινωνικές δομές (Rubenson & Desjardins, 2009).

Εφόσον γίνει καταγραφή και μελέτη των κινήτρων και εμποδίων που ωθούν ή απομακρύνουν τους ενήλικες στα προγράμματα εκπαίδευσης είναι εξίσου σημαντικό να γίνει λόγος για έρευνες που έχουν προσπαθήσει να κάνουν διάκριση αυτών των κινήτρων και της

σημασίας τους. Μία σύγχρονη μελέτη του Moustakas (2018) που διενεργήθηκε στη Ρόδο σε 1.100 ενήλικους κατοίκους αναφέρει πως πρώτιστης σημασίας για τη συμμετοχή σε διαδικασίες μάθησης είναι τα εκπαιδευτικά κίνητρα (όπως η απόκτηση νέων γνώσεων) μαζί με τα εργασιακά (ανταγωνιστικότητα, παραγωγικότητα). Έπειτα συνεχίζουν τα οικονομικά, οικογενειακά, προσωπικά και τέλος τα κοινωνικά κίνητρα. Στην παρούσα έρευνα εξετάστηκε και η επίδραση των δημογραφικών στοιχείων του πληθυσμού στα κίνητρα συμμετοχής σε προγράμματα. Εκεί βρέθηκε ότι με βάση το φύλο περισσότερο οι γυναίκες θεωρούν σπουδαίους λόγους τους εργασιακούς και οικονομικούς για να λάβουν μέρος σε κάποια εκπαίδευση, ενώ τα νεότερα άτομα ηλικίας έως 29 ετών έλκονται περισσότερο από κοινωνικούς λόγους συμμετοχής, εν προκειμένω το να έρθουν σε επαφή και επικοινωνία με νέα άτομα. Γενικότερα φάνηκε ότι μειωνόταν η σημαντικότητα των προσωπικών και κοινωνικών κινήτρων όσο αυξανόταν το ηλικιακό όριο (Moustakas, 2018)

Ο Καραλής (2013) σε έρευνά του προσπάθησε να διερευνήσει τον βαθμό συμμετοχής των ενήλικων, μισθωτών του ιδιωτικού τομέα, των αυτοαπασχολούμενων και των ανέργων σε δραστηριότητες μη τυπικής εκπαίδευσης, και τα κίνητρα και εμπόδια που μπορεί αντίστοιχα να διευκολύνουν ή να δυσχεραίνουν την συμμετοχή τους. Το δείγμα του ήταν 1.210 άτομα με τα παραπάνω εργασιακά χαρακτηριστικά σε μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Κάποια από τα αποτελέσματα που ανακοινώθηκαν ήταν σχετικά με τα κίνητρα που ωθούν κάποιον ενήλικα στη μη τυπική εκπαίδευση, όπως η ενίσχυση της αποδοτικότητας, η αύξηση των κερδών, οι γνώσεις, η διατήρηση της τρέχουσας θέσης εργασίας, η εύρεση μίας καλύτερης και τέλος η δια βίου κατάρτιση. Το δείγμα έδειξε επίσης ότι οι μισθωτοί, 56,9%, είχαν μεγαλύτερη συμμετοχή σε πρόγραμμα κατάρτισης τα τελευταία 5 έτη σε σχέση με τους ανέργους, 42,1%.

Παρατηρήθηκε ότι υπάρχει μια σύνδεση ισχυρότερη από όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά μεταξύ της συμμετοχής στα προγράμματα με την ανώτερη εκπαίδευση.

Αναφορικά με τα κίνητρα, φαίνεται ισχυρότερη δύναμη να ασκεί η ανάγκη των ερωτηθέντων να είναι αποδοτικοί στην εργασία τους και με μικρή διαφορά να θέλουν να ενισχύσουν τις απολαβές τους. Συσχετίζοντας κάποια δημογραφικά χαρακτηριστικά παρατηρεί κανείς πως η αύξηση των απολαβών λειτουργεί περισσότερο ως κίνητρο στα άτομα με χαμηλότερη εκπαίδευση, ενώ αντίθετα όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο του δείγματος τόσο εντοπίζονται περισσότερες φορές οι παράγοντες της αύξησης των προσόντων, της ολοκλήρωσης και της διά βίου μάθησης (Καραλής, 2013).

Η ίδια έρευνα οργανώθηκε εκ νέου το 2015-2016 με δείγμα 800 ατόμων με τη διαφορά ότι συμμετείχαν στο δείγμα και δημόσιοι υπάλληλοι (Καραλής, 2018). Εδώ φαίνεται από τα δεδομένα ότι το ποσοστό 61,3% έχει συμμετάσχει έστω μία φορά στη ζωή του σε εκπαιδευτική δραστηριότητα ενηλίκων. Και πάλι όμως παρατηρήθηκε ότι οι εργαζόμενοι συμμετέχουν σε μεγαλύτερο βαθμό σε προγράμματα σε σχέση με τους ανέργους, κάτι που ενώ είχε παρατηρηθεί και ενώ προχωράει η εποχή της άμεσης πληροφορίας δεν βοήθησε στο να μειωθεί η ψαλίδα. Και μετά από την τριετία φάνηκε πως επιδρά με θετική συσχέτιση η μεγαλύτερη εργασιακή εμπειρία ανά έτη στη συμμετοχή προγραμμάτων, ενώ παρατηρεί κανείς μία αυξανόμενη τάση στη συμμετοχή σε δραστηριότητες μη τυπικής εκπαίδευσης ατόμων με μεγαλύτερη τυπική εκπαίδευση (78,5%) σε σχέση με χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης.

Η εικόνα σχετικά με τα κίνητρα προς τη διά βίου μάθηση παραμένει παρόμοια, με τα υψηλότερα ποσοστά να παρατηρούνται στη διάθεση για γνώση και επαγγελματική πρόοδο. Σημαντική είναι η παρατήρηση σε σχέση με το κίνητρο των απολαβών για τους δημοσίους υπαλλήλους που δεν το επέλεξαν έντονα ως απάντηση, αφού συχνότερα απαντούσαν πως τους άρεσε να μαθαίνουν νέα πράγματα και να αισθάνονται ολοκληρωμένοι πολίτες, λόγοι που εσωτερικά καλύπτουν ένα άτομο και τον παρουσιάζουν ως ένα πολίτη ενεργό που επιζητά τη δική του πρόοδο όσο και αυτή της κοινωνίας (Καραλής, 2018).

Το κίνητρο των απολαβών λοιπόν φάνηκε να είναι πιο διαδεδομένο μεταξύ αποφοίτων κατώτερης ή κατώτατης εκπαίδευσης, σε σχέση με τον παράγοντα εκπαίδευση. Στο πεδίο των εμποδίων με το πέρασμα των τριών ετών σταθερή θέση μεταξύ των παραγόντων που απομακρύνουν τους ενηλίκους από εκπαιδευτικές δραστηριότητες είναι το κόστος. Ιδιαίτερη σημασία αξίζει να δοθεί στο ότι και εδώ τα εμπόδια που εμφανίζονται συχνότερα είναι τα θεσμικά, ενώ και πάλι εμπόδια που έχουν να κάνουν με την προδιάθεση δεν φαίνονται να υπογραμμίζονται ιδιαίτερα (Καραλής,2018).

2.2 Οφέλη της Δια Βίου Μάθησης

Σε έρευνα που διεξήχθη το διάστημα Μάιος- Ιούλιος 2019 σε άτομα άνω των 25 ετών που κατοικούσαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Ισλανδία και Νορβηγία από το Cedefop (2020) σκοπός ήταν να αναδειχθεί η κοινή γνώμη σχετικά με την αξία της εκπαίδευσης ενηλίκων και της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, καθώς και τα οφέλη αυτών. Στα συμπεράσματα περιγράφηκαν οι απόψεις του δείγματος σχετικά με τη σημασία των εννοιών, τα οφέλη τους και την προσβασιμότητα σε αυτές (Cedefop, 2020).

Εν προκειμένω κρίνεται αναγκαίο να αναφερθούν οι δύο πρώτοι πυλώνες. Οι ερωτηθέντες κρίνουν την ανάγκη για συνεχιζόμενη εκπαίδευση μεγάλη και πιθανόν αυτή να αυξηθεί μελλοντικά, για αυτό οι κυβερνήσεις οφείλουν να τις θέσουν ως προτεραιότητα στις επερχόμενες επενδύσεις. Αναφορικά με τα οφέλη πάνω από τους μισούς ερωτηθέντες υποστήριξαν ότι βλέπουν πρόοδο προσωπική μέσω της συνεχιζόμενης επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, ενώ αναγνωρίζουν ότι είναι αναγκαίες για τη σταδιοδρομία τους και την αναζήτηση εργασίας. Οι μισοί συμφώνησαν πως αποτελούν και τρόπο αύξησης του εισοδήματος, παράλληλα με το ότι τουλάχιστον οι μισοί από τους συμμετέχοντες σε 23 από τις 30 χώρες εξέφρασαν απόλυτη συμφωνία ότι η Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση (Ε.Ε.Κ.) συμβάλλει στη μείωση της ανεργίας κάνοντας εντύπωση στον

αναγνώστη πως υπογραμμίζεται μία έντονη διαφωνία σε χώρες με υψηλά ποσοστά ανεργίας, όπως η χώρα μας και η γειτονική Ιταλία. Σε όλες σχεδόν τις χώρες υπάρχει η θετική εικόνα για την παρεχόμενη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση, χαίρει ιδιαίτερης εκτίμησης σχετικά με τα οφέλη της, οι ερωτώμενοι θεωρούν την πληροφόρηση για αυτήν ικανοποιητική και πιστεύουν ότι πρέπει να είναι προτεραιότητα στις δημόσιες επενδύσεις (Cedefop, 2020).

Η προσπάθεια των ερευνητών να ανακαλύψουν και να καταγράψουν τα οφέλη της δια βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης παρατηρείται σε ένα συνεχές και για αυτό κρίνεται σημαντικό να αναφερθούν κάποιες ερευνητικές προσπάθειες. Η Downs (2004) σε έρευνα που διεξήγαγε στο Devon κατάφερε να προσκομίσει ποσοτικά δεδομένα με στόχο να μετρήσει τα αυτοαναφερόμενα οφέλη εκπαιδευομένων σε προγράμματα που δεν οδηγούσαν στη λήψη πιστοποιητικού μετά την ολοκλήρωσή τους. Τα ευρήματα φαίνονται ιδιαίτερα ενδιαφέροντα αφού αναφέρεται πως οι εκπαιδευόμενοι θεώρησαν ότι απέκτησαν περισσότερες βασικές δεξιότητες, ενίσχυσαν τις αντίστοιχες επαγγελματικές τους, σημειώνοντας πρόοδο στην απασχολησιμότητά τους και εξέφρασαν την επιθυμία τους να συμμετέχουν σε επόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα. Ακόμη φάνηκε να αναπτύχθηκαν εσωτερικά, αφού οι ίδιοι ανέφεραν πως αισθάνθηκαν πιο ενεργοί πολίτες, με αυξημένη αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση, περισσότερο κοινωνικοί και με τάση προς νέα ενδιαφέροντα.

Το ίδιο έτος μελετήθηκε και η σχέση συμμετοχής των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση με την αλλαγή των στάσεων (Preston & Feistein, 2004) συμπεραίνοντας ότι η εκπαίδευση μπορεί να λάβει ρόλο καταλύτη στην αλλαγή στάσεων. Περιορισμοί παρατηρήθηκαν ως προς τη συλλογή δεδομένων που καταδεικνύουν τον τρόπο που μπορεί να γίνει αυτή η αλλαγή, έδειξαν όμως θετική συσχέτιση προς την υιοθέτηση δημοκρατικών στάσεων και μείωση των ρατσιστικών αισθημάτων, την όξυνση της περιβαλλοντικής συνείδησης και της προθυμίας για εργασία.

Οι Schuller, Preston, Hammond, Brassett-Grundy και Bynner (2004) επιχείρησαν να ερευνήσουν το πώς επιδρά η μάθηση στη ζωή των ατόμων, προσωπικά και συλλογικά, μέσω συνεντεύξεων σε άτομα ηλικίας 16 έως 70 ετών που προέρχονταν από ποικίλα μαθησιακά περιβάλλοντα σε περιοχές της Μ. Βρετανίας. Τα οφέλη που προέκυψαν από τη συμμετοχή σε προγράμματα ενηλίκων κατανεμήθηκαν σε δώδεκα κατηγορίες: γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες, προσόντα, υγεία, απασχόληση, οικογένεια, κοινωνικές σχέσεις και δίκτυα, ενεργός συμμετοχή στα κοινά, οι οποίες κατηγοριοποιήθηκαν στις εξής τρεις ομάδες, δηλαδή το ανθρώπινο κεφάλαιο, το κοινωνικό κεφάλαιο, το κεφάλαιο ταυτότητας. Η μάθηση λοιπόν εδώ δε χρησιμεύει μόνο ως μέσο για την επαγγελματική πρόοδο, αλλά και για την προσωπική ανάπτυξη, αφού το άτομο καταφέρνει να αναπτύσσεται μέσω των αλλαγών, να τις διαχειρίζεται και να προσαρμόζεται κάνοντας χρήση της κριτικής σκέψης (Kil, Motschilnig & Thöne-G, 2013).

Για την Johnstone (2018) τα προγράμματα εκπαίδευσης δίνουν στους ενηλίκους τη δυνατότητα να συναναστραφούν με άτομα που έχουν κοινούς στόχους διευρύνοντας έτσι τον κύκλο τους, αποκτώντας ενεργό ρόλο στο σύνολο και μέσω των νέων εμπειριών μπορούν να αναδυθούν νέες στάσεις και συμπεριφορές. Με γνώμονα την κριτική ικανότητα μπορούν να επεξεργαστούν το περιεχόμενο που μαθαίνουν μέσω των προαναφερθέντων εμπειριών και να το συσχετίσουν με δικά τους σημεία αναφοράς που αφορούν την καθημερινότητα κάνοντάς τους πιο ανθεκτικούς και δεκτικούς στις επερχόμενες αλλαγές.

Σε εθνικό επίπεδο η έρευνα της Παντισίδου (2007) κατέγραψε δώδεκα σε βάθος συνεντεύξεις με δείγμα στελέχη και εκπαιδευτές σε Κέντρα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, τρία σε αριθμό από τη Βόρειο Ελλάδα, που αναπτύσσονταν οι απόψεις των συμμετεχόντων σχετικά με την θετική επιρροή της μάθησης στα άτομα. Αναλυτικότερα οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι η μαθησιακή διαδικασία και η ολοκλήρωση ενός προγράμματος για άτομα που απείχαν από την εκπαίδευση είναι καθαυτή μία διαδικασία που ενδυναμώνει τα άτομα και

οξύνει την αυτοπεποίθησή τους. Η συμμετοχή στα προγράμματα συνέβαλε στην απόκτηση λειτουργικών γνώσεων, απαραίτητων στη σύγχρονη κοινωνία της αλλαγής, και ειδική αναφορά έγινε σε γυναίκες μειονοτικών πληθυσμών που διαμέσου της συμμετοχής κατάφεραν να αποκτήσουν τα αναγκαία για να έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες μη απαιτητές πλέον την στήριξη κάποιου άντρα της οικογένειας. Ακόμη εξέφρασαν γνώμη σχετικά με τη επαγγελματική πρόοδο των συμμετεχόντων, αφού πλέον εμπλούτισαν τα βιογραφικά τους, την προσωπική ανάπτυξη σε κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες, αλλά και την ηθική ικανοποίηση, και τέλος τη θετική αλλαγή της κοινωνικής θέσης ατόμων που ανήκαν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες.

Σε άλλη έρευνα πανελλαδικής εμβέλειας (Panitsides, 2013) που αφορούσε τη γνώμη των ίδιων των ωφελουμένων, 1200 άτομα, σχετικά με τα αποτελέσματα από τη συμμετοχή τους σε προγράμματα των ΚΕΕ φαίνεται τα ερευνητικά αποτελέσματα να συμφωνούν με αυτά που ανέφεραν στην προηγούμενη έρευνα οι εκπαιδευτές και οι διοικητικοί, αφού και τώρα τα υποκείμενα αναφέρθηκαν σε μεγαλύτερη λειτουργικότητα σε καθημερινές διαδικασίες και αυξημένο αίσθημα αυτοεκπλήρωσης. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν πως κατέχουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, αναπροσαρμόζονται οι ίδιοι, αλλά και η στοχοθεσία τους και αισθάνονται ότι συμβάλλουν στην στήριξη ενός πιο δυνατού κοινωνικού ιστού. Και εδώ όμως σημαντικότερη παρατήρηση έγινε στα αυξημένα οφέλη που δέχτηκαν μειονεκτικές ομάδες, είτε αυτά αφορούσαν προσωπική πρόοδο, είτε κοινωνική. Άτομα που πλήττονται από ποικίλες δυσκολίες είναι αυτά που αναγνώρισαν τα περισσότερα κέρδη από τη συμμετοχή τους σε εκπαιδευτική διαδικασία.

Στοχεύοντας τώρα σε έρευνες με δείγμα χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών και τη σχέση τους με τα εκπαιδευτικά προγράμματα αξίζει να αναφερθεί κανείς σε αυτή των Τσιμπουκλή και Γκιτάκου (1998) όπου αρχικά έφεραν σαν θέμα την ανάγκη λόγω ελλείψεων για επαγγελματική κατάρτιση στα υπό θεραπεία μέλη της Θεραπευτικής Κοινότητας ΝΟΣΤΟΣ.

Εκεί την περίοδο 1995-1998 υλοποιήθηκε πρόγραμμα επιμόρφωσης στην κοινότητα, 100 ώρες το μήνα, με σκοπό μέσω των πολλαπλών ερεθισμάτων που θα προσέφερε το πρόγραμμα, τα υπό θεραπεία μέλη να αποκτήσουν επαγγελματική κατάρτιση που μελλοντικά θα ωφελούσε τόσο στην περαιτέρω εκπαίδευσή τους όσο και στην επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Το πρόγραμμα χωριζόταν σε δύο ομάδες παρακολούθησης για την προκατάρτιση των μελών, της υποχρεωτικής παρακολούθησης, ομάδα ελληνικής γλώσσας και ομάδα μαζικού αθλητισμού, και τις επιλογές ομάδων, όπως οι ομάδες συγγραφής, συνεργασίας, καλλιτεχνικών δεξιοτήτων και αθλοπαιδιών. Αναφορικά με την επαγγελματική κατάρτιση τα μέλη παρακολουθούσαν υποχρεωτικά ομάδες παραδοσιακών επαγγελμάτων και κατ' επιλογήν έπειτα κάποια σύγχρονα επαγγέλματα (Τσιμπουκλή & Γκιτάκος, 1998).

Τα μέλη στις συνεντεύξεις τους ανέφεραν πως ενώ έχουν καλή εικόνα για την εκπαίδευση, κρατούν αρνητική στάση για το σχολικό σύστημα, όπως το βίωσαν οι ίδιοι. Μάλιστα είχαν και αρνητικές εμπειρίες στην πορεία τους αυτή, καθώς προσωπικά αποτύγχαναν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις και για αυτό συχνά αντιμετώπιζαν την απόρριψη. Σε αυτή την αρνητική εικόνα έρχεται να συμπληρώσει και η άποψή τους για την «αδιάφορη» στάση των εκπαιδευτικών. Έγινε φανερό πως υποστήριζαν τα κενά που έχουν λόγω ελλειμματικής εκπαίδευσης που δύσκολα κατ' αυτούς καλύπτονται, δεν είχαν σχεδόν καθόλου επαγγελματική εμπειρία ή κατάρτιση, όπως και άλλα κίνητρα πέραν της προσωπικής πρόθεσης να συμμετέχουν σε ανάλογες διαδικασίες (Τσιμπουκλή & Γκιτάκος, 1998).

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδωσαν απτά αποτελέσματα με συμμετοχές σε διαγωνισμούς και δοκιμασίες, βραβεία και επιτυχίες σε όλες τις ομάδες εργασίας. Ως συμπεράσματα καλείται κανείς να δει πως η έκθεση των μελών στην ομάδα, αλλά και στο κοινό τους προκάλεσε μια συναισθηματική διέγερση να αναπτύξουν ή να ανακαλύψουν νέες

δεξιότητες και να εμπλακούν πρακτικά σε ποικίλα δρώμενα. Οι δράσεις αυτές όχι μόνο οξύνουν την αυτοπεποίθηση των ατόμων αυτών, αλλά δίνουν και μία ένταση στην προσπάθειά τους για να συνεχίσουν την απεξάρτηση. Τέλος σημειώθηκε στην έρευνα πως η συμμετοχή σε πρόγραμμα εκπαίδευσης συνέβαλε και στη μείωση της διακοπής από το πρόγραμμα απεξάρτησης (Τσιμπουκλή & Γκιτάκος, 1998).

Σε έρευνα πεδίου που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια διατριβής (Γουργιώτου, 2012) έγινε προσπάθεια να συσχετιστεί η παρακολούθηση προγραμμάτων κατάρτισης σε δείγμα εξαρτημένων ατόμων με την εργασιακή τους αποκατάσταση. Τα μέλη προέρχονταν από τα θεραπευτικά προγράμματα του ΟΚΑΝΑ (Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών), του ΚΕΘΕΑ και του ΨΝΑ (Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής) και καταγράφηκαν στοιχεία τους τόσο πριν, μετά αλλά και κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων. Το προφίλ των ατόμων που επικεντρώθηκε η έρευνα έδειξε ότι είναι κατά πλειοψηφία άτομα 38-47 (39,1%) και 28-37 (31,8%), που κατοικούν με άλλα άτομα στο σπίτι, αλλά δεν εργάζεται κανένα άλλο εξ αυτών, κάτι που μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα πως τα υποκείμενα εξαρτώνται οικονομικά από τρίτους. Αναδείχθηκε πως είναι άτομα που έχουν παρακολουθήσει ή και ολοκληρώσει τάξεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ οι γονείς είναι κυρίως απόφοιτοι πρωτοβάθμιας.

Οι περισσότεροι από το δείγμα συμμετέχουν εκ νέου σε άλλα προγράμματα κατάρτισης, πιθανόν εάν δεν επετεύχθη ήδη ο πρωταρχικός στόχος των πρώτων προσπαθειών κατάρτισης που είναι η (επαν)ένταξη στην αγορά εργασίας. Στην εξεύρεση εργασίας ύστερα της κατάρτισης φάνηκε να παίζουν ρόλο ποικίλοι παράγοντες, όπως το φύλο, η προϋπάρχουσα επαγγελματική εμπειρία, αλλά και η φιλοσοφία του φορέα από τον οποίο προέρχεται το άτομο, αφού σε ορισμένες περιπτώσεις είναι υποχρεωτικό στάδιο της θεραπείας να βρουν άμεσα εργασία. Δεν φάνηκε λοιπόν ακριβώς εάν ο σκοπός της έρευνας,

δηλαδή εάν η εξεύρεση εργασίας μπορεί να αποδοθεί στην κατάρτιση στον συγκεκριμένο πληθυσμό (Γουργιώτου, 2012).

Σε μια σύνοψη των απόψεων και των αποτελεσμάτων των ερευνών παρατηρεί κανείς σε εθνικό και αρκετά συρρικνωμένο επίπεδο, πως παρόλο που το προφίλ των εξαρτημένων δείχνει μέτριο επίπεδο σπουδών και χαμηλό των γονέων, με αρκετά κενά στις γνώσεις και μία δύσκολη εκπαιδευτική πορεία, έχουν μία θετική στάση απέναντι στην κατάρτιση και μάλιστα σε περιπτώσεις παρακολουθούν πλέον του ενός προγράμματος. Παρατηρήθηκαν θετικές επιπτώσεις σε συναισθηματικό επίπεδο, καλώντας το άτομο προς την ωρίμανση, και σε πρακτικό, από επαίνους, βραβεία και διακρίσεις. Όμως φαίνεται να υπάρχει ένα κενό στο αν η κατάρτιση είναι αυτή που μπορεί να επηρεάσει θετικά την κατάκτηση μιας θέσης εργασίας, αλλά και την άποψη επ' αυτού των μελών (Γουργιώτου, 2012).

2.3. Φορείς Εκπαίδευσης Ενηλίκων

Το ελληνικό κράτος με την απόφαση ίδρυσης νυχτερινών σχολείων το 1929 κάνει σημαντικά βήματα προς την εξάλειψη του αναλφαριθμητισμού, μέσα από το ευρύτερο πρίσμα της εκπαίδευσης ενηλίκων. Το 1964 η ελληνική κοινωνία θα γνωρίσει το θεσμό της Λαϊκής Επιμόρφωσης και τα Κέντρα Διδασκαλίας Ενηλίκων, ενώ αργότερα οργανώνονται τα Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευσης και το Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας. Το 2001 μετονομάζεται η Λαϊκή Επιμόρφωση σε Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων και το 2008 άλλαξε ονομασία σε Γενική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης (Καραλής, 2013).

Πλέον υπάρχει με την ονομασία Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Δια Βίου Μάθησης (Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Δια Βίου Μάθησης, 2023). Η Διεύθυνση Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης συγκροτείται από 3 οργανικές μονάδες υπεύθυνες για επιμέρους θέματα: Τμήμα Α' Σχεδιασμού Πολιτικών για

την Επαγγελματική Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Διά Βίου Μάθηση, Τμήμα Β΄ Σύνδεσης της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης με την Αγορά Εργασίας, και Τμήμα Γ΄ Ευρωπαϊκών και Διεθνών Θεμάτων (Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Δια Βίου Μάθησης, 2023).

Το 1997 ιδρύθηκε με νόμο το «Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης Δομών Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης και Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών» που το 2005 μετονομάστηκε σε «Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης» (ΕΚΕΠΙΣ) με την υπόσταση του Νομικού Προσώπου Ιδιωτικού Δικαίου. Σκοπός του είναι να παρακολουθεί, εφαρμόζει και αναπτύσσει το Εθνικό Σύστημα Πιστοποίησης της Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης στη χώρα. Από την πλευρά του το σύστημα επιδιώκει τη διασφάλιση της ποιότητας στην επαγγελματική κατάρτιση, στην αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών αυτής, τη γεφύρωση της επαγγελματικής κατάρτισης με τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας, τη δημιουργία ενός προφίλ κατάρτισης που θα προσδίδει αξιοπιστία, την αναγνώριση και κατοχύρωση των επαγγελματικών προσόντων και την ανάπτυξη της δια βίου μάθησης (Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης Δομών Συνεχιζόμενης Κατάρτισης). Το 2020 η ελληνική κοινωνία γνώρισε αλλαγές με το νόμο 4763/2020 αναφορικά με την Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση και τη Διά Βίου Μάθηση (Ν.4763/2020).

Μιλώντας για την εκπαίδευση ενηλίκων που παρέχεται από την τυπική εκπαίδευση επικεντρώνεται το θέμα γύρω από τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ) που παρέχουν την ευκαιρία σε άτομα άνω των 18 που δεν έχουν ολοκληρώσει την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση και είναι εκτός του πεδίου εκπαίδευσης και κατάρτισης να την ολοκληρώσουν αποκτώντας απολυτήριο Γυμνασίου και έχοντας τη δυνατότητα έπειτα να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση της επιλογής τους. Οι εκπαιδευόμενοι μέσω του προγράμματος σπουδών και των συμβουλευτικών συνεδριών που γίνονται στα γραφεία

συμβουλευτικής των ΣΔΕ αναπτύσσονται προσωπικά και αναπτύσσουν δεξιότητες αποκτώντας γνώσεις που θα τους διευκολύνουν στην είσοδό τους στην αγορά εργασίας. Τα ΣΔΕ βρίσκονται υπό την εποπτεία του ΙΝΕΔΙΒΙΜ (Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης), όργανο του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού (Cedefop, 2023).

Μάλιστα ο νόμος του 2013 στην χώρα μας προβλέπει ότι για όσους μαθητές έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση και δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν μαθήματα στο Γενικό Λύκειο μπορούν να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους σε Επαγγελματικά Λύκεια (ΕΠΑΛ) που αντιστοιχούν το επίπεδο 4 του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων (ΕΠΠ) ή σε σχολές επαγγελματικής κατάρτισης συνδυάζοντας μάθηση στο σχολείο και στον εργασιακό χώρο αποκτώντας πτυχίο ειδικότητας επαγγελματικής κατά αντιστοιχία με το επίπεδο 3 του ΕΠΠ. Πιο συγκεκριμένα στα ΕΠΑΛ οι μαθητές αποκτούν γνώσεις γενικές αλλά και ειδικές όπως και δεξιότητες σε εννιά επαγγελματικούς τομείς και τριάντα πέντε επαγγελματικές ειδικότητες, επιλέγοντας με βάση προσωπικά κριτήρια. Και εδώ αξίζει να σημειωθεί η ύπαρξη συμβουλευτικής καθοδήγησης (Cedefop, 2023). Επιπλέον υπάρχουν επαγγελματικές σχολές μαθητείας που επίσης οδηγούν σε πτυχίο επαγγελματικής ειδικότητας με αντιστοιχία το επίπεδο 4 στο ΕΠΠ (Δημουλάς, 2002).

Από την άλλη ως επαγγελματική κατάρτιση, ορίζεται εκείνο το μέρος της επαγγελματικής εκπαίδευσης που παρέχει τις ειδικές επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες με τις οποίες ολοκληρώνεται η επαγγελματική επάρκεια του εκπαιδευομένου και το οποίο αποτελεί αντικείμενο επαγγελματικής επιμόρφωσης. Στην Ελλάδα, η επαγγελματική κατάρτιση διακρίνεται στην αρχική και την συνεχιζόμενη κατάρτιση. Η αρχική επαγγελματική κατάρτιση περιλαμβάνει τον πρώτο πλήρη κύκλο κατάρτισης σε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα και συχνά διακρίνεται σε βασική κατάρτιση και ειδίκευση. Η αρχική επαγγελματική κατάρτιση στην χώρα μας περιλαμβάνει τα Ινστιτούτα

Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), τα οποία οδηγούν σε δίπλωμα επαγγελματικής ειδικότητας ΙΕΚ πέμπτου πεδίου στην κατάταξη του ΕΠΠ 5 (Δημουλάς, 2002).

Τα ΙΕΚ, δημόσια και ιδιωτικά, προσφέρουν πέντε εξάμηνα σπουδών και ένα επιπλέον εξάμηνο πρακτικής ή μαθητείας σε θέσεις του δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα. Οι απόφοιτοι έχουν το δικαίωμα μετά την επιτυχή ολοκλήρωση των σπουδών να δώσουν εξετάσεις πιστοποίησης που διοργανώνει ο Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΕΟΠΠΕΠ). Οι επαγγελματικές επισκέψεις, τα projects και οι ημέρες καριέρας είναι δράσεις συμβουλευτικής που σκοπό έχουν να διευκολύνουν τη σύνδεση του ατόμου με την αγορά εργασίας (Cedefop, 2023).

Ακόμη, περιλαμβάνει κάποια ιδιωτικά κολέγια που προσφέρουν ορισμένα προγράμματα αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης με βάση πρότυπα ανώτερων ιδρυμάτων της αλλοδαπής, που μπορούν επίσης να προσφέρουν επαγγελματική καθοδήγηση και συμβουλευτική (Cedefop, 2023). Τέλος, υπάρχουν και κάποια ανώτερα επαγγελματικά προγράμματα για τον τουρισμό, τη ναυτιλία, τις τέχνες, τις στρατιωτικές σπουδές, τα οποία έχουν έντονα στοιχεία μάθησης στο χώρο εργασίας και οδηγούν σε πτυχίο ανώτερης σχολής, πέμπτου επιπέδου σε αντιστοιχία με το ΕΠΠ (Δημουλάς, 2002).

Ως συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση θα εννοούμε την οργανωμένη εκπαιδευτική διαδικασία η οποία απευθύνεται σε ενήλικα άτομα που εργάζονται ή/και επιδιώκουν να εργαστούν με σκοπό τη συντήρηση, ανανέωση, αναβάθμιση ή και αναμόρφωση των επαγγελματικών τους γνώσεων ικανοτήτων ή και δεξιοτήτων (Δημουλάς, 2002). Εκ του νόμου σαφώς ορίζεται ως:

Η κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού που συμπληρώνει, εκσυγχρονίζει ή και αναβαθμίζει γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες, οι οποίες αποκτήθηκαν από τα συστήματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης ή από επαγγελματική εμπειρία με στόχο την ένταξη ή την επανένταξη στην αγορά εργασίας, τη διασφάλιση της

εργασίας και την επαγγελματική και προσωπική ανάπτυξη (Ν.3879/2010). Προσφέρεται κυρίως από τα Κέντρα Δια βίου Μάθησης 1 και 2 (ΚΔΒΜ1 και ΚΔΒΜ2), ιδιωτικά ή δημόσια. Παρέχονται επιπρόσθετες επαγγελματικές γνώσεις, ικανότητες ή και δεξιότητες και βρίσκονται υπό την εποπτεία του ΕΟΠΠΕΠ και τη Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Δια Βίου Μάθησης και Νεολαίας. Συνεπώς η διαφορά με βάση τους ορισμούς έγκειται στο ότι η αρχική επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση προετοιμάζει το άτομο για την ένταξή του στην εργασία, ενώ η συνεχιζόμενη αφορά άτομα που έχουν ολοκληρώσει την αρχική τους εκπαίδευση και δια μέσου της κατάρτισης αναβαθμίζουν και προσθέτουν προσόντα και γνώσεις που έχουν ήδη αποκτήσει από τη διαδικασία της εκπαίδευσης, καθιστώντας τους ενδιαφερόμενους απασχολήσιμους. Επιπλέον δρα συμπληρωματικά ως προς την αρχική, μπορεί να είναι διαρκής, συγκεκριμένη και προσανατολισμένη προς κάποια θέση εργασίας.

Τα ΚΔΒΜ από την πλευρά της συνεχιζόμενης επαγγελματικής εκπαίδευσης προσφέρουν υπηρεσίες μη τυπικής εκπαίδευσης, όπως και συμβουλευτική και επαγγελματικό προσανατολισμό. Συνήθως είναι ιδιωτικά κέντρα, χωρίς παράλειψη βέβαια και των δημοσίων, που αναφέρονται σε όλο τον ενήλικο πληθυσμό, χωρίς διακρίσεις, και τα προγράμματά τους χρηματοδοτούνται από Ευρωπαϊκούς και Εθνικούς πόρους (Cedefop,2023).

Στα ΚΔΒΜ δόθηκε και το χρίσμα υλοποίησης των προγραμμάτων voucher για εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα και ανέργους πάνω σε τομείς και αντικείμενα υψηλής ζήτησης, τις ψηφιακές και πράσινες δεξιότητες (voucher.gov.gr). Το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων σε συνεργασία με τη Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης (Δ.ΥΠ.Α) υλοποιούν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, για ανέργους και εργαζόμενους, με στόχο την ανάπτυξη και αναβάθμιση των δεξιοτήτων, προκειμένου έτσι να προωθηθεί μια καλύτερη διασύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας. Η δομή των

εκπαιδευτικών ενοτήτων έχει τη δυνατότητα να περιλαμβάνει θεωρητική κατάρτιση σε θέματα αιχμής, συμβουλευτική και επαγγελματικό προσανατολισμό και ακόμη σε περιπτώσεις πρακτική άσκηση. Τα προγράμματα είναι φτιαγμένα έτσι ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες αλλά και στο προφίλ της ομάδας στόχου, προκειμένου να μπορούν να ανταπεξέλθουν στο πρόγραμμα και ύστερα της ολοκλήρωσής τους, μέσω εξετάσεων να μπορέσουν να αποκτήσουν και ένα πιστοποιητικό για τις δεξιότητες που ανέπτυξαν και τις γνώσεις που έλαβαν (Cedefop, 2023).

3. Εργασιακή επανένταξη

Η εργασία από μόνη της δίνει στο άτομο τη δυνατότητα να νιώσει παραγωγικός, να αυξήσει την αυτοπεποίθησή του, να κερδίσει τα προς το ζην και να καλύψει συναισθηματικές του ανάγκες, όταν αυτό βρίσκεται στη σωστή για εκείνο θέση εργασίας. Για την ομάδα των πρώην εξαρτημένων ο τομέας της εργασίας αποτελεί έναν δίαυλο μεταξύ απεξάρτησης και επανένταξης στην κοινωνία, ένα μέσο ανάπτυξης και προσωπικής ανασυγκρότησης. Σημαντική παράμετρος του θέματος αποτελεί και η στάση και γνώμη των εργοδοτών προς την πρόσληψη ατόμων που απεξαρτήθηκαν. Το 2003 πραγματοποιήθηκε έρευνα στο πλαίσιο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL προς η διερεύνηση του θέματος αυτού από την Αναπτυξιακή Σύμπραξη «ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ» Εθνικό Δίκτυο Απασχολησιμότητας Απεξαρτημένων Ατόμων. Η έρευνα έδειξε μία θετική στάση των επιχειρηματιών έναντι της ομάδας- στόχου, με την ικανοποίησή τους να πηγάζει από τις σχέσεις τους με συναδέλφους και ανώτερους, τη συνέπεια, την προσαρμοστικότητα και την παραγωγικότητα. Ωστόσο θεωρούν ότι υστερούν σε αυτοπεποίθηση, ικανότητα διαχείρισης καταστάσεων πίεσης, και αίσθημα έλλειψης ανάγκης για προσωπική ανάπτυξη, γνώσεων και δεξιοτήτων στο πεδίο που φορά η θέση εργασίας. Αναφορικά με τους λόγους που επέλεξαν άτομα του πληθυσμού

αυτού να εργαστούν στην επιχείρησή τους είναι κατά κόρον οικονομικοί, αφού σε πολλές περιπτώσεις επιδοτούνται, χωρίς να λείπει όμως αναφορά στο αίσθημα κοινωνικής ευθύνης που υπογραμμίστηκε από το δείγμα της έρευνας (Γουργιώτου, 2012).

3.1. Έρευνες και παρεμβάσεις για την εργασιακή επανένταξη πρώην χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών

Η επαγγελματική επανένταξη ανήκει ως μέρος της στον όρο κοινωνική επανένταξη που υφίσταται ως ομπρέλα. Αυτή με τη σειρά της αναφέρεται σε πολιτικές που αφορούν κάθε κράτος ξεχωριστά και που σχεδιάζονται και υλοποιούνται προκειμένου το άτομο να εισέλθει σε μία διαδικασία μετάβασης σε μία ομαλότερη και ποιοτικότερα προσαρμοσμένη κοινωνική ζωή (EMCDDA, 2012β). Η κοινωνική επανένταξη, που θα ήταν λάθος να τη θεωρήσουμε ξέχωρα της εργασιακής, συντελείται με την υλοποίηση δράσεων σε τρεις διαφορετικούς τομείς, αυτόν της στέγασης, της εκπαίδευσης και της απασχόλησης-επαγγελματικής κατάρτισης (EMCDDA, 2012β). Στη χώρα μας η ουσία της διαδικασίας αυτής εφάπτεται στην πίστη ότι ο πρώην χρήστης χρήζει στήριξης για να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες μετάβασης στην αυτόνομη διαβίωση, διαδικασία που μπορεί να είναι αρκετά επώδυνη (Μάτσα, 2008).

Μπορεί κανείς λοιπόν να φανταστεί την εργασιακή και κοινωνική επανένταξη του πρώην χρήστη ως δύο αλληλένδετες έννοιες. Η απασχολησιμότητα χαρίζει στο άτομο μια επαγγελματική ταυτότητα, μία διαφορετική διάσταση μέσα στην κοινωνία δημιουργώντας δεσμούς με αυτήν, υποστηρίζοντάς τον παράλληλα στην ανάπτυξη θετικών συναισθημάτων για τον ίδιο, όπως ικανοποίηση, αυτοπεποίθηση, οικονομική ανεξαρτησία (Κουκού, 2004). Το ίδιο υποστηρίζεται από τους Κυρίτση και Αρμάο (2011), όπου οι εκπαιδευόμενοι στο ΚΕΘΕΑ ΕΞΟΔΟΣ έδειξαν να πιστεύουν πως μία ταιριαστή δουλειά για τον καθένα του προσφέρει αυτοπεποίθηση και κοινωνικό status. Μάλιστα έγινε σαφές στην ίδια έρευνα ότι

οι συνεντευξιζόμενοι αντιλαμβάνονταν πλήρως την κρίση στην αγορά εργασίας και εξέφραζαν επιθυμία για επαγγελματική εξειδίκευση, ειδικότερα σε τεχνικά επαγγέλματα που αργότερα θα μπορούσαν να τους εξασφαλίσουν επαγγελματικά και άρα και οικονομικά. Η απασχόληση γίνεται το βασικό εργαλείο για την επανένταξη του ατόμου στην κοινωνία και για την προσπάθειά του να γίνει παραγωγικό μέλος αυτής, του επιτρέπει δηλαδή να ανακάμψει από μία προβληματική κατάσταση, και φυσικά με επικουρική συνδρομή των θεραπευτικών υπηρεσιών να φτάσει στο επιθυμητό αποτέλεσμα (Comerford, 1999).

Εν συνεχεία παραθέτονται ευρήματα ερευνών σχετικά με ποικίλες πτυχές της εργασιακής επανένταξης των πρώην χρηστών, τόσο εντόπιες όσο και του εξωτερικού, που παρόλο που μπορεί να παρατηρούνται φαινόμενα που αφορούν διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά περιβάλλοντα μπορεί να δώσουν ιδέες και στοιχεία αξιοποιήσιμα από ερευνητές στη χώρα μας.

Την περίοδο 2001-2005 διενεργήθηκε στη χώρα έρευνα σχετικά με τις ανάγκες που έχουν χρήστες και πρώην χρήστες σε υπηρεσίες προώθησης της εργασίας, αλλά και αναφορικά με τις ανάγκες και τις δυνατότητες των ίδιων προς την εύρεση εργασίας (Γουργιώτου, 2012). Γίνεται λόγος για συνεργασία του ΟΚΑΝΑ με το ΚΕΘΕΑ και το ΕΚΤΕΠΝ, που παρείχαν υλικό από δείγμα 600 ατόμων από μεγάλα αστικά κέντρα. Έγινε λόγος στα συμπεράσματα για χαμηλής ποιότητας υπηρεσίες εκπαίδευσης- κατάρτισης και σύνδεσης με την αγορά εργασίας, ελλειμματική αξιολόγηση των ίδιων αλλά και των αναγκών της ελληνικής κοινωνίας και αγοράς. Διαφαίνονται κενά στην συγκεκριμένη έρευνα, άξια προς διερεύνηση σχετικά με την αξία της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στην εύρεση και διατήρηση της εργασίας και στην πλήρη επανένταξη του ατόμου στην κοινωνία που θα το κρατήσει μακριά από τη χρήση.

Η ίδια η Γουργιώτου (2012) διενήργησε έρευνα σχετικά με την επαγγελματική πορεία ατόμων που βρίσκονται στη φάση απεξάρτησης ή την έχουν ολοκληρώσει, αφού έχουν

παρακολουθήσει προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης. Τα αποτελέσματα της έρευνας είναι ιδιαίτερα και μπορούν να αποτελέσουν βάση για περαιτέρω μελέτη. Παρατηρήθηκε λοιπόν πως η συμμετοχή των μελών στα προγράμματα ήταν σημαντική για την πρόοδό τους, αφού ήρθαν σε επαφή με νέα για αυτούς δίκτυα ανθρώπων, μοιράστηκαν ιστορίες και εμπειρίες, ένιωσαν το συναίσθημα της αποδοχής και καλλιέργησαν ενδιαφέροντα και δεξιότητες που πιθανόν διαφορετικά ίσως δεν θα είχαν τη δυνατότητα. Επιπλέον αυτών ασχολήθηκαν με πράγματα πέρα της χρήσης που τους εφοδίασαν προσωπικά και συναισθηματικά. Παρόλα αυτά ο αρχικός στόχος της έρευνας δεν επετεύχθη, αυτός της εξεύρεσης εργασίας. Τα περισσότερα μέλη προέρχονταν από το ΚΕΘΕΑ που ως οργανισμός από μόνος του θέτει υποχρέωση για την ολοκλήρωση του προγράμματος την εύρεση εργασίας, οπότε αυτό ως αποτέλεσμα αποδίδεται στη φιλοσοφία αυτή. Τέλος φάνηκε ότι κύριος σκοπός των μελών από τη συμμετοχή τους στην κατάρτιση δεν ήταν η εργασιακή αποκατάσταση, αλλά η είσπραξη του επιδόματος.

Βλέπει κανείς λοιπόν ύστερα της ανάγνωσης ένα δείγμα πληθυσμού που δεν είναι ενεργοποιημένο προς τη μάθηση και δεν σημειώνει ικανοποιητικά επίπεδα αυτοπεποίθησης πριν τις διαδικασίες κατάρτισης. Η Παπαϊωάννου (2014) εδώ έρχεται να προσθέσει τα χαρακτηριστικά της ελλειμματικής μαθησιακής κουλτούρας, τα χαμηλά επίπεδα στα εξωτερικά κίνητρα μάθησης, τα ιατρικά προβλήματα, την αρνητική αυτοεικόνα και ποικιλία άλλων εμποδίων. Η εκπαιδευτική διαδικασία λοιπόν οποιασδήποτε φύσης φαντάζει ως άθλος με τέτοιο βεβαρημένο ιστορικό. Η Κατσαρού (2018) με την ιδιότητα της εργαζόμενης, αλλά κυρίως της ερευνήτριας έθεσε ως στόχο τη διερεύνηση της δυνατότητας και τα πεδία που μπορεί να σημειωθεί αλλαγή σε υπο-απεξάρτηση ή απεξαρτημένους μία ομαδική εκπαιδευτική διαδικασία. Δέκα άτομα από το στεγνό πρόγραμμα απεξάρτησης 18 Άνω συμμετείχαν στην έρευνα με κοινά στοιχεία τη συμμετοχή τους σε οποιασδήποτε μορφής ομαδική εκπαιδευτική διαδικασία ή κατάρτιση και να είναι σε φάση επανένταξης ή

ολοκλήρωσης του προγράμματος απεξάρτησης. Τα ευρήματα έδειξαν αρνητικά συναισθήματα για το σχολείο, ως θύμηση που είχαν τα άτομα για τις προηγούμενες εμπειρίες τους και είχαν ξεκινήσει την επαφή τους με τη χρήση. Οι δεσμοί με το σχολείο ήταν ανύπαρκτοι, κάποιοι το διέκοψαν, ενώ άλλοι συνέχιζαν μόνο λόγω πίεσης από άλλους.

Πλέον η δεύτερη ευκαιρία εκπαίδευσης που δίνουν στον εαυτό τους είναι προσωπική τους επιλογή ή γίνεται με παρότρυνση του θεραπευτή τους, δένονται με τη δική τους στοχοθεσία και προσδοκούν την απόκτηση εργασίας και επαγγελματικής ταυτότητας. Οι ίδιοι αναφέρουν την εκπαίδευση ως ένα μέσο που οδηγεί τον καθένα σε διαφορετικά μονοπάτια που τον ενδιαφέρουν. Άλλοι έκαναν λόγο για την ανάγκη τους να προσφέρουν στην κοινωνία, άλλοι την ανάγκη για αυτοαξιολόγηση και άλλη αναγνώρισαν εφόδια που προσφέρουν προσωπική ανάπτυξη και απελευθέρωση και δεξιότητες που διευκολύνουν την καθημερινότητά τους. Φάνηκε συνεπώς πως οι συνεντευξιαζόμενοι είχαν μία αρνητική εμπειρία από το σχολείο που δεν μπόρεσε να τους εντάξει στους κόλπους του, για αυτό τους περιθωριοποίησε. Οι άνθρωποι του δείγματος θέλησαν μέσω της εκπαίδευσης σε πρόγραμμα μέσα στη θεραπεία να δώσουν μια διορθωτική χροιά σε αυτή τους την εμπειρία, παρόλο που τα πρότερα γεγονότα ήταν τραυματικά. Ξαναπροσπάθησαν να ενταχθούν σε εκπαιδευτικές διαδικασίες προκειμένου να αποκτήσουν μία εργασιακή ταυτότητα, και να καρπωθούν τα οφέλη αυτής, προσωπικά, κοινωνικά και συναισθηματικά. Κατάφεραν να εντάξουν τους εαυτούς τους σε καλούπια που θα τους προσέφεραν γνώσεις και δεξιότητες που δεν μπόρεσαν να αποκτήσουν είτε γιατί η χρήση τους παρέλυσε κάποια χρόνια είτε γιατί το σχολείο τους είχε αμελήσει. Υπογραμμίζεται άμεσα συμπερασματικά στην έρευνα πως η μάθηση που έλαβαν οι άνθρωποι αυτοί κατά τη θεραπευτική διαδικασία ήταν μετασχηματιστική ολιστικά για εκείνους (Κατσαρού, 2018).

Για την ομαλή επανένταξη του πρώην χρήστη στην κοινωνία είναι επιτακτικής σημασίας η εργασία για λόγους που αναφέρει και η Μαλάμογλου (2004), αφού προσθέτει σε

όσα προαναφέρθηκαν ως οφέλη την αίσθηση της ασφάλειας, της αυτοαξίας και του ανήκειν. Τροχοπέδη όμως σε αυτή την προσπάθεια αποτελεί για αυτή την ομάδα πληθυσμού η έλλειψη που παρατηρείται σε επίπεδο εκπαίδευσης, κατάρτισης και τεχνογνωσίας, διότι στοιχεία του πληθυσμού που παρακολουθούσαν ή ολοκλήρωσαν το πρόγραμμα της Θεραπευτικής Κοινότητας «Νόστος» την τριετία 2000-2003 δείχνουν τους άντρες να έχουν απολυτήριο δημοτικού ή λυκείου ποσοστά γύρω στο 29%, και γυμνασίου 37,5%. Μεγαλύτερη ομοιογένεια παρατηρείται στο γυναικείο πληθυσμό με τις μισές να έχουν τελειώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση και τις υπόλοιπες να ολοκλήρωσαν και τη βαθμίδα του λυκείου. Με βάση αυτά τα δεδομένα οι ίδιοι οι χρήστες θεωρούν τους εαυτούς τους τους «αποτυχημένους της εκπαίδευσης» και δεν εκφράζουν συχνά την επιθυμία τους για κατάρτιση. Έτσι η επιλογή επαγγέλματος γίνεται με βάση δύο άξονες: το άγχος για αυτοσυντήρηση και επιβίωση και την ελλιπή τους γνώση για τις σύγχρονες απαιτήσεις της αγοράς εργασίας.

Από αυτή τη σκοπιά θα μπορούσε κανείς να υποθέσει πως οι γνώσεις και οι δεξιότητες που κατέχουν δεν ανταποκρίνονται στη θέση εργασίας που κατέχουν, κάτι που πιθανόν να προκαλέσει αναβλητικότητα, δυσκολίες και να μην μπορέσει έτσι το άτομο να αναπτύξει δεσμούς που τον κρατάνε στην εκάστοτε θέση, δημιουργώντας αρχικά προβλήματα διαβίωσης, και εν τέλει ένα προφίλ εγκατάλειψης και παραίτησης για τον ίδιο.

Δημιουργούνται έτσι δύο πόλοι αντίθετα φορτισμένοι, από τη μία αυτός της αγοράς εργασίας που ζητά όλο και περισσότερα προσόντα και εξειδίκευση, και από την άλλη ένα μέρος του πληθυσμού που δυσκολεύτηκε να εφοδιαστεί με γνώσεις και σύγχρονα απαιτούμενες δεξιότητες, και για αυτό η Μαλάμογλου (2004) υποστηρίζει πως αυτό το κομμάτι της κοινωνίας αντιμετωπίζει πληθώρα εμποδίων, όπως η ανεργία, η μη ένταξη, ο αποκλεισμός. Το πρόβλημα όμως διαχέεται και στο πεδίο της εκπαίδευσης, με φορείς όπως τα ΙΕΚ και τα ΚΕΚ που προσφέρουν αρχική και συνεχιζόμενη επαγγελματική εκπαίδευση να

μην μπορούν να ανταποκριθούν, τουλάχιστον κατά πλειοψηφία, στις ανάγκες του αναφερόμενου πληθυσμού, απευθυνόμενοι σε αποφοίτους λυκείου. Δε φαίνεται λοιπόν καμία σύνδεση των αναγκών της ομάδας-στόχου με την κατάρτιση με σκοπό να οδηγήσει σε μία υγιή πορεία μέσα στον εργασιακό χώρο. Στο δείγμα πληθυσμού που εξετάστηκε μάλιστα στο ΚΕΘΕΑ ΝΟΣΤΟΣ η πλειοψηφία εργαζόταν ως ανειδίκευτοι εργάτες.

Στο θεραπευτικό πρόγραμμα όμως αυτό ως μία προσπάθεια αντιστάθμισης όλων αυτών των ανασταλτικών παραγόντων λειτουργεί πρόγραμμα εκπαίδευσης που υποστηρίζει τα μέλη στις προαγωγικές εξετάσεις όλων των τάξεων του λυκείου και παρέχεται κατάρτιση σε θέματα χειρισμού Η/Υ και διαφόρων αθλητικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων. Η συμβουλευτική και ο επαγγελματικός προσανατολισμός δρουν επικουρικά στο όλο έργο της επανένταξης. Αυτό που στην ουσία υπογραμμίζεται ως ανάγκη από την ερευνήτρια εδώ είναι η καταγραφή των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών αναγκών των ατόμων αυτών των προγραμμάτων, ώστε με βάση αυτά τα δεδομένα να μπορέσουν να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν καταρτίσεις που σκιαγραφούν αυτά τα προφίλ ανθρώπων. Η εκπαίδευση, η διευκόλυνση, η συνεχής συμβουλευτική στήριξη και εν τέλει η εύρεση εργασίας αποτελούν μία αλυσίδα που σκοπό έχει να φτάσει μέχρι την πλήρη επανένταξη του ατόμου στην κοινωνία ως ένα λειτουργικό και αυτόνομο κομμάτι αυτής που θα μπορέσει να μειώσει τον κίνδυνο της υποτροπής και να συντηρήσει τον εαυτό του μακριά από τη χρήση (Μαλάμογλου, 2004).

Στο διεθνές επίπεδο αξίζει κανείς να αναφερθεί σε μελέτη που διεξήχθη στην Αγγλία το 2002 και σκοπό είχε να περιγράψει τις προσδοκίες ατόμων που ολοκλήρωσαν ή βρίσκονται στη φάση της απεξάρτησης σχετικά με την απασχόληση, ώστε να αποτελέσουν τη βάση για σχεδιασμό πολιτικής που θα τους οδηγήσει στην επανένταξη. Τα δεδομένα της έρευνας οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η εργασία μπορεί να υποστηρίξει την απομάκρυνση από τη χρήση, διά μέσου της αυτοεκτίμησης που αναπτύσσεται και με δεξιότητες που το

άτομο καλλιεργεί στο χώρο εργασίας και του αλλάζουν την καθημερινότητα. Δημιουργούνται νέα κοινωνικά δίκτυα που αντικαθιστούν τον περίγυρο που υποστήριζε μια ζωή στη χρήση, ενώ φαίνεται για τα μέλη πιο αποτελεσματική η στήριξη που είναι εξατομικευμένη στις ανάγκες του καθένα, με καίριας σημασίας τη συνέχειά της στο χρόνο (Cebulla, Smith & Sutton, 2004).

Συμπερασματικά τα εθνικά σχέδια για την απασχολησιμότητα της ομάδας στόχου κρίνονται ανεπαρκή, αφού φαίνεται να γίνονται προσπάθειες γενικά για κατάρτιση και εκπαίδευση ευπαθών κοινωνικών ομάδων, όπως τα προγράμματα της ΔΥΠΑ, χωρίς όμως να λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ατόμων που είναι σε θεραπεία για χρήση ή την ολοκλήρωσαν. Τα άτομα που έχουν περάσει από τη χρήση αντιμετωπίζουν πληθώρα εμποδίων, εσωτερικών και εξωτερικών, όπως αναλύθηκαν νωρίτερα, που αναχαιτούν την προσπάθειά τους για ομαλή επανένταξη. Εξ αυτών κύρια είναι τα κενά στην εκπαίδευση και την ελάχιστη κατάρτιση που έχουν, ακόμη και οι δυσάρεστες εμπειρίες που έχουν από τα σχολικά χρόνια. Ο εθνικός προγραμματισμός οφείλει λοιπόν να δώσει προσοχή σε αυτές τις παραμέτρους σχεδιάζοντας πλάνα που προσμετρούν τις προϋπάρχουσες εμπειρίες, αλλά και τις ανάγκες των ατόμων αυτών για κατάρτιση και εύρεση εργασίας, χωρίς σαφώς να αμελούν να εντάξουν στο πλάνο τις πραγματικές ανάγκες της αγοράς εργασίας. Παρόλο που έχουν γίνει προσπάθειες, φάνηκε ότι ελάχιστη επιρροή είχαν στο επιθυμητό αποτέλεσμα, απόκτησης μία θέσης εργασίας (Γουργιώτου, 2012).

Εν συνεχεία, οι περαιτέρω έρευνες που θα εξετάσουν ενδελεχώς και άλλες παραμέτρους του θέματος μπορεί να φωτίσουν πτυχές που πιθανόν να επηρεάζουν την έκβαση του αποτελέσματος. Δεν μπορεί να παραβλέψει όμως κανείς τη δύναμη της μάθησης. Εκείνη είναι που οδηγεί τον άνθρωπο στην αλλαγή στηρίζοντάς τον να αποφεύγει τις παγίδες, να χαράζει νέες πορείες και να χρησιμοποιεί ως ρουτίνες καταστάσεις που του επιτρέπουν να ζει αυτόνομα και λειτουργικά. Η μάθηση μπορεί να γίνει ο μοχλός της

αλλαγής σε όλα τα θέματα αυτοεικόνας του χρήστη και έπειτα να καθιερωθεί ως μέσο που θα τον οδηγήσει να μπορεί να ενσαρκώνει τους ρόλους που απαιτεί η κοινωνία με επιτυχία. Επίκουροι στέκονται η προσωπική διάθεση, η στήριξη από την πολιτεία και η συμβουλευτική, ώστε να μπορέσει να αναπτύξει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που οι ερευνητές οφείλουν να φέρουν στο φως του πως μπορούν τα άτομα αυτής της ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας να καταλήξουν σε μία ομαλή κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη. Μπορεί οι έρευνες να μην είναι τόσο ενθαρρυντικές ως προς τη σχέση της κατάρτισης με την αγορά εργασίας, δίνουν όλες όμως βοηθητικά στοιχεία για μεθόδους που φάνηκαν αποτελεσματικές, και άλλες απλά έδειξαν δρόμο έρευνας προς νέες κατευθύνσεις.

3.2. Η αναγκαιότητα της εργασιακής επανένταξης

Τα οφέλη της εργασίας είναι αδιαμφισβήτητα πολλά και εφάπτονται πολλών τομέων της ζωής του ατόμου, και μάλιστα όπως τονίζει και η Κατσαρού (2004) σε αυτόν τον χώρο προσδιορίζει κανείς εκ νέου τη θέση, τις αξίες και την πορεία του, αξιολογεί προσόντα που έχει αποκτήσει, αναπτύσσει την αυτοεκτίμησή του, στοχοθετεί και οριοθετεί και τέλος αισθάνεται ότι λαμβάνει αναγνώριση. Απόρροια αυτών μπορεί να είναι το άτομο να διαβιώνει αυτόνομα, να δημιουργεί ομαλές κοινωνικές σχέσεις και να αναπτύσσεται διαρκώς, σημεία που όντως η κοινωνία ευελπιστεί για τον καθένα, όμως η σύγχρονη πραγματικότητα δυσκολεύει κάποιες ομάδες ανθρώπων υπερβολικά. Όπως και προαναφέρθηκε σε άλλο σημείο της παρούσας εργασίας η κοινωνική επανένταξη δεν μπορεί να θεωρηθεί ξέχωρα της εργασιακής. Τα τέσσερα στάδια της Κουκού (2004) βοηθούν τον αναγνώστη να σχηματοποιήσει μια αλυσίδα κινήσεων-δράσεων. Με έναρξη έστω από την αποχή από τις εξαρτησιογόνες ουσίες, το άτομο ακολουθεί διαδικασίες, ώστε να μπορέσει να εγκαθιδρύσει ομαλές λειτουργικές σχέσεις και ακολουθώντας ο επαγγελματικός προσανατολισμός-κατάρτιση και αποκατάσταση οδηγεί τον ενδιαφερόμενο στην

αυτονόμηση, που είναι και η ουσία που στήνεται το σχέδιο. Αντιλαμβάνεται κάποιος έτσι ότι με την επιτυχία των προηγούμενων βημάτων μπορεί να συντηρηθεί και η αρχική κατάσταση, αυτή της αποχής από τις ουσίες.

Η κατάσταση αυτή σταθεροποιείται και προλαμβάνεται η υποτροπή όταν σημειώνεται αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου και αποφυγή συμπεριφορών που μπορούν να χαρακτηριστούν επικίνδυνες (Κουκού, 2004). Όταν τα αρνητικά συναισθήματα και οι πιέσεις αντιμετωπιστούν θα είναι περισσότερο πιθανό να αποφευχθεί και η υποτροπή. Το σχήμα αυτό παρακάτω αναφέρεται σε λειτουργικές διαπροσωπικές σχέσεις, που καλύπτουν εννοιολογικά τη σχέση με την οικογένεια, τους φίλους, τους ομοτίμους και όποια μορφή αναδιαμόρφωσης ή δημιουργίας αυτών που μπορεί να συναινέσουν στην εξέλιξη του ατόμου. Ο επαγγελματικός προσανατολισμός και η κατάρτιση από την άλλη αποτελούν καθοριστικό στάδιο στη ζωή του, που συμβάλλουν στην προετοιμασία του για την (επαν)είσοδο του στην αγορά εργασίας και εν τέλει για την αυτόνομη διαβίωσή του.

Σε προγενέστερο σημείο αναφέρθηκαν τα εμπόδια που αντιμετωπίζει η ομάδα αυτή του πληθυσμού στο επίπεδο της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, τα οποία αυτά καθαυτά όπως και οι συνέπειες αυτών καθιστούν την επαγγελματική αποκατάσταση προβληματική. Η ολιστική εξέλιξη του ατόμου δεν επέρχεται με την διακοπή άλλωστε μόνο της χρήσης, αλλά με την αλλαγή και τις παρεμβάσεις σε όλα τα επίπεδα της ζωής του ατόμου (ΚΕΘΕΑ, 2020). Σύμφωνα με τη θέση αυτή βρίσκεται και ο Παπαναστασάτος (2011) που υπογραμμίζει πως οι χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών παρουσιάζουν δυσλειτουργίες σε διάφορους τομείς της καθημερινότητας, προκαλώντας αυτές επιπτώσεις στην επαγγελματική απασχόληση, τη συνέχιση της εκπαίδευσης και τη δημιουργία υγιών σχέσεων. Ύψιστης σημασίας φαίνεται να είναι η αντιμετώπιση της χρήσης, αφού όσο μειώνεται ο πληθυσμός των χρηστών, τόσο αναλογικά αυξάνονται και τα επίπεδα συμμετοχής τους στην επαγγελματική απασχόληση, την εκπαίδευση, την υγεία και τις κοινωνικές συναναστροφές.

Όπως υποστηρίζουν οι Double και Koenigsberg (1977) στο κείμενο τους «Η ιδιωτική απασχόληση και ο πρώην χρήστης ουσιών: μια πρακτική προσέγγιση» (Private employment and the ex-drugabuser: A practical approach) πραγματοποιούν μία πρωτοποριακή προσέγγιση για τα δεδομένα της εποχής κόντρα στο στίγμα που είχε και έχει ακόμη και σήμερα η εξάρτηση από ψυχοτρόπες ουσίες επισημαίνοντας την άμεση ανάγκη εργασιακής απασχόλησης αυτού του πληθυσμού ώστε να παραμείνουν καθαροί και ενταγμένοι ομαλά στο κοινωνικό σύνολο. Στο βιβλίο «Πρόοδος στην ανάπτυξη οικονομικά αποδοτικής θεραπείας για τους χρήστες ναρκωτικών» του οι Platt και Metzger (1985) εξειδικεύουν στην εργασιακή απασχόληση πρώην χρηστών οπιούχων (ηρωίνης). Επισημαίνουν ότι δεν υπάρχει λόγος να απομονωθεί η επαγγελματική αποκατάσταση από άλλα στοιχεία θεραπείας. Αν μη τι άλλο, η σημασία της θα πρέπει να τονιστεί ως μέρος ενός ολοκληρωμένου προγράμματος θεραπείας.

Το ερευνητικό κείμενο του Platt (1995), «Επαγγελματική αποκατάσταση χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών» (Vocational rehabilitation of drugab users), αναγνωρίζει την απασχόληση ως σημαντικό στοιχείο για την αποκατάσταση των πρώην χρηστών και παρατηρεί ότι χρησιμοποιείται συχνά ως κριτήριο του αποτελέσματος της θεραπείας. Στην έρευνα του ο Platt αναδεικνύει τις μεταβλητές που επηρεάζουν την απασχόληση και την επαγγελματική αποκατάσταση των πρώην χρηστών. Οι Kemp και Neale (2005) παρουσιάζουν στην έρευνα τους με θέμα την «Απασχολησιμότητα και μη λειτουργικοί χρήστες ουσιών» (Employability and problem drugusers) νέα στοιχεία από τη Σκωτία που αμφισβητούν την καταλληλότητα της ευημερίας για εργασία για προβληματικούς χρήστες ναρκωτικών. Καταδεικνύουν ότι πολλοί άνθρωποι που χρησιμοποιούν υπηρεσίες υποκατάστατων των ουσιών υποφέρουν από μια σειρά σοβαρών προσωπικών προβλημάτων, προβλημάτων υγείας, τρόπου ζωής και άλλων προβλημάτων που θα πρέπει να αντιμετωπιστούν προτού να είναι σε θέση είτε να ολοκληρώσουν επιτυχώς προγράμματα

κοινωνικής πρόνοιας για εργασία είτε να αναλάβουν και να διατηρήσουν αμειβόμενη απασχόληση. Με αυτό τρόπο συνδέουν την θεραπευτική δουλειά που πραγματοποιείται στις θεραπευτικές κοινότητες ως βασικό αντικειμενικό δείκτη για την ομαλή διασύνδεση με την αγορά εργασίας.

Οι Pishchulin, Loginova, Rogacheva, Fokina, Rogachev και Fadeeva, (2014) αναδεικνύουν ότι το στάδιο της ένταξης κατευθύνεται στους δεσμούς με την ανανέωση της κοινωνίας, γι' αυτό παίζει σημαντικό ρόλο αυτή τη στιγμή η υποστήριξη και η βοήθεια των ανθρώπων που τον περιβάλλουν. Οι Haryadi, Handayani και Hayati (2020), παρουσιάζουν την μελέτη «Ψυχολογική ευημερία πρώην εξαρτημένων από τα ναρκωτικά και η εκπαίδευση μετά την επανένταξη» (Psychological well-being of ex-drug addicted counselee in post-rehabilitation education) θέτοντας ως βασικό πυλώνα την εκπαίδευση για την ψυχολογική ευημερία των πρώην χρηστών. Οι Ahmad, Taib και Jan (2021) προτείνουν την απασχόληση πρώην χρηστών ως ζωτικής σημασίας πρωτοβουλία για τη χώρα της Μαλαισίας. Παράλληλα δημιουργούν ένα στρατηγικό πλαίσιο για την κατηγοριοποίηση και την ευθυγράμμιση της «απασχόλησης πρώην χρηστών» με τους στόχους κοινωνικής βιωσιμότητας και βιώσιμης ανάπτυξης και αναγνωρίζουν την ανάγκη για παροχή της διευθυντικής άποψης, αλλά αναδεικνύουν και προθυμία στην απασχόληση πρώην χρηστών.

Οι τρέχουσες τάσεις της αγοράς εργασίας, ιδίως στην χώρα μας, δημιουργούν και συντηρούν ένα πλαίσιο εργαζομένων που επιζητά αποκλειστικά, αφήνοντας έξω από αυτά ένα μέρος του πληθυσμού που δεν μπορεί να ανταποκριθεί σε αυτές τις απαιτήσεις, το οποίο απομακρύνεται από την εργασία και άλλοτε δέχεται την εργασία με χαμηλές απολαβές. Ο πληθυσμός αυτός δεν αποκλείεται μόνο από την εργασία, αλλά απομονώνεται κιόλας από τον κοινωνικό τρόπο ζωής, αφού αναγκάζεται να περιοριστεί αδυνατώντας να δράσει ενεργητικά στις δυναμικές διεργασίες της κοινωνίας και της οικονομίας γενικά. Η απομάκρυνση από την εργασία και άρα και από την κατοχή εισοδήματος μέσω αυτής δεν είναι αρκετή για να

χαρακτηρίσει τα άτομα κοινωνικά αποκλεισμένα, μα είναι πιθανό να οδηγήσει σε φτώχεια, άρα επιπλέον προβλήματα και περιθωριοποίηση (Κετσετζοπούλου & Μπούζας, 2005).

Η πρόβλεψη της ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με την επαγγελματική ένταξη/επανένταξη πρώην χρηστών αναφέρεται στον Στρατηγικό Σχεδιασμό του Υπουργείου Υγείας στον Τομέα Αντιμετώπισης των Εξαρτήσεων (2018). Εκεί υπογραμμίζεται η αναγνώριση της προσπάθειας του πληθυσμού αυτού της κοινωνίας και γίνεται κατανοητό πως η εργασία θεωρείται πυλώνας ενίσχυσης του θεραπευτικού αποτελέσματος. Με νομοθεσία το Υπουργείο Υγείας θέσπισε πλαίσιο λειτουργίας Κοινωνικών Συνεταιρισμών Ένταξης (Κοιν.Σ.Εν) που σκοπό έχουν την οικονομική, κοινωνική και επαγγελματική ένταξη ατόμων που ανήκουν στις εξής κατηγορίες: α) άτομα με προβλήματα εξάρτησης που είναι ενταγμένα και σε διαδικασία παρακολούθησης προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης σε εγκεκριμένους φορείς όπως ορίζεται από τον Νόμο 4139/2013 στο άρθρο 15, και β) άτομα που ολοκλήρωσαν με επιτυχία προγράμματα όπως προαναφέρεται και έχουν λάβει την βεβαίωση απεξάρτησης. «Οι Κοιν.Σ.Εν. είναι αστικοί συνεταιρισμοί με εμπορική ιδιότητα και παράλληλα Μονάδες Κοινωνικής Ένταξης» και για να συσταθεί χρειάζεται έγκριση από το συγκεκριμένο υπουργείο, αφού πρώτα κατατεθεί πρόταση από έναν από τους εγκεκριμένους φορείς. Τα άτομα των ομάδων όπως παρουσιάστηκαν είναι μέλη των Κοιν.Σ.Εν. και εργαζόμενοι επί πληρωμή αναλόγως της παραγωγικότητας και του χρόνου εργασίας τους.

B. Μεθοδολογία

4. Μεθοδολογία Έρευνας

4.1. Σκοπός της Έρευνας

Η εποχή μας, η εποχή των γρήγορων αλλαγών και της πληροφόρησης, επιτάσσει την συνεχή εκπαίδευση και κατάρτιση των πολιτών προκειμένου να μπορούν να ακολουθούν τις εξελίξεις και να μην «αυτοπεριθωριοποιούνται». Συνθήκες όπως η οικονομική κρίση, η επικράτηση της τεχνητής νοημοσύνης και η κλιματική αλλαγή δημιουργούν ένα πλαίσιο όπου κανείς για να μπορέσει να συμβαδίσει και να αναπτυχθεί εργασιακά προϋποθέτει προσωπική μελέτη, κριτικό στοχασμό και σε πολλές περιπτώσεις εκπαιδεύσεις. Οι εκπαιδεύσεις και καταρτίσεις ενηλίκων εμπλέκουν στις διδακτικές διαδικασίες ποικίλους παράγοντες που διευκολύνουν ή παρεμποδίζουν τη μάθηση, οπότε και παρέχουν και διαφορετικά ποιοτικά αποτελέσματα. Οι οικογενειακές υποχρεώσεις, η εργασία, τα οικονομικά είναι μόνο ελάχιστοι από αυτούς. Μέσα στο γενικό πληθυσμό συμβιώνουν παράλληλα ομάδες ανθρώπων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και καταβολές, όπως οι χρήστες και πρώην χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών που εκτός της χρήσης ζουν κανονικά με τις ίδιες υποχρεώσεις που έχει ένας ενήλικας. Αντιλαμβάνεται λοιπόν κανείς ότι ο αγώνας για την επιβίωση είναι ο ίδιος για όλους, όμως σε κάποιους διακρίνονται ιδιαίτεροι παράγοντες που οξύνουν τη δυσκολία. Συμπεραίνεται έτσι πως η μάθηση, η κατάρτιση, η εξέλιξη είναι απαραίτητη για όλους αλλά γεννάται το ερώτημα για το πόσο εύκολο μπορεί να είναι αυτό για τη συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων και ποια η στάση τους προς το θέμα αυτό.

Για την ομάδα αυτή τα στατιστικά δημιούργησαν ένα προφίλ ατόμων που κάτω από τους μισούς έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, υπάρχουν περιπτώσεις

αναλφάβητων, μέρος του συνόλου έχει δικαστικές εκκρεμότητες ή έχουν ακόμη και καταδικαστεί, κάτι που ως στοιχεία του ποινικού μητρώου ακολουθεί το άτομο και δυσκολεύει την επανένταξή του, ενώ ακόμη αυξημένα είναι και τα περιστατικά συννοσηρότητας (ΚΕΘΕΑ, 2022· ΑΡΓΩ, 2022). Είναι σαφές πως σημαντικό μέρος της επανένταξης των ατόμων αυτών, ως κομμάτι της θεραπευτικής διαδικασίας από τα ναρκωτικά είναι και η εργασιακή τους επανένταξη. Αποτελεί μία διαδικασία σύνθετη και απαιτητική, ενώ χρειάζεται προσανατολισμός σε διαφορετική κάλυψη αναγκών και διαχείριση δυνατοτήτων, αναλόγως το άτομο. Η παράμετρος της εκπαίδευσης και κατάρτισης σε αυτή τη διαδικασία θα μπορούσε να παίξει επουλωτικό ρόλο, γεμίζοντας προϋπάρχοντα κενά, αλλά και ανοίγοντας έναν άλλο δρόμο προς τη γνώση και της δυνατότητες που αυτή προσφέρει.

Παράλληλα οι έρευνες παρουσιάζουν ένα κενό σε αυτή την ευεργετική επίδραση της εκπαίδευσης και κατάρτισης στον πληθυσμό αυτό, αλλά και στη γνώμη των ατόμων προς τη χρησιμότητα και αναγκαιότητα. Η ανάγκη διερεύνησης του θέματος έγκειται ακριβώς σε αυτήν την απουσία για την οπτική των υποκειμενικών απόψεων των ατόμων που είναι σε διαδικασία απεξάρτησης, που θεωρείται συνολικά μια αναδιαμορφωτική διαδικασία, και κατά περιπτώσεις συμπεριλαμβάνει και θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνει συνολικά διαδικασίες εκπαίδευσης και κατάρτισης. Παρόλο που η βιβλιογραφία καλύπτει μεγάλο μέρος σχετικά με την επαγγελματική αποκατάσταση των πρώην χρηστών και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν κατά τη διάρκεια της επανένταξης τόσο στην εύρεση εργασίας όσο και στο κομμάτι του στιγματισμού, αφήνεται ακάλυπτο το κομμάτι της επαγγελματικής κατάρτισης που μπορούν να ακολουθήσουν αυτά τα άτομα είτε κατά τη διάρκεια του προγράμματος απεξάρτησης είτε ως μέρος της εργασιακής τους επανένταξης.

Σκοπός της έρευνας είναι να αναδειχθούν οι απόψεις και οι εμπειρίες των υποκειμένων που βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης ή την έχουν ολοκληρώσει, σχετικά με για την επαγγελματική τους εξέλιξη και εργασιακή τους επανένταξη με άξονα τις δοθείσες ευκαιρίες κατάρτισης κατά την διάρκεια της απεξαρτητικής τους προσπάθειας στο πρόγραμμα απεξάρτησης. Συγκεκριμένα το ενδιαφέρον εστιάζει αρχικά στο κατά πόσο εξελίχθηκαν επαγγελματικά και έλαβαν την κατάλληλη κατάρτιση τα άτομα όσο συμμετείχαν στο πρόγραμμα απεξάρτησης και αν έμειναν ευχαριστημένα από τις ευκαιρίες και από την προσωπική τους προσπάθεια. Εν συνεχεία μελετάται το αν η κατάρτιση που πραγματοποιήθηκε σχετίζεται με την τωρινή εργασιακή τους κατάσταση.

Κίνητρο για την παρούσα έρευνα αποτέλεσε το προσωπικό ενδιαφέρον της ερευνήτριας για το ΠΕΘΕΑ ΑΡΓΩ, καθώς με τα χαρακτηριστικά του αποτελεί μία ιδιαίτερη πρόταση για την απεξάρτηση συνδυάζοντας δράσεις για ποικίλους πυλώνες της καθημερινότητας, εμπλέκοντας και στηρίζοντας τους «σημαντικούς άλλους» και χαράζοντας μία πορεία προς την απεξάρτηση χωρίς στεγανά και παρωπίδες, ανοιχτό σε συνεργασίες και θετικές επιρροές.

4.2. Ερευνητικά Ερωτήματα

Σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία επιχειρείται απάντηση είναι τα εξής:

1. Υπάρχουν ευκαιρίες κατάρτισης για την ομάδα στόχο κατά τη διάρκεια ή και έπειτα από το πρόγραμμα απεξάρτησης;
2. Νιώθουν ευχαριστημένοι με τις ευκαιρίες κατάρτισης κατά τη διάρκεια του προγράμματος;
3. Ποια είναι η στάση τους προς τα προγράμματα κατάρτισης;

4. Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίζουν κατά την παρακολούθηση των προγραμμάτων και γιατί;
5. Ποια η άποψη σχετικά την συμβολή της εκπαίδευσης και κατάρτισης στην εύρεση εργασίας;

Οι άξονες της έρευνας είναι τρεις και αφορούν την απεξάρτηση και την επαγγελματική κατάρτιση, την ικανοποίηση από αυτές και το κομμάτι της εργασιακής επανένταξης. Για τον κάθε άξονα έχουν σχεδιαστεί συγκεκριμένες ερωτήσεις, όπως φαίνεται και στο Παράρτημα.

4.3. Εργαλείο έρευνας

Για την παρούσα έρευνα επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος για να περιγράψει το σύνολο των απόψεων και προβληματισμών των υποκειμένων σχετικά με τα προγράμματα κατάρτισης και τον ρόλο που μπορούν αυτά να διαδραματίσουν στην εύρεση εργασίας. Σχετικά με την ποιοτική έρευνα δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος και γενικά αποδεκτός ορισμός και αυτό διότι υπάρχουν αντικρουόμενες απόψεις από τους θεωρητικούς για τα χαρακτηριστικά της. Σε βιβλία που την μελετούν μπορεί και να μην παρουσιάζεται κάποιος ορισμός της, ενώ φαίνεται να στέκεται ως έννοια με ποικίλες θεωρητικές προσεγγίσεις. Συνήθως αυτό που υφίσταται είναι να αναδεικνύεται διά μέσου της σύγκρισης με την ποσοτική μέθοδο. Είναι μία έννοια με δυναμική, την διαπερνά δηλαδή το ευμετάβλητο και το η πλαστικότητα (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Από τη στοχοθεσία και τον σκοπό της έρευνας μέχρι την πραγματοποίηση και την ανάλυση των αποτελεσμάτων φαίνεται ότι έρευνα εφάπτεται περισσότερο στην προσέγγιση της ποιοτικής έρευνας να μελετήσει κοινωνικό-ιστορικά και πολιτισμικά πλαίσια θέτοντας στο επίκεντρο την εμπειρία των υποκειμένων (Henwood & Pidgeon, 1994 όπ. αναφ στο

Ίσαρη & Πουρκός, 2015). Πληθώρα λόγων οδηγούν κάποιον ερευνητή να την επιλέξει ως μέθοδο. Ίσως να επιδιώκεται η διερεύνηση της ιδιαιτερότητας ενός φαινομένου και όχι απλά η στατική του μελέτη, η κατανόηση πτυχών και διαστάσεων του φαινομένου που τον ενδιαφέρει και όχι μόνο η αποστασιοποιημένη προσέγγισή του. Πιθανόν για τον ερευνητή είναι εύκολη η διάθεση χρόνου και μέσων για την συλλογή πληθώρας δεδομένων με σκοπό να προσεγγίσει περισσότερο ολιστικά το φαινόμενο που τον ενδιαφέρει. Σε περιπτώσεις επιδιώκει να προσδώσει στο κείμενό του μία αφηγηματική χροιά στις εμπειρίες των υποκειμένων χρησιμοποιώντας ιδιαίτερα εκφραστικά μέσα (Ίσαρη & Πουρκός, 2015). Συμπληρώνει ο Ιωσηφίδης (2008) ότι ο ερευνητής στην προσπάθειά του να βρει απαντήσεις σε ερωτήματα του πώς και γιατί μπαίνει σε μία εις βάθος διερεύνηση εν τέλει των μηχανισμών και διαδικασιών της κοινωνικής δράσης.

Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας συνιστώνται για διερεύνηση ζητημάτων που ο ερευνητής δεν έχει έρθει πρωτύτερα σε επαφή διότι δεν χρειάζεται να έχει προκαθορισμένες αντιλήψεις επ' αυτού ή γνώση περί της συσχέτισης των μεταβλητών (Ίσαρη & Πουρκός, 2015). Οι Auerbach και Silverstein (2003) προσθέτουν ακόμη την υπόσταση των κοινωνικών επιστημών να μην εμφανίζουν ομοιογένεια μεταξύ των υποκειμένων και οι ποιοτικές μέθοδοι επιτρέπουν το να αναδειχθεί αυτή η διαφορετικότητα μέσω των εμπειριών των συμμετεχόντων. Ακόμη ένα θετικό των μεθόδων αυτών είναι η ευελιξία και δυναμικότητα τους. Οι αλλαγές μπορούν και κατά περιπτώσεις χρειάζονται να έρθουν σε κάθε στιγμή της ερευνητικής διαδικασίας, χαρακτηριστικό που χαρίζει πλαστικότητα και δίνει την δυνατότητα στον ερευνητή να κινηθεί προς διάφορες κατευθύνσεις παράγοντας φυσικά διαφορετικά συμπεράσματα (Ίσαρη & Πουρκός, 2015). Στο σημείο αυτό βέβαια αξιωματικά σημειωθεί πως σε όλη την πορεία της έρευνας ο ερευνητής οφείλει να αναστοχάζεται σχετικά με το πώς οι δικές του καταβολές επηρεάζουν την έρευνα, σημαίνοντας αυτό μία διαρκή σύνδεση με τη μεθοδολογία και τις αποφάσεις που λαμβάνονται (Watt, 2007).

4.3.1 Ημιδομημένη συνέντευξη σε βάθος

Η μέθοδος της ποιοτικής συνέντευξης αποτελεί ίσως την πιο συνήθη επιλογή για την παραγωγή ποιοτικών ερευνητικών δεδομένων σε κλάδους έρευνας όπως η ψυχολογία, η εκπαίδευση και ο κλάδος των κοινωνικών επιστημών. Απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό που θα βασίζεται σε οντολογικές και επιστημολογικές αρχές, δηλαδή αρχικά για το πώς συνίσταται ο κοινωνικός κόσμος, με τις εμπειρίες, τις απόψεις, την ερμηνείες των ατόμων ως σημαντικές διαστάσεις αυτού, και εν συνεχεία ότι οι διαστάσεις αυτές μπορούν να επικοινωνηθούν δια μέσου της εμπλοκής του ερευνητή σε μία διαδραστική σχέση με τα υποκείμενα. Περιορισμό αποτελεί το γεγονός πως οι ερευνητές πληροφορούνται μόνο για τις διαστάσεις της πληροφορίας που τα άτομα θέλουν να μοιραστούν (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Οι αφηγήσεις όμως αυτές, έστω και αμυδρά, αποτελούν την πραγματικότητα των υποκειμένων και έτσι συγκροτείται το αντικείμενο της έρευνας, μέσα σε ένα ερμηνευτικό πλαίσιο όπου ο ερευνητής λαμβάνει πάντοτε υπόψη τις χρονικές και κοινωνικές συνιστώσες (Παρασκευοπούλου – Κόλλια, 2005). Η συνέντευξη λοιπόν υποστηρίζεται πως αποτελεί μία μορφή επικοινωνίας που κατευθύνεται από αυτόν που κάνει τις ερωτήσεις και αποσκοπεί την απόσπαση πληροφοριών σχετικές με την έρευνα από τον ερωτώμενο (Cohen, Manion & Morrison, 2008).

Ο βαθμός δόμησης ή τυποποίησης της συνέντευξης από τον εκάστοτε ερευνητή παρουσιάζεται ως κριτήριο διαχωρισμού αυτών σε ημιδομημένες και μη δομημένες ποιοτικές συνεντεύξεις. Επιδιώκεται μέσω αυτών να μιλήσουν οι συνεντευξιαζόμενοι για τις αντιλήψεις και τις εμπειρίες τους ελεύθερα (Robson, 2007). Στην συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκαν οι σε βάθος συνεντεύξεις λόγω της πληθώρας πλεονεκτημάτων και της ευελιξίας που τις κατέχει. Στον τύπο αυτόν συνέντευξης ο ερευνητής κατευθύνει τη συζήτηση προς τα βασικά θέματα και ο ερωτώμενος αναπτύσσει τη σκέψη του ελεύθερα με

βάση τα βιώματα και τις απόψεις του (Ιωσηφίδης, 2003). Επιδιώκεται η σε βάθος κατανόηση αυτών των εμπειριών, καθώς αποτελούν οπτική της πραγματικότητας για αυτούς τους ανθρώπους, και έτσι, έστω και αμυδρά, να συγκροτείται το πλαίσιο που αναπτύσσεται η έρευνα (Παρασκευοπούλου- Κόλλια, 2005).

Η ημιδομημένη μορφή έγκειται στο γεγονός πως οι ερωτήσεις αν και προκαθορισμένες, υπάρχει η ευκαιρία αλλαγής της σειράς που εκφέρονται, αλλά και περιεχομένου, αν κριθεί ότι είναι πιο ταιριαστό για το υποκείμενο. Ακόμη και η προσθαφαίρεση ερωτήσεων και θεμάτων συμβαίνει προκειμένου να είναι εφικτή η διερεύνηση του θέματος (Ιωσηφίδης, 2008). Ως μέθοδος συλλογής δεδομένων αποτελεί μία απαιτητική διαδικασία που προϋποθέτει σωστό σχεδιασμό από πριν, αλλά και κατάλληλες αποφάσεις που μπορεί να ορίσουν και να κατευθύνουν τη συζήτηση. Η ενεργητική ακρόαση και η παρατήρηση των εξωλεκτικών στοιχείων είναι κάποια από τα βασικά στοιχεία που σύμφωνα με τους Ίσαρη και Πουρκό (2015) είναι σημαντικά για την γόνιμη αλληλεπίδραση των δύο μερών στη συνέντευξη.

Για την παρούσα έρευνα συντάχθηκε Οδηγός Συνέντευξης, που παρατίθεται στο Παράρτημα, με βάση την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, αλλά και την εργασιακή εμπειρία της ερευνήτριας στην υλοποίηση προγραμμάτων εκπαίδευσης ενηλίκων σε δομές δια βίου μάθησης που την έφερε σε συνδιαλλαγή με (εν δυνάμει) ωφελούμενους. Οι ερωτήσεις κατά κόρον είναι ανοιχτού τύπου, ενώ για την εκμείωση περισσότερης ή ποιοτικότερης πληροφορίας διατυπώνονται κατά περιπτώσεις κάποιες περαιτέρω ερωτήσεις.

4.4. Συμμετέχοντες/ δειγματοληψία

Σχετικά με τον πληθυσμό που αποτελεί το δείγμα της έρευνας γίνεται κατανοητό από τον τίτλο ακόμη, καθώς επιλέχθηκε μία συγκεκριμένη ομάδα, η περίπτωση του προγράμματος

ΑΡΓΩ. Στην έρευνα συμμετείχαν 6 άτομα που βρίσκονται στη διαδικασία απεξάρτησης είτε έχουν ολοκληρώσει το θεραπευτικό τους πρόγραμμα. Ως πληθυσμός διαθέτουν αναγκαία χαρακτηριστικά για να φωτίσουν πτυχές του φαινομένου, όπως και είναι ο σκοπός της ερευνητριας.

Με βάση του ότι η έρευνα αφορά συγκεκριμένη μερίδα ανθρώπων που βρίσκονται στη θεραπευτική φάση του ΑΡΓΩ είτε αποφοίτησαν, εξ ορισμού υφίσταται η δειγματοληψία σκοπιμότητας. Αρχικά όμως αναφερόμενοι στη δειγματοληψία εννοείται η μέθοδος επιλογής δεδομένου αριθμού πραγμάτων ή ανθρώπων προκειμένου να συμπεριληφθούν σε μελέτη. Η επιλογή αυτή επηρεάζει τόσο την ποιότητα των δεδομένων όσο και των συμπερασμάτων (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Στην ποιοτική έρευνα η δειγματοληψία αποσκοπεί στο να διερευνήσει για περιπτώσεις που μπορούν να προσφέρουν πλούσιες πληροφορίες που θα υπηρετήσουν το σκοπό της έρευνας. Για αυτό και εν προκειμένω γίνεται χρήση της στρατηγικής της σκόπιμης δειγματοληψίας, αφού ενεργητικά και σκόπιμα επιλέγονται μέλη πληθυσμού που εξυπηρετούν τα ερευνητικά ερωτήματα του έχουν τεθεί (Ιωσηφίδης, 2008).

Ένα άλλο θέμα που αφορά το δείγμα της έρευνας είναι το μέγεθος. Στην ποιοτική έρευνα δεν υπάρχουν περιορισμοί ή σταθεροί κανόνες για το μέγεθος, αφού το ποσοτικά μεγάλο μπορεί να επιδράσει αρνητικά. Δεν σημαίνει όμως αυτό ότι απαγορεύονται τα μεγάλα δείγματα από την ποιοτική έρευνα. Απλώς πρακτικά θα ήταν περισσότερο κοστοβόρα και χρονοβόρα η ανάλυση ποιοτικών δεδομένων από μεγάλα δείγματα (Mason, 2009). Για τον Marshall (1996) κατάλληλο μέγεθος δείγματος θεωρείται εκείνο που απαντά στην ερευνητική ερώτηση, ενώ ο Patton (2002) αργότερα τονίζει τη σημασία του τι θέλει κανείς να μάθει, το γιατί θέλει να το μάθει, τους πόρους και τη χρήση των ευρημάτων ως παράγοντες που επηρεάζουν το δείγμα (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Εν τέλει η απόφαση για το δείγμα λαμβάνεται κατά τη διάρκεια της διαδικασίας και όχι εξ αρχής, όταν πλέον φτάσει σε

σημείο παρατήρησης ο ερευνητής ότι το υλικό που παράγεται δεν προσφέρει κάτι επιπλέον στην έρευνα παρά αναφέρονται δεδομένα που έχουν αναφερθεί ήδη ή περιγραφεί (Καλλινικάκη, 2010 όπ. αναφ. στο Ίσαρη & Πουρκός, 2015).

4.5 Μεθοδολογία ανάλυσης δεδομένων

4.5.1. Θεματική ανάλυση

Στην παρούσα έρευνα η συγγραφέας ακολουθεί τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης, αφού τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν έχουν δομηθεί αναλόγως, με στόχο να εκφραστεί η υποκειμενική αντίληψη των συμμετεχόντων πάνω στα θέματα που συζητήθηκαν (Attride-Stirling, 2001). Τα ευρήματα μίας ποιοτικής έρευνας τοποθετούνται σε ένα συνεχές που υποδεικνύει τον βαθμό μετασχηματισμού των δεδομένων κατά τη διαδικασία ανάλυσης δεδομένων από την περιγραφή στην ερμηνεία (Sandelowski & Barroso, 2003). Η ανάλυση δεδομένων θα ακολουθήσει τη θεματική ανάλυση περιεχομένου. Η θεματική ανάλυση ως ανεξάρτητη ποιοτική περιγραφική προσέγγιση περιγράφεται κυρίως ως *«μια μέθοδος για τον εντοπισμό, την ανάλυση και την αναφορά προτύπων (θεμάτων) μέσα στα δεδομένα»* (Braun & Clarke, 2006: 79). Προτιμήθηκε η συγκεκριμένη διαδικασία καθώς σκοπός της έρευνας δεν είναι απλά η περιγραφή του φαινομένου στην εννοιολογική του μορφή, αλλά η ανάγκη ερμηνείας και δημιουργίας συνδέσεων γύρω και μέσα στο ερευνητικό ζήτημα. Άλλωστε η θεματική ανάλυση εφαρμόζει ελάχιστη περιγραφή σε σύνολα δεδομένων και ερμηνεύει διάφορες πτυχές του ερευνητικού θέματος (Braun & Clarke, 2006).

Η θεματική ανάλυση αποτελεί μέθοδο έρευνας που χρησιμοποιείται για τον εντοπισμό μοτίβων ή θεματικών σε ένα σύνολο δεδομένων και συχνά οδηγεί σε νέες γνώσεις και αντιλήψεις (Boyatzis, 1998· Elliott, 2018· Thomas, 2006· Naeem, Ozuem, Howell &

Ranfagni, 2023). Κατά περιπτώσεις προχωρά και πέρα από αυτό δίνοντας ερμηνεία στις διάφορες πτυχές του θέματος της έρευνας (Braun & Clarke, 2006). Οι τελευταίοι (Braun & Clarke, 2006) αναφέρονται στα θέματα που μπορούν να προκύψουν σε μία έρευνα ως μονάδες που μπορεί να έχουν τη μορφή λέξεων, επανάληψης δραστηριοτήτων, συναισθημάτων και εννοιών. Τα νοήματα που απορρέουν από την έρευνα μπορεί να εκφράζονται άμεσα από τα υποκείμενα ή και να χρειάζεται η επιπλέον ερμηνεία του ερευνητή. Ένα θέμα, που προκύπτει όταν συνδέονται ιδέες ή εμπειρίες που από μόνες τους μπορεί να μην έχουν νόημα, δεν ενδιαφέρει τον ερευνητή μόνο η ποσοτική του παρουσία, δηλαδή πόσο συχνά εμφανίζεται στα δεδομένα. Αντιθέτως κρίσιμη είναι και η σημαντικότητά του μέσα στις αναφορές, πρακτική που υιοθετείται και στην παρούσα εργασία, καθώς όπως θα φανεί και στην ομαδοποίηση και ανάλυση των δεδομένων ερευνητικό ενδιαφέρον δεν παρουσίασαν μόνο οι απαντήσεις που δόθηκαν περισσότερες φορές, αλλά και απαντήσεις που ως δεδομένα συνεισέφεραν στην παραγωγή συμπερασμάτων.

Στην συνέχεια ακολουθήθηκαν ως βήματα ανάλυσης των δεδομένων τα έξι στάδια θεματικής ανάλυσης όπως τα παρουσίασαν οι Naeem, et al. (2023):

- Μεταγραφή, εξοικείωση με τα δεδομένα και επιλογή ρήσεων
- Επιλογή λέξεων- κλειδιών
- Κωδικοποίηση
- Ανάπτυξη θεμάτων
- Εννοιολόγηση μέσω της ερμηνείας των κωδίκων και των θεμάτων
- Ανάπτυξη εννοιολογικού μοντέλου

Ο ερευνητής είναι αναγκαίο να εξοικειωθεί με τα δεδομένα του, να μπορέσει να αποτυπώσει με λογική και συνοχή τις πληροφορίες που έχουν ανακύψει από τις εμπειρίες

που παρουσιάζουν τα υποκείμενα και δια μέσου αυτής της σύνδεσης με το υλικό που έχει στα χέρια του να μπορέσει να δει τα θέματα που προκύπτουν (Naeem et al., 2023). Από τις συνεντεύξεις που έδωσαν τα υποκείμενα προέκυψαν θέματα που για την ερευνήτρια ήταν αρκετά άγνωστα, όπως έννοιες και διαστάσεις για τη θεραπεία από την τοξικοεξάρτηση και τα στάδια αυτής. Οπότε η ανάγνωση για κατανόηση και η επιπλέον έρευνα για τις θεματικές αυτές ενίσχυσαν τόσο τη γνώση τους όσο και τον εμπλουτισμό της εργασίας. Από την εξοικείωση αυτή αναδύονταν η σημαντικότητα συγκεκριμένων λέξεων και φράσεων που εν τέλει παρήγαγαν και το νόημα των απαντήσεων των υποκειμένων. Στο δεύτερο στάδιο της θεματικής ανάλυσης οι Naeem, et al. (2023) προτείνουν την επιλογή λέξεων κλειδιών που δημιουργούνται στην ουσία από την παρατήρηση επανάληψης λέξεων ή φράσεων, από τα μοτίβα ή το νόημα που προσπαθούν να αποτυπώσουν οι συνεντευξιαζόμενοι. Αυτές οι λέξεις κλειδιά προκύπτουν λοιπόν από το νόημα που προκύπτει από τις εμπειρίες που εκφράζουν μέσα από τα λόγια τους. Κατ' αναλογία και εδώ η ερευνήτρια υπογράμμισε λέξεις και φράσεις μέσα στα μεταγεγραμμένα λόγια των ατόμων που είτε είχαν κάποια ιδιαίτερη σημασία λόγω της συχνής παρουσίας είτε διότι έτσι προέκυπτε ένα ερευνητικά σημαντικό θέμα. Αυτό μπορεί να σημειωνόταν ακόμη και από τη χρονική στιγμή που πραγματοποιούνταν οι συνεντεύξεις, καθώς τα εξωγλωσσικά παρατηρήσιμα στοιχεία έδιναν κατά περιπτώσεις σημαντική χροιά σε λέξεις που μπορεί να παρουσιάζονται σε μονολεκτικές κοφτές απαντήσεις.

Ακολουθεί η διαδικασία της κωδικοποίησης, οπότε και ο ερευνητής χρησιμοποιεί σύντομες φράσεις ή λέξεις, τους κωδικούς, που σημειώνονται σε διάφορα σημεία που κρίνει αναγκαίο μέσα στο κείμενο, ώστε να σημειωθεί το βασικό μήνυμα του δεδομένου. Η διαδικασία αυτή απλοποιεί το κείμενο και προβάλλει τα στοιχεία που σχετίζονται με τα ερωτήματα της έρευνας και τα οποία αποτελούν πλέον τον κορμό της ανάλυσης (Naeem, et al., 2023). Αντίστοιχα εδώ η ερευνήτρια μετά την αναγνώριση των κύριων και σημαντικών

στοιχείων στα κείμενα προχώρησε σε κωδικοποίηση αυτών και τους έδωσε την μορφή πλαγιότιτλων για να διευκολύνει πρακτικά και μορφικά τη διαδικασία οργάνωσής τους αργότερα. Έπεται η ανάπτυξη θεμάτων ως η οργάνωση των κωδίκων σε ομάδες που γίνεται εύκολη η παρατήρηση προτύπων και σχέσεων που συνδέονται με το ερευνητικό ερώτημα. Τα θέματα δεν αποτελούν απλά επαναλαμβανόμενα στοιχεία, αλλά ενσωματώνουν έννοιες που συνδέουν τα ερωτήματα με τα παραγόμενα δεδομένα (Naeem, et al., 2023). Στην παρούσα έρευνα οι απαντήσεις των υποκειμένων ομαδοποιήθηκαν με βάση τους κώδικες που είχαν τη μορφή πλαγιότιτλων. Η κάθε ομαδοποίηση οδηγούσε σε μία ροή σκέψης που έφτανε να απαντά στο αντίστοιχο ερευνητικό ερώτημα.

Ύστερα, στο στάδιο της εννοιολόγησης συμπεριλαμβάνεται η κατανόηση και η αναγνώριση εννοιών που προκύπτουν από τα δεδομένα. Συχνά χρησιμοποιούνται εργαλεία, όπως τα διαγράμματα, για την οπτικοποίηση των σχέσεων που εμφανίζουν οι έννοιες. Η ποιότητά τους κρίνεται με βάση πόσο σαφείς, αξιόπιστες, εφαρμόσιμες και χρήσιμες είναι αυτές οι έννοιες στην θεωρία και στην πράξη. Αντίστοιχα στην έρευνα αυτή εννοιολόγηση έγινε με σχολιασμό των δεδομένων που προέκυψαν από τις απαντήσεις των υποκειμένων, με τη βοήθεια των πλαγιότιτλων, ώστε να μπορέσουν να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα (Naeem, et al., 2023).

4.5.2. Αξιοπιστία και Εγκυρότητα

Όπως υποστηρίζεται από ορισμένους η ποιοτική έρευνα διά μέσου των δυνατοτήτων που προσφέρει για πραγματική εμπλοκή των υποκειμένων έχει σκοπό να προκαλέσει τη γέννηση και βίωση σκέψεων και συναισθημάτων σε θέματα γύρω από την ανθρώπινη φύση (Bochner, 2000). Ο Bochner (2000) μάλιστα, υπέρμαχος των πλούσιων αφηγήσεων με δομική πολυπλοκότητα, υποστήριξε πως αυτά ακριβώς τα χαρακτηριστικά προσφέρουν στο κείμενο αξιοπιστία, δεκτικότητα και ειλικρίνεια. Οι Mulholland και Wallace (2003) θέτουν ως

κριτήρια για να πετύχει κανείς ακρίβεια και αυστηρότητα στην ποιοτική έρευνα οφείλει να επικεντρωθεί στη βασιμότητα και την επιβεβαιωσιμότητά της. Με δυο λόγια να δει με πόσο ειλικρινή και αναλυτική περιγραφή έκανε κατά τη διαδικασία της έρευνας και κατά πόσο οι ερμηνείες του βασίζονται στις αφηγήσεις των υποκειμένων και όχι στην φαντασία του.

Για τον Ιωσηφίδη (2008) η εγκυρότητα στην ποιοτική έρευνα αφορά τη σύνδεση των παραγόμενων αποτελεσμάτων με τους ερευνητικούς σκοπούς και ερωτήματα. Παίρνει δηλαδή τη μορφή του ελέγχου σχετικά με το πώς έφτασε την ερμηνεία που παρουσιάζει από τα δεδομένα που χρησιμοποίησε. Στην έρευνα που παρουσιάζεται η ερευνήτρια προσπαθεί να επιτύχει την εγκυρότητα μέσω της ίδιας της μεθόδου ανάλυσης, της διαδικασίας δηλαδή του πώς οι απαντήσεις των υποκειμένων οδήγησαν να απαντούν ως σύνολο τα ερευνητικά ερωτήματα και άρα να καλύπτονται οι ερευνητικοί σκοποί.

Παράλληλα θέτοντας ως κύριο θέμα και το ζήτημα της αξιοπιστίας ο Ιωσηφίδης (2008) υποστηρίζει πως εξασφαλίζεται με τον έλεγχο του σχεδιασμού της μεθοδολογίας. Να ελεγχθεί η ποιότητα των δεδομένων που συλλέχθηκαν και κατά πόσο αυτά οδηγούν σε αληθινά και αξιόπιστα ευρήματα, που καθρεφτίζουν την πραγματικότητα. Για το λόγο αυτό η ερευνήτρια παρουσίασε αναλυτικά βήμα προς βήμα τις ενέργειες που ακολούθησε, το εργαλείο και τις τεχνικές, αλλά και ο τρόπος και ο χώρος που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις.

Έγινε προσπάθεια από μέρος της να κρατήσει αντικειμενική στάση απέναντι στις αποκρίσεις των υποκειμένων της έρευνας τόσο κατά το σχεδιασμό και την πραγματοποίηση όσο και στον σχολιασμό και ανάλυση των συνεντεύξεων. Οι διατυπώσεις και οι οργάνωση των συνεντεύξεων έγιναν προσεκτικά προκειμένου να μην προκαλέσουν βλάβη στα άτομα, να αισθανθούν αντιθέτως άνετα και να διασφαλιστεί η ανωνυμία τους. Για το λόγο αυτό προφανώς δεν αναφέρονται πουθενά ονόματα μέσα στην ανάλυση των συνεντεύξεων, κάτι

για το οποίο έγινε ειδική μνεία και μέσα στο έντυπο συγκατάθεσης που δόθηκε στην ομάδα στόχο πριν την αρχή της ηχογράφησης.

4.6. Διεξαγωγή έρευνας

Καταρχήν για να διεξαχθεί η έρευνα εξασφαλίστηκε ύστερα από συνεννόηση η απαραίτητη άδεια από το ΨΝΘ. Έπειτα έγιναν οι απαραίτητες επικοινωνίες με τους υπεύθυνους του προγράμματος ΠΕΘΕΑ ΑΡΓΩ, ώστε να ενημερωθούν για το σκοπό της έρευνας, να διευκολύνουν ως προς το δείγμα και φυσικά να βεβαιωθούν για την τήρηση κανόνων ηθικής και δεοντολογίας που διέπουν την έρευνα.

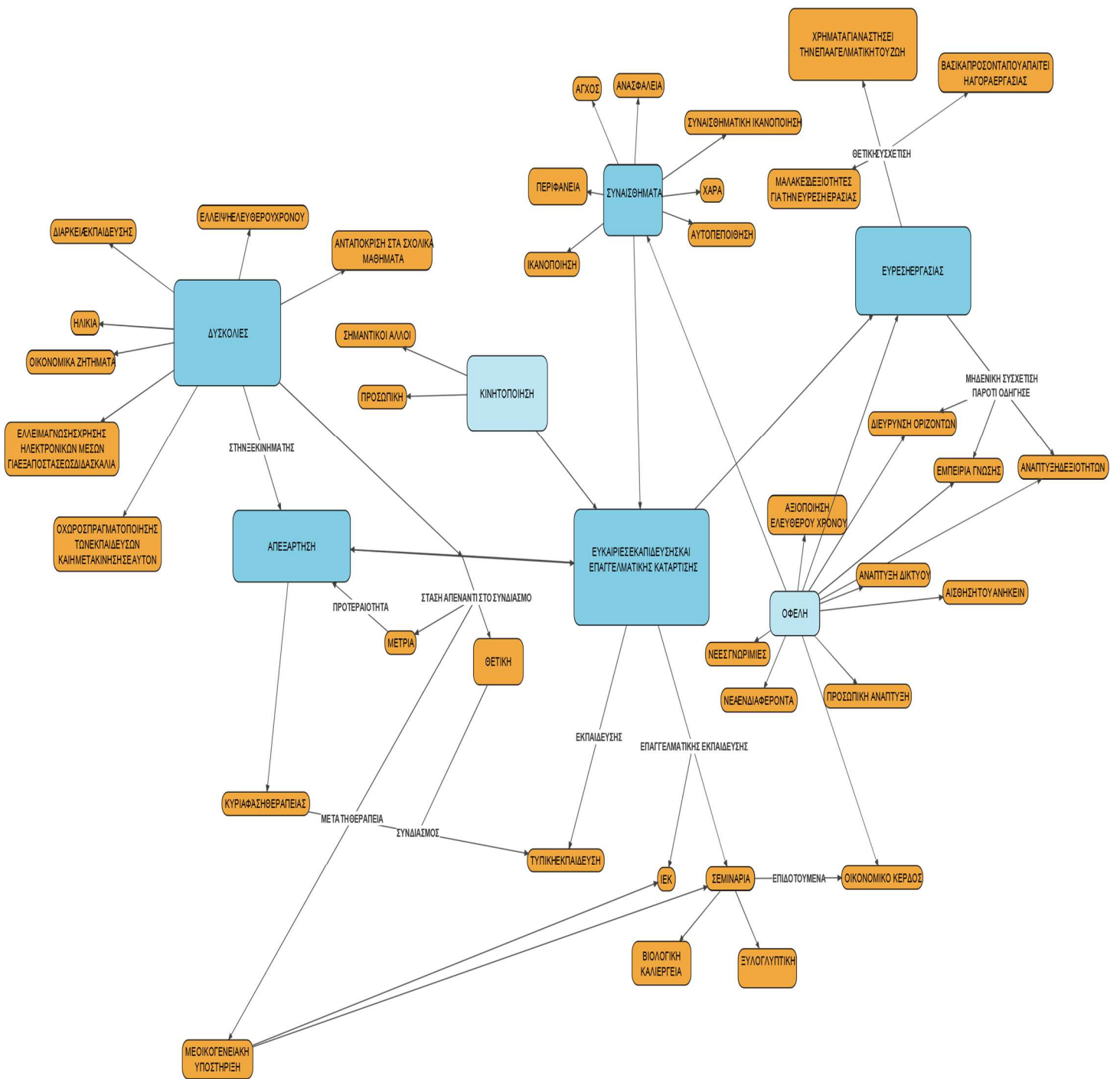
Οι συνεντεύξεις για διευκόλυνση των υποκειμένων και της ερευνήτριας οργανώθηκαν σε συγκεκριμένες ημερομηνίες και ώρες που δεν θα δυσκόλευαν το πρόγραμμα των υποκειμένων ως προς τις υποχρεώσεις τους προς το πρόγραμμα απεξάρτησης ή την εργασία τους. Οπότε και ο χώρος διεξαγωγής τους ήταν ο χώρος που τα άτομα επισκέπτονται είτε για να εργαστούν στο πρόγραμμα απεξάρτησης είτε διότι εκεί πραγματοποιούν τις ομάδες του προγράμματος θεραπείας, με σκοπό να αισθάνονται ήδη άνετα στο χώρο. Αφού δόθηκε γραπτώς η συγκατάθεσή τους για ηχογράφηση και ανάλυση των απαντήσεών τους για ερευνητικό σκοπό ξεκίνησαν οι συνεντεύξεις. Φυσικά και η ερευνήτρια είχε ήδη τονίσει πως σε περίπτωση που αισθανθούν άβολα ή θέλουν για οποιοδήποτε λόγο να διακόψουν τη συνέντευξη αυτό θα συνέβαινε άμεσα, καθώς θα ήταν αντίθετο στον εθελοντικό χαρακτήρα της συμμετοχής τους και στην ηθική της έρευνας. Αρχικά όμως έγινε μία μικρή εισαγωγή-αναφορά της ερευνήτριας πάνω στις έννοιες της εκπαίδευσης ενηλίκων και της εκπαιδευτικής κατάρτισης προκειμένου να είναι ξεκάθαρα στη σκέψη των υποκειμένων και να εισέλθουν νοητικά στο κατάλληλο πλαίσιο συζήτησης.

Η διαδικασία των συνεντεύξεων είχε διάρκεια περίπου δέκα ημέρες, από μέσα έως τέλη Δεκεμβρίου και κατά μέσο όρο διαρκούσαν 20 λεπτά. Όλες οι συνεντεύξεις ολοκληρώθηκαν ομαλά και οι συνεντευξιαζόμενοι φάνηκαν ιδιαίτερα πρόθυμοι να συμμετέχουν σε αυτές. Μάλιστα κρίθηκε αναγκαίο ακριβώς μετά την ολοκλήρωση της εκάστοτε συνέντευξης να ακολουθήσει η απομαγνητοφώνησή της, ώστε να μπορέσει η ερευνήτρια να συμπεριλάβει όσο το δυνατόν πιο έντονα τα στοιχεία και το κλίμα της διαδικασίας και τη συμπεριφορά των υποκειμένων. Η ερευνήτρια αποφάσισε ωστόσο να σταματήσει στις 6 συνεντεύξεις, καθώς τα άτομα είχαν ήδη παράξει πληθώρα δεδομένων εξαιρετικά σημαντικών για ανάλυση και θεώρησε πως το θέμα είχε φτάσει σε κορεσμό.

Κατά τη διάρκεια των απομαγνητοφωνήσεων σημειώθηκαν παρατηρήσεις στα γλωσσικά και εξωγλωσσικά στοιχεία που κρίθηκαν σημαντικά, όπως έκφραση προσώπου, στάση σώματος, ένταση φωνής. Στη μεταγραφή των συνεντεύξεων χρησιμοποιούνται τα εξής:

- ΛΕΞΗ: με κεφαλαία δηλώνει ένταση στη φωνή, το υποκείμενο έδινε έμφαση στο νόημα
- (λέξη): σχολιασμός της ερευνήτριας σε εξωγλωσσικά στοιχεία που παρατηρούσε, όπως στάση σώματος, έκφραση προσώπου

4.7. Θεματικός Χάρτης



Οι θεματικές κατηγορίες που εντοπίζονται στην επιρροή των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης ενηλίκων στην εργασιακή επανένταξη πρώην χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών είναι: 1) Ευκαιρίες Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης, 2) Συναισθήματα – Οφέλη, 3) Στάσεις Απέναντι στα Προγράμματα Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης, 4) Δυσκολίες και 5) Συμβολή της Εκπαίδευσης – Επαγγελματικής Κατάρτισης στην Εύρεση Εργασίας.

Στις Ευκαιρίες Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης καταγράφονται τι ευκαιρίες υπήρχαν για τα υποκείμενα καθώς και σε ποιο χρονικό πλαίσιο της θεραπευτικής τους πορείας. Σημαντικό ρόλο δίνουν και στους λόγους παρακίνησης στην αξιοποίηση των ευκαιριών αυτών.

Στα Συναισθήματα – Οφέλη περιγράφονται τα συναισθήματα που βίωσαν τα υποκείμενα καθώς και τα οφέλη που αποκόμισαν μέσα από την επαφή τους με την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση.

Στις Στάσεις Απέναντι στα Προγράμματα Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης αναδεικνύεται η οπτική των υποκειμένων σχετικά με τη στάση τους απέναντι στα προγράμματα καθώς και οι θέσεις τους για το συνδυασμό θεραπείας και εκπαίδευσης – κατάρτισης.

Στις Δυσκολίες βαρύτητα δίνεται από τα υποκείμενα στις αντικειμενικές και υποκειμενικές δυσκολίες που βίωσαν και αισθάνθηκαν κατά τη διάρκεια της παρακολούθησης προγραμμάτων εκπαίδευσης ή/και επαγγελματικής κατάρτισης. Επιπλέον καταγράφονται και τρόποι αντιμετώπισης των δυσκολιών.

Στη Συμβολή της Εκπαίδευσης – Επαγγελματικής Κατάρτισης στην Εύρεση Εργασίας τα υποκείμενα παρουσιάζουν την σχέση που αναγνωρίζουν μεταξύ της εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης με την εύρεση εργασίας.

5. Αποτελέσματα της έρευνας

5.1. Θεματικές Κατηγορίες

1^η Θεματική Κατηγορία : Ευκαιρίες Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης

Οι συμμετέχοντες/ούσες επισημαίνουν την πραγματική ύπαρξη πολλαπλών επιλογών εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης τόσο κατά τη διάρκεια της θεραπευτικής τους πορείας όσο και μετά από το τέλος αυτής. Συγκεκριμένα δίνονται ευκαιρίες να ολοκληρώσουν την τυπική εκπαίδευση αλλά και προωθούνται διαφόρων ειδών επαγγελματικές καταρτίσεις. *Με το που ανέβηκα εδώ στην κοινότητα, έμαθα ότι λειτουργεί εδώ δίπλα το σχολείο, το οποίο δεν το είχα ολοκληρώσει εγώ. Το λύκειο. Και κατευθείαν έδειξα ενδιαφέρον και τελείωσα το λύκειο όσο ήμουν στην απεξάρτηση. Και έχω κάνει ένα σεμινάριο... το οποίο είναι...για αποθηκάριος...σε αποθήκες. Και αυτό το έκανα όσο ήμουν στην κοινότητα και στην επανένταξη (Σ1). Το σεμινάριο που κάναμε εδώ πέρα, το οποίο ήταν και επιδοτούμενο, ανακοινώθηκε μέσα στις ομάδες (Σ1). Τα σεμινάρια που γίνανε διαδικτυακά πάνω στο «Βιοκοφικάκι» για την καλλιέργεια (Σ2). Εεε...εγώ προσωπικά δε θα ζητούσα κάτι παραπάνω από αυτά που έχω λάβει! Δηλαδή ήταν αρκετά ικανοποιητικά όλη η ενημέρωση και η καθοδήγηση, θα μπορούσα να πω (Σ3). Αφού είμαι εδώ πέρα, στην κοινότητα (στη θεραπευτική κοινότητα του ΑΡΓΩ), μου έγινε πρόταση να συμμετέχω και αποφάσισα να το κάνω (Σ2). Μέσα από το πρόγραμμα (απεξάρτησης) μας είχαν έρθει πληροφορίες ότι υπάρχουν... (Σ4). Εγώ πιστεύω ότι ΔΙΝΕΙ ευκαιρίες αρκετές το πρόγραμμα...(Σ2). Εμ ναι...Έχω παρακολουθήσει το σεμινάριο της βιοκαλλιέργειας, από το «Βοκοφινάκι» εδώ, θεωρητικά και πρακτικά, γύρω στο τρίμηνο-τετράμηνο. Και έχω πάρει την πιστοποίηση! (Σ3) Εεε...με παρέπεμψαν μέσω του προγράμματος εδώ (ενν. μέσα στο πρόγραμμα θεραπείας του*

ΑΡΓΩ). (Σ3). *Ναι.. η αλήθεια είναι ότι παρακολούθησα ένα ταχύρρυθμο, μίνι εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη ψυχοθεραπεία, από τον τότε διευθυντή (του προγράμματος ΑΡΓΩ), πάντα στη βάση του να μην κάνω κάποιο λάθος, την περίοδο του εθελοντισμού, σε σχέση με τη θεραπεία και τα μέλη του προγράμματος (Σ6).*

Σημαντικό στοιχείο για τα υποκείμενα αποτελεί η δεξιότητα του να εκμεταλλεύεσαι τις ευκαιρίες που σου προφέρονται: *Εεε... όχι! Πιστεύω ήταν αρκετές οι ενδείξεις που μας δώσανε για το ποιος θέλει να παρακολουθήσει, το γυμνάσιο ή το λύκειο. Τώρα είναι στο χέρι του καθενός, πώς θα τις αξιοποιήσει τις ευκαιρίες που του δίνονται (Σ1). Αυτό ενισχύεται δε από την ανάγκη κινητοποίησης για τη συμμετοχή της στο πρόγραμμα κατάρτισης. Όχι, μόνη μου όχι (Σ2).*

Ιδιαίτερη σημασία δίνουν στην επιτυχή ολοκλήρωση αλλά και στην απόκτηση της πιστοποίησης. *Έχω παρακολουθήσει το σεμινάριο της βιοκαλλιέργειας, από το «Βοκοφινάκι» εδώ, θεωρητικά και πρακτικά, γύρω στο τρίμηνο-τετράμηνο. Και έχω πάρει την πιστοποίηση! (Σ3) Ναι, έχω συμμετάσχει σε... επιμορφωτικά σεμινάρια, και επιμορφωτικά που προσφέρουν πιστοποίηση στο τέλος και αφού πετύχεις ένα 50%-60% (στις εξετάσεις). Εεε... και έχω τελειώσει και μία σχολή βοηθός εργοθεραπείας, περίπου 3 χρόνια την έκανα. Είναι 2 χρόνια η σχολή συν 6 μήνες πρακτική (Σ5). Με εξαίρεση ένα υποκείμενο που διαφοροποιείται και δείχνει να μην ενδιαφέρεται για την απόκτηση της πιστοποίησης *Ναι ναι. Εεε.. κοίταξε εγώ το έβγαλα σε ένα χρόνο. Και τα άλλα δύο που έκανα ήταν ΙΕΚ σε περιθώριο ενός έτους όσο ήμουν στην κοινότητα, ώστε να μπορέσουμε να τελειώσουμε πιο γρήγορα από τους υπόλοιπους. Υπήρχαν, και για τα δύο αλλά εγώ δεν την έτρεξα (Σ4).**

Αναφορά γίνεται και στο οικονομικό κέρδος από τα υποκείμενα. Σχετικά με τα σεμινάρια και το αν ήταν επιδοτούμενα *Ήταν ναι ναι (Σ2), Ναι (Σ3)* Ωστόσο διαφαίνεται και ένας προβληματισμός και επιφυλακτικότητα σε σχέση με της επί πληρωμή εκπαιδεύσεις *Ναι πιστεύω θα με βοηθούσε αυτό... απλά... είμαι και άνθρωπος πως να το πω, οι εποχές*

αλλάζουν, και την εκπαίδευση πρέπει να την πληρώνεις και υπάρχουν πολλές εκπαιδευσεις εκεί έξω και δεν ξέρω αν αξίζουν όλοι τα χρήματα για τις εκπαιδευσεις (Σ5).

2^η Θεματική Κατηγορία: Συναισθήματα – Οφέλη

Σε αυτήν τη θεματική κατηγορία τα υποκείμενα εκφράζουν τα συναισθήματα που βίωσαν καθώς και τα οφέλη που αποκόμισαν μέσα από την επαφή τους με την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση. Αναδεικνύονται συναισθήματα χαράς, υπέρμετρης ικανοποίησης και περηφάνιας. Η σημασία που έχει δε η ενασχόληση με την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση τους γεμίζει σιγουριά αλλά και αυτοπεποίθηση για τον εαυτό τους. *Ναι! Με πολύ μεγάλη επιτυχία (Σ1). Ναι σίγουρα! Τελείωσα φαντάσου...πήγα στο λύκειο όταν ήμουν 40 χρονών, όταν πήγα. Και οι υπάλληλοι με είδαν μετά από τόσα χρόνια να ανοίγω τα βιβλία να διαβάζω!(χαμογέλασε). Μπήκα σε τέτοια διαδικασία. Εγώ πήγα μία χρονιά και πήρα απολυτήριο λυκείου (Σ1). Χαρούμενος! Ήμουν περήφανος. Και είμαι ακόμη περήφανος για τον εαυτό μου! Για ό,τι έχω καταφέρει (Σ1).* Ταυτόχρονα αναγνωρίζουν δυσκολίες και προβληματισμούς όπως ο χρόνος *Το ολοκλήρωσα ναι... με αρκετές δυσκολίες αλλά το ολοκλήρωσα (Σ2). Ναι, ναι το θεωρώ σωστό. Αλλά πρέπει να χει γενικώς και χρόνο ελεύθερο για να μπορεί να συμμετέχει σε αυτά (Σ2).* Ωστόσο, δηλώνουν ότι κατάφεραν να φέρουν εις πέρας ολόκληρη τη διαδικασία, με υποστήριξη *Αλλά με αρκετή βοήθεια και από τον σύντροφό μου... Από το κινητό τελικά το έκανα (γελάει)! (Σ2). Ναι, έλαβα και την πιστοποίηση για το πρόγραμμα (Σ3).* Στην αίσθηση της ικανοποίησης αναγνωρίζεται ως παράγοντας και το οικονομικό κίνητρο παράλληλα με την αξία της μάθησης προς όλους *Σίγουρα, και σε ανθρώπους που δεν έχουν καμία σχέση με τη χρήση. Είναι ένα... έξτρα θα έλεγα και σαν οικονομικό κίνητρο, όσον αφορά κάποια επιδοτούμενα προγράμματα, είτε για εργαζόμενους είτε για άνεργους. Αλλά όσο να 'ναι μία καινούργια μάθηση είναι καλή (Σ3). Ε και έτσι*

αισθανόμουν και ένα πράγμα πως να το πω, και το ανήκειν αλλά και ότι τελικά... πώς να το πω, η εκπαίδευση μας αφορά όλους! (Σ5).

Σημαντικό ρόλο στα συναισθήματα που βιώνουν παίζει η σχετικότητα που έχουν με το αντικείμενο εκπαίδευσης ή κατάρτισης καθώς και αν υπάρχουν προγενέστερες εμπειρίες με αυτό όπως και αν υπάρχει προσωπικό κίνητρο Στο συγκεκριμένο εκείνο ένιωσα πολύ οικεία, διότι στο παρελθόν είχα... ενασχόληση με τη γη. Καλή δηλαδή...καθημερινή. Μου θύμισε καλές στιγμές και γενικά διεκπεραιώθηκε πολύ εύκολα από την μεριά μου (Σ3). Ναι. Θα έπρεπε να έρχεται περισσότερο σα πληροφορία, γιατί είμαι λίγο τεμπελάκος στο να ψάχνω (Σ4). Αγγαρεία!(γελάει). Βαριόμουνα. Βαριόμουν να παρακολουθήσω όταν ήμουν εκεί (Σ4). Ναι, θεωρώ ότι είναι χρήσιμο. Βέβαια σημαντικό ρόλο παίζουν και τα ενδιαφέροντα. Αλλά πιστεύω ότι ένας άνθρωπος αν δοκιμάσει εεε... τον εαυτό του. Π.χ. άλλος του αρέσουν τα επιχειρηματικά, άλλος του αρέσει η ψυχολογία, άλλος του αρέσει να ασχολείται με τη φύση. Αναλόγως που θα του κερδίσει το ενδιαφέρον και το κίνητρό του, πιστεύω είναι ένας καλός λόγος για να συνεχίσει (Σ5). Αποφάσισα να πάω στη βιοκαλλιέργεια επειδή με ενδιέφερε πιο πολύ, σε αυτόν τον τομέα (Σ2). Εγώ νιώθω πολύ καλά όταν μπαίνω...κάπου και παρακολουθώ ένα σεμινάριο. Αν μου αρέσει παίρνω μία ικανοποίηση! Επίσης μαθαίνω και κάτι καινούριο το οποίο δεν το γνώρισα και έτσι κάπως μπαίνει στο μυαλό μου και λέω αυτό είναι χρήσιμο ας πούμε, για παράδειγμα. Εεε... μετά, αναλόγως με τα άτομα που με το zoom π.χ που θα πετύχω μέσα (ενν. στην εξ αποστάσεως εκπαιδευτική διαδικασία) θα γνωρίσω κι άλλους ανθρώπους και θα δω ότι έχουμε ίδια ενδιαφέροντα και ίδιες επιδιώξεις οπότε αισθάνομαι και εγώ ότι δεν είμαι μόνος και ότι υπάρχουν και άλλοι άνθρωποι γύρω μου με τα ίδια ενδιαφέροντα. Παίρνεις μία ικανοποίηση! Και... πιστεύω... και γεμίζεις το χρόνο σου και... έχεις και ασχολία, πώς να το πω, ασχολείσαι με κάτι το οποίο σε ενδιαφέρει. Ασχολείσαι με κάτι το οποίο, δεν πας ας πούμε να πιεις ένα καφέ, αλλά αφιερώνεις το χρόνο σου κάπου σημαντικά αλλού (Σ5).

Δε λείπουν βέβαια και τα συναισθήματα άγχους και ανασφάλειας που δημιουργείται στα υποκείμενα κατά τη διάρκεια των εκπαιδεύσεων και καταρτίσεων. *Τι γίνεται εδώ; Ένα...ένα άγχος. Μου κράτησε για αρκετό καιρό, αλλά πλέον τώρα είμαι...νιώθω πώς να το πω... ότι και εντάσσομαι...αλλά και ότι νιώθω ασφάλεια που δεν την ένιωθα τότε (Σ5). Εεε... αγχωμένος πάρα πολύ, ήμουν αγχωμένος πάρα πολύ, αλλά ταυτόχρονα και.. και.. ευχαριστημένος από αυτό που κάνω γιατί έβλεπα ότι με βοηθάει σε αυτό που κάνω, στον εθελοντισμό δηλαδή. Ένιωθα ταυτόχρονα δηλαδή, ήμουν και αρκετά ανασφαλής, ήταν ένα αντικείμενο το οποίο ουσιαστικά εγώ το γνώριζα σαν θεραπευόμενος και τώρα καλούμεν από ακριβώς την απέναντι πλευρά, σαν θεραπευτής.. ένα άγχος και μία ανασφάλεια την είχα σαν καινούργιος στον χώρο. Από τη μία λοιπόν... με φόβιζε ας πούμε αν το καταλαβαίνω, αν το κάνω σωστά αυτό, από την άλλη ένιωθα ότι με βοηθάει πάρα πολύ, σε επίπεδο εθελοντισμού τότε (Σ6).*

Πέρα από τα αισθήματα που τους δημιούργησε η ενασχόληση τους με την εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση είναι τα οφέλη που βλέπουν ότι αποκομίζουν μέσα από αυτή. Οφέλη γύρω από την προσωπική ανάπτυξη: *Τα οφέλη καταρχήν εγώ τα είδα στον εαυτό μου, ότι κάτι που δεν το έκανα όταν ήμουν μικρός. Να κάτσω να διαβάσω, να γράψω, να αποστηθίσω. Τα έκανα όταν έγινα 40. Μπήκα σε διαδικασία να βάλω το πρόγραμμά μου, να διαβάσω, τι έχω να διαβάσω ... ιστορία... Και το θετικό είναι ότι θα πάω εγώ τώρα σε μία εργασία και δηλώσω απόφοιτος λυκείου! Δε θα δηλώσω απόφοιτος γυμνασίου! (Σ1), γύρω από τη διεύρυνση των οριζόντων τους *Μπορεί κάποιος άνθρωπος που σε ένα τομέα δεν έχει ασχοληθεί καν, δεν έχει σκεφτεί να ασχοληθεί ποτέ, να του κάνει το κλικ που λέμε και να ξεκινήσει το οτιδήποτε. Να ασχοληθεί με αυτό (Σ3).* Δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων που μπορεί να προκύψει μέσα από την ενασχόληση τους και στα οφέλη της γνώσης. *Τα οφέλη... που μπορεί να πάρει κανείς από αυτές τις εκπαιδεύσεις είναι ότι αποκτά δεξιότητες ... εεε ...γίνεται κάπως γνωστός στην αγορά εργασίας μέσα από αυτές τις**

δεξιότητες και με τις πρακτικές του, με τον εθελοντισμό του. Επίσης κάποιες... κάποια πράγματα αλλά που αποκτά είναι η διαχείριση χρόνου το πως να χωρίσει και να προγραμματίσει το χρόνο του ... κάποιες δεξιότητες να το πω. επιλογές το πώς κινείται η αγορά εργασίας, το πώς να απευθύνεσαι τόσο άμα θέλεις κάποια εργασία. Κάποια πράγματα τα οποία δεν τα 'χεις κατά νου τελευταία. Οπότε ... είναι ωφέλημα γιατί σου δίνουν και ένα μπούσουλα για να δεις τι γίνεται, ξέρω γω, στην αγορά εργασίας (Σ5) (ΑΜΕΣΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ). Καταρχάς γνώση, κατά δεύτερον εμπειρία ,εμπειρία στο μαθαίνω και ... εξέλιξη, ακόμη και μέσα από τις δυσκολίες που μπορεί να έχει μία εκπαίδευση (Σ6).

3^η Θεματική Κατηγορία: Στάσεις Απέναντι στα Προγράμματα Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης

Σε αυτή τη θεματική κατηγορία αναδεικνύεται η οπτική των υποκειμένων σχετικά με τη στάση τους απέναντι στα Προγράμματα Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης καθώς και οι θέσεις τους για το συνδυασμό θεραπείας και εκπαίδευσης – κατάρτισης. Αναγνωρίζεται μία θετική στάση απέναντι στον συνδυασμό Απεξάρτησης και Εκπαίδευσης. Προτείνετε η θεραπεία στην κοινότητα και ολοκλήρωση της τυπικής εκπαίδευσης. Αναγνωρίζεται η δυσκολία του να εργάζεσαι, να συμμετέχεις στη θεραπεία και να πραγματοποιήσεις και κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης ή επαγγελματικής κατάρτισης. Πιστεύω πως ναι! Γιατί κάποιος που έρχεται να κάνει απεξάρτηση στην κοινότητα, να είναι στην κοινότητα (έδωσε έμφαση με το χέρι) και όχι στην ομάδα εργαζομένων, ότι θα αφιερώσει τουλάχιστον έναν χρόνο από τη ζωή του για να κάνει απεξάρτηση. Δε θα υπολογίσει ούτε δουλειά, ούτε σπίτι. Οπότε ... αντί να έρχεται στη 1 η ώρα εδώ πέρα, μπορεί να έρχεται στις 9 και να πηγαίνει δίπλα στο σχολείο. Να κάνει το μάθημα και να πάρει το χαρτί του γυμνασίου ή

του λυκείου (Σ1). Βόλεψε έκανα και το σχολείο.... Τώρα για κάποιον εργαζόμενο φαντάζομαι είναι πιο δύσκολα (Σ1). Ναι μπορούν να ταιριάζουν. Είναι εφικτό. (Σ4)

Αναδεικνύεται ως κύριο μέλημα η απεξάρτηση. Πιστεύουν ότι ο καθένας πρέπει να ακολουθεί οποιαδήποτε ευκαιρία εκπαίδευσης και κατάρτισης ακόμη και την πιο βασική, παράλληλα φυσικά με την προσπάθεια του για απεξάρτηση. Η απεξάρτηση και εκπαίδευση – κατάρτιση μπορούν να συνδυαστούν, δίνοντας βέβαια προτεραιότητα στην απεξάρτηση. Ναι, το θεωρώ. Αλλά για μένα πρώτος και κύριος λόγος είναι η απεξάρτηση. Και τα προβλήματα ας πούμε που έχει κάθε μέλος εδώ (Σ2). Εεε... θα πρότεινα πρωτίστως να δείξει πάρα πολύ, να ρίξει βάρος στην απεξάρτησή του. Δηλαδή αυτόν τον χρόνο που θα χάσει, να μην είναι χαμένος χρόνος! Αλλά να τον κερδίσει ο ίδιος. Και σε ό,τι βγαίνει και έχει σχέση με σεμινάρια, γιατί έχει και άλλα παιδιά που κάνανε μετά από μένα, να πάρει μέρος. Ή και το σχολείο ακόμη κάποιος που δεν το έχει τελειώσει, είναι ευκαιρία να πάει να το τελειώσει. Μαζί με την απεξάρτηση του (Σ1). Η ατομική πρωτοβουλία και το προσωπικό ενδιαφέρον αποτελεί κλειδί στην προσπάθεια επιτυχούς ολοκλήρωσης του προγράμματος κατάρτισης. Υπογραμμίζεται όμως η μεγαλύτερη δυσκολία που θα αντιμετωπίσει κάποιος στο κομμάτι αυτό είναι όταν ξεκινάει την απεξάρτηση. Σίγουρα μετρά η προσπάθεια. Δηλαδή κατά πόσο ικανός είναι κανείς να βγάλει εις πέρας ένα πιστοποιημένο πρόγραμμα κατάρτισης. Είναι κυρίως στο χέρι του. Σίγουρα κάποιος που είναι στην αρχή της απεξάρτησης θα δυσκολευτεί! (Σ3). Αν ήταν κάτι που με ενδιαφέρει ναι (Σ4). Εεε... επειδή μου άρεσε ψυχολογία άρχισα να ψάχνω μόνος μου.. διάφορα βιβλία και βρήκα ενδιαφέρον εκεί πέρα και έτσι... άρχισα να βλέπω πού γίνονται κάποια σεμινάρια, να πηγαίνω ας πούμε στο δήμο Θεσσαλονίκης, εεε... να μαθαίνω τι εκπαιδευείς υπάρχουν ας πούμε στο πανεπιστήμιο Αιγαίου, εεε... χαίρε σιγά σιγά αποφάσισα τι θα παρακολουθήσω. Κάτι το οποίο θα μου έδινε κάποια εφόδια. Παράλληλα όμως με αυτό έβλεπα ότι υπάρχουν και άλλοι άνθρωποι με ίδια ενδιαφέροντα. Γνώρισα καινούριους ανθρώπους. Ε και έτσι αισθανόμουν και ένα πράγμα πως να το πω, και το ανήκειν αλλά και ότι

τελικά... πώς να το πω, η εκπαίδευση μας αφορά όλους! (Σ5). Κινητοποιήθηκα ναι! Και μόνος... προσωπικό κίνητρο θα έλεγα βασικά. Εεε... αλλά και παρέες με ανθρώπους επειδή έβλεπα... βασικά συναναστρεφόμενοι με παιδιά που ήτανε φοιτητές, άρχισα να βλέπω ότι έχουν κάποια ενδιαφέροντα εεε... βσχητικά με τη μάθηση. Οπότε είπα να ψαχτώ και γω λίγο μόνος να δω τι μπορώ να κάνω για να πάρω κάποια εφόδια που θα με βοηθήσουν αύριο στην επαγγελματική πορεία (Σ5).

Ένα επιπλέον σημαντικό στοιχείο που αναγνωρίζεται στη συγκεκριμένη θεματική είναι η κοινωνικοποίηση που επιτυγχάνεται με την παρακολούθηση των προγραμμάτων κατάρτισης και η σημασία που έχει για τους ίδιους στη θεραπευτική τους προσπάθεια και στην επανένταξη τους στο κοινωνικό σύνολο. Ναι, και εφικτό και απαραίτητο. Γιατί οποιαδήποτε κατάρτιση... να στο πω αλλιώς... όταν είσαι σε ένα πρόγραμμα θεραπείας είναι πολύ σημαντικό να προσπαθεί να κοινωνικοποιηθεί το μέλος... μέσα στην κοινωνικοποίηση, προσωπικά θεωρώ, ότι πρέπει να είναι και η εκπαίδευση και η κατάρτιση, όσο δηλαδή όσο χρόνο είναι στο πρόγραμμα και τη θεραπεία πρέπει να συμβαίνουν και άλλα πράγματα πέραν της θεραπείας στο μέλος, για να μπορεί να διαχειρίζεται οποιαδήποτε δυσκολία προκύπτει κλπ, να μπορεί να τη διαχειρίζεται, και μέσα στις ομάδες του προγράμματος. Το θεωρώ πολύ βασικό και υπάρχει και υλικό μετά και για μας (ως ειδικός θεραπευτής), πως διαχειρίζεται, πως βλέπεις τα πράγματα το μέλος. Και είναι και ένα εργαλείο και για αργότερα για την επανένταξή του ας πούμε... για την επαγγελματική του αποκατάσταση, για αυτό θεωρώ πρέπει να υπάρχουν (Σ6). Φυσικά! Και το κυνηγάω συνεχώς! Να πούμε ότι ήταν το πρώτο... πρόγραμμα το οποίο ξεκίνησα και τελείωσα. Είχα στο παρελθόν προσπαθήσει, ενώ δεν ήμουν στο πρόγραμμα του ΑΡΓΩ, αλλά δεν με είχαν επιλέξει για να κάνω άλλο επιδοτούμενο για ανέργους. Αλλά αυτό μου έδωσε το boost στο ξεκινήσω λίγο να το ψάχνω (Σ3). Εεε... γενικά όταν προκύπτει μία ευκαιρία τέτοιου είδους, να τη δέχεται, να την κυνηγήσει, εφόσον πληροί τις προϋποθέσεις. Και με αυτό να βάλει... κάποιους στόχους. Εφόσον του αρέσει κι όλες και δεν είναι μόνο

χρηματικό το κίνητρο (Σ3). Πιστεύω είναι... από τα πιο σημαντικά. Το να εκπαιδεύεσαι διότι στο μέλλον θα πάρεις εφόδια, δεξιότητες... Και επίσης ότι θα ανταμειφθείς έτσι στο μέλλον για το τι σκέφτεσαι να ακολουθήσεις (Σ5).

4^η Θεματική Κατηγορία: Δυσκολίες

Σημαντική βαρύτητα δίνεται από τα υποκείμενα στις αντικειμενικές και υποκειμενικές δυσκολίες που βίωσαν και αισθάνθηκαν κατά τη διάρκεια της παρακολούθησης προγραμμάτων εκπαίδευσης ή/και επαγγελματικής κατάρτισης. Ο χρόνος και η διαχείριση του η διάρκεια των μαθημάτων αλλά και το αντικείμενο των μαθημάτων αποτελούν κυρίαρχα εμπόδια στην προσπάθεια τους αυτή. *Υπήρχαν δυσκολίες γιατί... εγώ πήγαινα το πρωί...9 η ώρα ξεκινούσα και έφευγα από δω 9, 10 η ώρα τη νύχτα. Δηλαδή 12 με 14 ώρες σχολείο-απεξάρτηση. Σχολείο- απεξάρτηση! Σεμινάριο πιο μετά! Δεν υπήρχε ελεύθερος χρόνος. Υπήρχε η δυσκολία του να διαβάσεις τα μαθηματικά και φυσική και χημεία και τέτοια... που είναι πολύ δύσκολα! Υπήρχαν τέτοιες δυσκολίες...(Σ1). Ναι, χρονικά πιο πολύ. Επειδή ήμουν στον ιδιωτικό τομέα, έκανα εθελοντισμό, ταυτόχρονα έπρεπε να παρακολουθώ και τα μίνι εκπαιδευτικά, οπότε ο χρόνος μου ήταν φοβερά περιορισμένος. Και το πρόβλημα ήταν αυτό το άγχος να τα προλάβω όλα μαζί. Ήμουν συνεχώς στο δρόμο (Σ6).*

Δυσκολίες στη συμμετοχή τους αποτελούν η ηλικία τους αλλά λόγω της ηλικίας μου, γιατί είμαι στα 50 (χαμογελάει), εεε... εκεί το χάνω λίγο εγώ με την υπομονή μου...δε ξέρω (Σ2), ο ψηφιακός αναλφαβητισμός και οι οικονομική δυσχέρεια *Στην αρχή δυσκολεύτηκα με το ίντερνετ και αυτά...(κόπασε λίγο) εντάξει ζήτησα βοήθεια και από άλλα παιδιά ...και το οικονομικό έπαιξε κύριο λόγο για το ίντερνετ, πώς θα το πληρώσω το τηλέφωνο και αυτό και το τάμπλετ. Αλλά με αρκετή βοήθεια και από τον σύντροφό μου... Από το κινητό τελικά το έκανα (γελάει)! Γιατί το τάμπλετ δεν μπορούσα να το χρησιμοποιήσω (Σ2), άλλα και ο παράγοντας του χώρου στον οποίο πραγματοποιούνταν οι εκπαιδεύσεις. (ξεφύσησε). Ε...*

νομίζω οι δυσκολίες ήταν από μένα. Δεν είχε κάποιο παράγοντα. Δηλαδή το να σηκωθώ να πάω στη Σίνδο... για μένα ήταν δυσκολία (Σ4).

Στην αντιμετώπιση των δυσκολιών ή ακόμα και στην απαλοιφή τους διαδραματίζει ο παράγοντας των διαπροσωπικών σχέσεων με τους εκπαιδευτές και τους συνεκπαιδευόμενους *Ε όχι, γιατί γνωρίζω και τα άτομα εδώ, και τον κύριο Νίκο (εννοεί τον εκπαιδευτή για το πρόγραμμα) και δεν υπήρχε θέμα. Και με τα παιδιά τα υπόλοιπα δεν υπήρχε κάποιο πρόβλημα. Αλλά δυστυχώς κάποια άτομα δεν κατάφεραν να ολοκληρώσουν το πρόγραμμα... (κάπως κατσούφιασε και έδειξε μία στενοχώρια)* (Σ2). Επιπρόσθετα το γεγονός ότι την περίοδο εκείνη δεν εργαζόταν βοήθησε αρκετά *Όχι, γιατί εκείνο το διάστημα δεν είχα σταθερή εργασία, οπότε ο χρόνος ήταν άπλετος! Κανένα πρόβλημα. Ούτε με τη συνεργασία εδώ με κάποιον, δεν δημιουργήθηκε κάτι* (Σ3).

Τέλος, συναντώνται αισθήματα άγχους, καθώς αναγνωρίζει στον εαυτό του έλλειμμα γνώσεων καθώς ανασφάλεια του όμως αυτή με τον καιρό εκλείπει καθώς εντάσσονται ομαλά στο σύνολο. *Ναι υπήρχανε, βέβαια! Εγώ θυμάμαι τον εαυτό μου ότι... γενικά εγώ μέχρι τα 22 εεε... δεν διάβαζα καθόλου βιβλία. Μετά όμως από τα 22 άρχισα να διαβάζω βιβλία και έτσι κατάλαβα ότι τα παίρνω τα γράμματα. Όχι ότι είμαι έξυπνος, αλλά ότι μου αρέσουν τα γράμματα! Οπότε δυσκολίες που συνάντησα ήταν κυρίως όταν πήγαινα σε κάποια σεμινάρια τα οποία είχε κόσμο ... εεε.. Ήμουν λίγο στην αρχή κουμπωμένος, ντροπαλός. Είχα έτσι μια, πώς να το πω, αίσθηση ότι... τώρα που πάω εδώ δεν ξέρω κανέναν. Τι γίνεται εδώ; Ένα...ένα άγχος Μου κράτησε για αρκετό καιρό, αλλά πλέον τώρα είμαι ... νιώθω πώς να το πω... ότι και εντάσσομαι ... αλλά και ότι νιώθω ασφάλεια που δεν την ένιωθα τότε* (Σ5).

5^η Θεματική Κατηγορία: Συμβολή της Εκπαίδευσης – Επαγγελματικής Κατάρτισης στην Εύρεση Εργασίας

Σε αυτήν την κατηγορία τα υποκείμενα παρουσιάζουν την σχέση που αναγνωρίζουν μεταξύ της εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης και την εύρεση εργασίας. Η άμεση σύνδεση του πραγματοποιώ μία εκπαίδευση ή επαγγελματική κατάρτιση και βρίσκω εργασία στο εν λόγω αντικείμενο δεν συνδέεται από τα υποκείμενα άμεσα. *(σκέφτεται) Όχι. Όχι δε μου βγήκανε κάπου, ώστε να μπορώ να τα χρησιμοποιήσω. Είτε το σεμινάριο είτε το λύκειο. Το πρόγραμμα της απεξάρτησης όμως ναι! Αυτό μου έχει δώσει τις βάσεις στη ζωή μου, πώς θα πορεύομαι (Σ1). Όχι (Σ2)(Σ3) Όχι, καθόλου (Σ3).*

Ωστόσο ταυτόχρονα δίνεται έμφαση στο πόσο πολύ βοηθήθηκαν από την κατάρτιση και παρουσιάζουν μία αλυσιδωτή διαδικασία που ξεκινά από το κομμάτι της θεραπείας συνεχίζει με την εθελοντική δράση στην θεραπευτική ομάδα και ακολουθεί η εύρεση εργασίας στο κομμάτι της εκπαίδευσης του. *Ναι πάρα πολύ, πάρα πολύ. Και να σου πω ότι μετά τα μίνι εκπαιδευτικά προγράμματα, σε ένα διάστημα 8 χρόνων παρακολούθησα τουλάχιστον 7... εκπαιδεύσεις, με μία βασική να κράτησε 2 έτη στην Αθήνα. Πηγαίνοερχόμουν δηλαδή στην Αθήνα στη συμβουλευτική των εξαρτήσεων για 2 χρόνια. Από την στιγμή που προσλήφθηκε επαγγελματικά εδώ ξεκίνησε μια σειρά εκπαιδεύσεων (Σ6).*

Σημαντικό για τα υποκείμενα φαίνεται να είναι η έμμεση σύνδεση της εκπαίδευσης ή/και επαγγελματικής κατάρτισης με την εύρεση εργασίας. Το χρηματικό ποσό που έλαβε κάποιος από την κατάρτιση πιστεύει πως ήταν αυτό που τον ενεργοποίησε και τον βοήθησε να κινητοποιηθεί για να βρει εργασία. *Εεεε... θα μπορούσα να το πω αυτό, διότι το χρηματικό ποσό ήταν αρκετά καλό, τα οποία καταβλήθηκαν στο τέλος βέβαια. Εεε... αυτό ότι σε βάθος χρόνου θα έπαιρνα ένα καλό ποσό, ενώ σαν άνεργος δε θα υπήρχε. Μου έδωσε το κίνητρο να μπορέσω να κάνω κάτι, να κινηθώ. Οτιδήποτε (Σ3). Επιπλέον γίνεται αναφορά στον εμπλουτισμό γνώσεων *Εν μέρει ναι. Από θέμα γνώσης και εμπλούτισης του αντικειμένου μου, βοηθός μαγειρικής τέχνης, γιατί το άλλο δε το θυμάμαι βοήθησε αρκετά. Όχι, είναι άσχετο τελείως (Σ4). Μάλιστα δίνεται βαρύτητα στην τυπική εκπαίδευση που οφείλει κανείς να**

ολοκληρώσει. Η απουσία των βασικών προσόντων μπορεί να στερήσει μία θέση εργασίας. Σίγουρα αν δεν έχει τελειώσει γυμνάσιο ή λύκειο να πάει να το τελειώσει. Εεε... και κάποια ξένη γλώσσα ας πούμε. Επειδή έχω συναντήσει προσωπικά εγώ... ότι χρειάστηκε μία ξένη γλώσσα με κάποιο *lower* ή *proficiency*, του δρόμου τα αγγλικά που λέμε, και υπάρχουν εταιρείες που σου λένε χρειάζεται αγγλικά ή υπολογιστή. Είναι κάθετοι σε αυτό. Και χάνεις τη θέση εργασίας επειδή δεν υπάρχουν αυτά τα χαρτιά. Το ίδιο συνέβη και σε εμένα. Τα αγγλικά ας πούμε. Δεν έχω απευθυνθεί για αυτό το λόγο δηλαδή. Ήθελε χαρτί (Σ4). Τέλος, μία ακόμη έμμεση συσχέτιση αποτελεί η απόκτηση και ανάπτυξη μαλακών δεξιοτήτων τις οποίες ζητά η αγορά εργασίας. Με βοήθησε... ναι, να αποκτήσω... κάποιες δεξιότητες... και κάποιες γνώσεις τις οποίες δεν είχα! Ας πούμε για παράδειγμα υπάρχουνε οι οριζόντιες δεξιότητες και έχω ένα κείμενο το οποίο δεν το 'χω διαβάσει, αλλά το πήρα από επιδοτούμενη κατάρτιση, το οποίο έχει ενδιαφέροντα πράγματα και δείχνει, ας πούμε, το πώς πρέπει να δείξεις στον εαυτό σου στη δουλειά. Το πώς πρέπει να διαχειριστείς το χρόνο, πώς να βάζεις στόχους (Σ5).

5.2. Συζήτηση Αποτελεσμάτων

Στην παρούσα ενότητα γίνεται μία σύνοψη των αποτελεσμάτων από τα ευρήματα της έρευνας πραγματοποιώντας μία κατηγοριοποίηση βάση των ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής.

5.2.1. Ευκαιρίες Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης

Τα υποκείμενα της έρευνας δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στις ποικίλες ευκαιρίες εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης που παρέχονται στους ίδιους τόσο κατά την διάρκεια της θεραπευτικής τους προσπάθειας όσο και μετά την ολοκλήρωση αυτής. Αποτυπώνεται δηλαδή ένα φάσμα από την δυνατότητα ακόμη της ολοκλήρωσης της τυπικής εκπαίδευσης –

Γυμνάσιο, Λύκειο – ως διάφορες ευκαιρίες πιστοποιημένων και μη, επαγγελματικών καταρτίσεων σε διάφορα αντικείμενα.

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός της παρακίνησης και της ενημέρωσης σε αυτούς κατά τη διάρκεια τη θεραπείας τους από το ίδιο το προσωπικό των προγραμμάτων απεξάρτησης. Η εκπαιδευτική διαδικασία της εκπαίδευσης ενηλίκων απαιτεί το στοιχείο της παρακίνησης, τα κίνητρα δηλαδή που θα προκαλέσουν τη μάθηση, όμως θα είναι και αυτά που θα την διατηρήσουν (Wlodkowski, 2008). Αυτό αναδεικνύει και την στόχευση των προγραμμάτων απεξάρτησης προς την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση. Ενισχύεται δε, στην παρούσα έρευνα, από την ανάγκη κινητοποίησης για τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα κατάρτισης. Αυτό επιτυγχάνεται σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε, από το ίδιο το προσωπικό του προγράμματος απεξάρτησης, από το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον των υποκειμένων, από τη καθοριστική ύπαρξη των σημαντικών άλλων όμως και από τη δικό τους προσωπικό ενδιαφέρον. Επιβεβαιώνεται λοιπόν η ύπαρξη ταυτόχρονα τόσο εσωτερικών αλλά και εξωτερικών κινήτρων και πως επηρεάζουν την κινητοποίηση των υποκειμένων για τη συμμετοχή τους σε προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης (Gagne & Deci, 2005). Ωστόσο το σημαντικότερο στοιχείο για τα ίδια τα υποκείμενα αποτελεί η δεξιότητα του να εκμεταλλεύεται τις ευκαιρίες που του προφέρονται, να επιμένει στην επιτυχή ολοκλήρωση και να αποκτά την πιστοποίηση.

5.2.2. Συναισθήματα από τις ευκαιρίες Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης

Σε αυτήν τη θεματική κατηγορία τα υποκείμενα εκφράζουν τα συναισθήματα που βίωσαν καθώς και τα οφέλη που αποκόμισαν μέσα από την επαφή τους με την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση. Αναδεικνύονται συναισθήματα χαράς, υπέρμετρης ικανοποίησης

και περηφάνιας. Η σημασία που έχει δε η ενασχόληση με την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση τους γεμίζει σιγουριά αλλά και αυτοπεποίθηση για τον εαυτό τους. Ταυτόχρονα αναγνωρίζουν δυσκολίες και προβληματισμούς όπως ο χρόνος. Ωστόσο, δηλώνουν ότι κατάφεραν να φέρουν εις πέρας ολόκληρη τη διαδικασία, με υποστήριξη κυρίως από τον οικογενειακό περίγυρο. Σημαντικό ρόλο στα συναισθήματα που βιώνουν παίζει η σχετικότητα που έχουν με το αντικείμενο εκπαίδευσης ή κατάρτισης καθώς και αν υπάρχουν προγενέστερες εμπειρίες με αυτό, όπως και αν υπάρχει προσωπικό κίνητρο. Δε λείπουν βέβαια και τα συναισθήματα άγχους και ανασφάλειας που δημιουργούνται στα υποκείμενα κατά τη διάρκεια των εκπαιδεύσεων και καταρτίσεων.

Ιδιαίτερη σημασία πέρα από τα αισθήματα που τους δημιούργησε η ενασχόληση τους με την εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση είναι τα οφέλη που βλέπουν ότι αποκομίζουν μέσα από αυτή. Τα οφέλη που προέκυψαν και στην παρούσα έρευνα από τη συμμετοχή σε προγράμματα ενηλίκων, εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, κατανέμονται στις παρακάτω κατηγορίες: γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες, προσόντα, υγεία, απασχόληση, οικογένεια, κοινωνικές σχέσεις και δίκτυα, ενεργός συμμετοχή στα κοινά, οι οποίες κατηγοριοποιήθηκαν στις εξής τρεις ομάδες, δηλαδή το ανθρώπινο κεφάλαιο, το κοινωνικό κεφάλαιο, το κεφάλαιο ταυτότητας (Schuller et al., 2004). Δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων που μπορεί να προκύψει μέσα από την ενασχόλησή τους και στα οφέλη της γνώσης, οφέλη που τα τοποθετούν κυρίως γύρω από την προσωπική ανάπτυξη. Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται και σε αντίστοιχες έρευνες (Downs, 2004).

Η μάθηση λοιπόν εδώ δε χρησιμεύει μόνο ως μέσο για την επαγγελματική πρόοδο, αλλά και για την προσωπική ανάπτυξη, αφού το άτομο καταφέρνει να αναπτύσσεται μέσω των αλλαγών, να τις διαχειρίζεται και να προσαρμόζεται κάνοντας χρήση της κριτικής σκέψης (Kil, Motschilnig & Thöne-G, 2013).

5.2.3. Στάση απέναντι στα Προγράμματα Κατάρτισης

Σε αυτή τη θεματική κατηγορία αναδεικνύεται η οπτική των υποκειμένων σχετικά με τη στάση τους απέναντι στα Προγράμματα Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης καθώς και οι θέσεις τους για το συνδυασμό θεραπείας και εκπαίδευσης – κατάρτισης. Η σχέση συμμετοχής των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση με την αλλαγή των στάσεων (Preston & Feistein, 2004) τονίζει τον καταλυτικό ρόλο που λαμβάνει η εκπαίδευση στην αλλαγή στάσεων. Αναγνωρίζεται, αρχικά η θετική στάση απέναντι στο συνδυασμό Απεξάρτησης και Εκπαίδευσης. Προτείνεται η θεραπεία στην κοινότητα και ολοκλήρωση της τυπικής εκπαίδευσης. Αναγνωρίζεται η δυσκολία του να εργάζεσαι, να συμμετέχεις στην θεραπεία και να πραγματοποιήσεις και κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης ή επαγγελματικής κατάρτισης. Αναδεικνύεται ως κύριο μέλημα τους η απεξάρτηση. Πιστεύουν ότι ο καθένας πρέπει να ακολουθεί οποιαδήποτε ευκαιρία εκπαίδευσης και κατάρτισης ακόμη και την πιο βασική, παράλληλα φυσικά με την προσπάθεια του για απεξάρτηση. Η απεξάρτηση και εκπαίδευση – κατάρτιση μπορούν να συνδυαστούν, δίνοντας βέβαια προτεραιότητα στην απεξάρτηση. Η ατομική πρωτοβουλία και το προσωπικό ενδιαφέρον αποτελεί κλειδί στη προσπάθεια επιτυχούς ολοκλήρωσης του προγράμματος κατάρτισης. Υπογραμμίζεται όμως η μεγαλύτερη δυσκολία που θα αντιμετωπίσει κάποιος στο κομμάτι αυτό είναι όταν ξεκινάει την απεξάρτηση. Τα προγράμματα εκπαίδευσης δίνουν στους ενηλίκους τη δυνατότητα να συναναστραφούν με άτομα που έχουν κοινούς στόχους διευρύνοντας έτσι τον κύκλο τους, αποκτώντας ενεργό ρόλο στο σύνολο και μέσω των νέων εμπειριών μπορούν να αναδυθούν νέες στάσεις και συμπεριφορές (Johnstone, 2018). Με γνώμονα την κριτική ικανότητα μπορούν να επεξεργαστούν το περιεχόμενο που μαθαίνουν μέσω των προαναφερθέντων εμπειριών και να το συσχετίσουν με δικά τους σημεία αναφοράς που αφορούν την καθημερινότητα κάνοντάς τους πιο ανθεκτικούς και δεκτικούς στις επερχόμενες αλλαγές.

Ένα επιπλέον σημαντικό στοιχείο που αναγνωρίζεται στη συγκεκριμένη θεματική είναι η κοινωνικοποίηση που επιτυγχάνεται με την παρακολούθηση των προγραμμάτων κατάρτισης και η σημασία που έχει για τους ίδιους στη θεραπευτική τους προσπάθεια και στην επανένταξη τους στο κοινωνικό σύνολο.

5.2.4. Δυσκολίες κατά την Παρακολούθηση Προγραμμάτων

Ο Παπαθανασίου (2009) ονομάζει εμπόδιο για όποιον ενήλικα θέλει να συμμετέχει σε μαθησιακή διεργασία οποιοδήποτε φραγμό ή άλλης φύσεως παράγοντα που τον δυσκολεύει, αποτρέπει ή τον οδηγεί στην διακοπή. Ως εμπόδιο και δυσκολία στη συμμετοχή τους και στη παρακολούθηση προγραμμάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης αναγνωρίζουν την ηλικία τους. Σημαντική βαρύτητα δίνεται από τα υποκείμενα στις αντικειμενικές και υποκειμενικές δυσκολίες που βίωσαν και αισθάνθηκαν κατά την διάρκεια της παρακολούθησης προγραμμάτων εκπαίδευσης ή/και επαγγελματικής κατάρτισης. Τα τελευταία βρίσκονται στο περιβάλλον του ατόμου, όπως οι απαιτήσεις των κοινωνικών ρόλων ή η έλλειψη χρόνου, ενώ τα εσωτερικά αναφέρονται σε παράγοντες, όπως η ψυχολογία του ατόμου, οι γνώσεις και οι αξίες του (Κόκκος, 2008). Στην κατηγορία των καταστασιακών εμποδίων υπάγονται παράγοντες που εμφανίζονται μια συγκεκριμένη περίοδο στη ζωή του ενήλικου και τον εμποδίζουν από τη συμμετοχή, όπως λόγω χάρη η έλλειψη χρόνου (Cross, 1981). Ο χρόνος και η διαχείριση του η διάρκεια των μαθημάτων αλλά και το αντικείμενο των μαθημάτων αποτελούν κυρίαρχη τροχοπέδη στην προσπάθεια τους αυτή. Σε αντίθεση με άλλες έρευνες στο πεδίο (Καραλής, 2018), το οικονομικό κόστος των καταρτίσεων δεν παίζει ιδιαίτερο ρόλο ως εμπόδιο. Αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω των κεντρικών πολιτικών χρηματοδότησης της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης και έτσι εκλείπουν τα θεσμικά εμπόδια (Cross, 1981). Ειδική αναφορά στην αντιμετώπιση των δυσκολιών ή ακόμα και στην απαλοιφή τους διαδραματίζει ο παράγοντας των

διαπροσωπικών σχέσεων με τους εκπαιδευτές και τους συνεκπαιδευόμενους. Τέλος, συναντώνται αισθήματα άγχους, καθώς αναγνωρίζει στον εαυτό του έλλειμμα γνώσεων και ανασφάλεια, που όμως αυτή με τον καιρό εκλείπει όσο προχωρά η ένταξη στο σύνολο.

5.2.5. Συμβολή της Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης στην Εύρεση Εργασίας

Η εργασία από μόνη της δίνει στο άτομο τη δυνατότητα να νιώσει παραγωγικός, να αυξήσει την αυτοπεποίθησή του, να κερδίσει τα προς το ζην και να καλύψει συναισθηματικές του ανάγκες, όταν αυτό βρίσκεται στη σωστή για αυτόν θέση εργασίας. Για την ομάδα των πρώην εξαρτημένων ο τομέας της εργασίας αποτελεί έναν διάυλο μεταξύ ανεξάρτησης και επανένταξης στην κοινωνία, ένα μέσο ανάπτυξης και προσωπικής ανασυγκρότησης. Σε αυτήν την κατηγορία τα υποκείμενα παρουσιάζουν τη σχέση που αναγνωρίζουν μεταξύ της εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης και την εύρεση εργασίας. Η άμεση σύνδεση του πραγματοποιώ μία εκπαίδευση ή επαγγελματική κατάρτιση και βρίσκω εργασία στο εν λόγω αντικείμενο δεν συνδέεται από τα υποκείμενα άμεσα.

Ωστόσο ταυτόχρονα δίνεται έμφαση στο πόσο πολύ βοηθήθηκαν από την κατάρτιση και παρουσιάζουν μία αλυσιδωτή διαδικασία που ξεκινά από το κομμάτι της θεραπείας συνεχίζει με την εθελοντική δράση στη θεραπευτική ομάδα ακολουθεί η εύρεση εργασίας στο κομμάτι της εκπαίδευσης του και εν τέλει έπειτα από την πρόσληψη συνέχισε και συνεχίζει να παρακολουθεί καταρτίσεις στο τομέα εργασίας της. Η εκπαίδευση, η διευκόλυνση, η συνεχής συμβουλευτική στήριξη και εν τέλει η εύρεση εργασίας αποτελούν μία αλυσίδα που σκοπό έχει να φτάσει μέχρι την πλήρη επανένταξή του ατόμου στην κοινωνία ως ένα λειτουργικό και αυτόνομο κομμάτι αυτής που θα μπορέσει να μειώσει τον κίνδυνο της υποτροπής και να συντηρήσει τον εαυτό του μακριά από τη χρήση (Μαλάμογλου, 2004).

Σημαντικό για τα υποκείμενα φαίνεται να είναι η έμμεση σύνδεση της εκπαίδευσης ή/και επαγγελματικής κατάρτισης με την εύρεση εργασίας. Το χρηματικό ποσό που έλαβε ο ίδιος από την κατάρτιση πιστεύει πως ήταν αυτό που τον ενεργοποίησε και τον βοήθησε να κινητοποιηθεί για να βρει εργασία. Μάλιστα δίνεται βαρύτητα στην τυπική εκπαίδευση που οφείλει κανείς να ολοκληρώσει. Η απουσία των βασικών προσόντων μπορεί να στερήσει μία θέση εργασίας. Τέλος, μία ακόμη έμμεση συσχέτιση αποτελεί η απόκτηση και ανάπτυξη μαλακών δεξιοτήτων τις οποίες ζητά η αγορά εργασίας.

6. Συμπεράσματα – Προτάσεις για περαιτέρω Έρευνα

Η παρούσα ερευνητική προσπάθεια εφάπτεται στο θεωρητικό πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων και της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης από τη μία και στα χαρακτηριστικά των πρώην χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών από την άλλη. Η σύνδεσή τους έγκειται στο κατά πόσο τα υποκείμενα με τα χαρακτηριστικά που φέρουν, δείχνοντας μεγαλύτερο ενδιαφέρον στα κοινωνικά, ασχολούνται και καρπώνονται τις ευκαιρίες και τις δυνατότητες της δια βίου μάθησης και πιο συγκεκριμένα από το κομμάτι της επαγγελματικής κατάρτισης.

Η έρευνα ανέδειξε τις παρεχόμενες ευκαιρίες που υπάρχουν για τα υποκείμενα τόσο κατά τη διάρκεια της θεραπευτικής τους προσπάθειας όσο και μετά από αυτή. Η τυπική εκπαίδευση τίθεται ως βασική ανάγκη για την απόκτηση των απαραίτητων προσόντων και δεξιοτήτων καθώς συνδυάζεται κατά τη διάρκεια της κύριας φάσης της θεραπευτικής τους προσπάθειας. Σημαντικό εύρημα αποτελεί η δυνατότητα επιτυχημένου συνδυασμού θεραπείας και επαγγελματικής κατάρτισης αλλά και τα οφέλη τόσο σε συναισθηματικό επίπεδο που ακουμπάνε στην προσωπική ανάπτυξη όσο και σε επίπεδο προετοιμασίας με την απόκτηση γνώσεων και μαλακών δεξιοτήτων για την κοινωνική τους επανένταξη. Ειδική αναφορά οφείλει να γίνει στην αίσθηση της διαχείρισης του χρόνου η οποία οφείλει και

απαιτείται να γίνει από μια ομάδα ανθρώπων οι οποίοι κατά τη διάρκεια της τοξικοεξάρτησης τους δεν είχαν κατακτήσει τη συνέπεια και την διαχείριση καθημερινών ζητημάτων εφόσον θέλουν να πετύχουν πλήρως στην επανένταξη τους. Αναγνωρίζεται η ανάγκη κινητοποίησης για τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα κατάρτισης. Αυτό επιτυγχάνεται από το ίδιο το προσωπικό του προγράμματος απεξάρτησης, από το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον των υποκειμένων, από τη καθοριστική ύπαρξη των σημαντικών άλλων όμως και από τη δική τους προσωπικό ενδιαφέρον.

Δεν σκιαγραφείται άμεση σύνδεση μεταξύ εκπαίδευσης ή επαγγελματικής κατάρτισης με την εύρεση εργασίας στη γνώμη των υποκειμένων. Η έμμεση σύνδεση ενισχύεται πιο πολύ στο κομμάτι της προετοιμασίας για την είσοδο στη αγορά εργασίας με τις δεξιότητες που απαιτούνται για την εύρεση, τη διατήρηση και την ανέλιξη στην αγορά εργασίας. Ταυτόχρονα δίνεται έμφαση στο πόσο πολύ βοηθήθηκαν από την κατάρτιση και παρουσιάζουν μία αλυσιδωτή διαδικασία που ξεκινά από το κομμάτι της θεραπείας συνεχίζει με την κινητοποίηση και την επαγγελματική κατάρτιση και ακολουθεί η εύρεση εργασίας στο κομμάτι της εκπαίδευσης. Τέλος, η έρευνα αναδεικνύει την στόχευση των προγραμμάτων απεξάρτησης προς την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση. Μάλιστα τα ίδια επενδύουν και παρακινούν προς την επίτευξη του μοντέλου Θεραπείας Εκπαίδευσης/Επαγγελματικής Κατάρτισης με τελικό στόχο την Επαγγελματική Αποκατάσταση και την πλήρη απελευθέρωση και αυτονόμηση του ατόμου.

Σε σχέση με τις προτάσεις για περαιτέρω έρευνα, αξίζει να μελετηθεί η συσχέτιση της εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης με την επιτυχή θεραπευτική πορεία σε βάθος χρόνου. Επιπλέον, σημαντικό είναι να πραγματοποιηθεί μία διερεύνηση με βασικό κριτήριο το φύλο και το εκπαιδευτικό επίπεδο των υποκειμένων. Απαραίτητα προτείνεται η πραγματοποίηση μίας συγκριτικής μελέτης που θα αναδεικνύει και θα διερευνά τη στόχευση

των θεραπευτικών προγραμμάτων σε σχέση με το συνδυαστικό μοντέλο που προκύπτει στην έρευνα μας, Θεραπεία Εκπαίδευση/Επαγγελματική Κατάρτιση με στόχευση την Επαγγελματική Αποκατάσταση.

7. Περιορισμοί της έρευνας

Οι περιορισμοί της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας εμπίπτουν στους τυπικούς περιορισμούς της ποιοτικής έρευνας. Αφορούν την ετερογένεια του δείγματος, που εμπεριείχε χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών που βρίσκονται σε θεραπευτική διαδικασία ανεξάρτησης και πρώην χρήστες που την έχουν ολοκληρώσει. Περιορισμό επίσης αποτελεί το γεγονός της θεραπευτικής διαδικασίας την οποία έχουν περάσει και περνάνε τα υποκείμενα της έρευνας, η οποία εμπεριέχει ειδικές θεραπευτικές ομάδες στα ζητήματα της εκπαίδευσης, της επαγγελματικής εκπαίδευσης και επαγγελματικής αποκατάστασης. Η έρευνα επίσης πραγματοποιήθηκε με υποκείμενα από το ΠΕΘΕΑ ΑΡΓΩ όποτε η γενίκευση σε όλους χρήστες που βρίσκονται σε μία θεραπευτική διαδικασία ή την έχουν ολοκληρώσει είναι αδύνατη.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αθανασίου, Α. (2014). Η εκπαίδευση ενηλίκων ως μέσο ενδυνάμωσης ευάλωτων κοινωνικά ομάδων. *Ανακοίνωση στο 2ο Παγκόσμιο συνέδριο, Λεμεσός.*
http://www.moec.gov.cy/epimorfotika/synedria/2014_synedrio/ergastirio_athanas_iou.pdf
- Αντωνίου, Μ. και Κρίγκου, Χ. (2005). *Οι επιπτώσεις της κατάχρησης του αλκοόλ στις διαπροσωπικές* (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία). Α.Τ.Ε.Ι. ΚΡΗΤΗΣ, Ηράκλειο.
- Βασιλείου, Χ., Γκιουζέπας, Στ., Μπαλάσης, Α. & Παπαγεωργίου, Κ. (2020). *Αναζητώντας μια Σύγχρονη Πρόταση για την Απεξάρτηση. Το παράδειγμα του Προγράμματος Εναλλακτικής Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων «ΑΡΓΩ»*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΚΕΘΕΑ ΣΧΗΜΑ+ΧΡΩΜΑ.
- Βεργίδης, Δ. (2008). *Η Εξέλιξη της Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα και η Κοινωνικοοικονομική Λειτουργία της*. τόμ. Β΄. Πάτρα: ΕΑΠ.
- Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Γ.Γ.Ε.Ε.). (2008). *Η ανάπτυξη και η τρέχουσα κατάσταση της εκπαίδευσης ενηλίκων*. Αθήνα
- Γ.Γ.Ε.Ε. (2023). *Διεύθυνση Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Ε.Ε.Κ. & Δ.Β.Μ.* Ανακτήθηκε 15 Αυγούστου, 2023 από <https://gsvetlly.minedu.gov.gr/dioikhtikh-domh/dieythynsi-sxediasmoy-kai-anartyksis-e-e-k-kai-d-v-m>
- Γουργιώτου, Ι. (2012). *Πολιτικές ένταξης στην αγορά εργασίας ευπαθών κοινωνικά ομάδων: η περίπτωση των πρώην χρηστών (ψυχοτρόπων ουσιών)*. (Αδημοσίευτη Διδακτορική διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Δημουλάς Κ., (2002). *Κράτος Πρόνοιας και Επαγγελματική κατάρτιση, Η περίπτωση της Ελλάδας (1980-2000)*. (Αδημοσίευτη Διδακτορική διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης Δομών Συνεχιζόμενης Κατάρτισης (2010). *ΕΚΕΠΠΣ*.
<http://www.eyesotita.gr/el/pages/dictionaryfs.aspx?item=668>
- Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά (Ε.Κ.Τ.Ε.Π.Ν). (2020). *Ετήσια Έκθεση για την κατάσταση του Προβλήματος των Ναρκωτικών και των Οιοπνευματωδών στην Ελλάδα 2020*, Αθήνα.
- Ευθυμίου, Σ. (2006) *Εμπόδια και δυσκολίες στην επιμόρφωση εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης*. Ξάνθη: Ι.Π.Ε.Τ. Έδρα Εκπαίδευσης.
- Ζαρίφης, Γ. (2011). Συμμετοχή ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες: κριτική αποτίμηση των βασικότερων ερευνητικών και θεωρητικών προσεγγίσεων. *Επιστήμες της Αγωγής*, no.3, p.21-48.

- Ζαφειρίδης, Φ. (2001). Ψυχική υγεία και αυτοβοήθεια: το παράδειγμα των Ν.Α. και των Α.Α. *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 73, 22- 29.
- Ζαφειρίδης, Φ. (2009). *Εξαρτήσεις και κοινωνία: 1. Θεραπευτικές κοινότητες – Ομάδες αυτοβοήθειας*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος
- Θεοδώρου, Σ. (2009). *Επιπτώσεις της κατάχρησης του διαδικτύου στην προσωπική, επαγγελματική και κοινωνική ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. Μια θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση*. (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία). Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Τσαρη, Φ., & Πούρκος, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. Εφαρμογές στην ψυχολογία και στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική
- Καλλινικάκη, Θ. (2010). *Ποιοτικές μέθοδοι στην έρευνα της κοινωνικής εργασίας* (2η εκδ.). Αθήνα: Τόπος.
- Καραλής, Θ. (2013). *Κίνητρα και εμπόδια στη συμμετοχή των ενηλίκων στη Δια Βίου Εκπαίδευση*. Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ / ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ. (ISBN: 978-960-9571-34-0)
- Καραλής, Θ. (2018). *Η συμμετοχή των ενηλίκων στη διά βίου εκπαίδευση: εμπόδια και κίνητρα συμμετοχής (2011-2016)*. Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ και ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ. (ISBN: 978618502564-9)
- Καραντινός, Δ. (1990). Διανομή εισοδήματος και οικονομική ανισότητα: εννοιολογικά και εμπειρικά προβλήματα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 106-139.
- Κατσαρού, Μ. (2004). Η επαγγελματική αποκατάσταση απεξαρτημένων στο θεραπευτικό πρόγραμμα της μονάδας Απεξάρτησης 18Ώνω. *Τετράδια Ψυχιατρικής*, τ. 86, σσ. 148-151.
- Κατσαρού, Μ. (2018). Χρήση απεξάρτησης και επανένταξης. Ο υποτιμημένος ρόλος της εκπαίδευσης στη θεραπεία και στην πρόληψη της υποτροπής *ΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ*, τ.31, σελ 13-25.
- Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων – ΚΕ.Θ.Ε.Α. (2020). *Απολογισμός Έργου 2019*. Ανακτήθηκε 14 Σεπτεμβρίου, 2023 από https://www.kethea.gr/wp-content/uploads/2020/06/APOL_19_LOWRES.pdf
- Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων – ΚΕ.Θ.Ε.Α. (2023). *Απολογισμός Έργου 2022*. Ανακτήθηκε 18 Σεπτεμβρίου, 2023 από https://www.kethea.gr/wp-content/uploads/2023/08/KETHEA-APOL_2022_FOR-WEB_NEW.pdf
- Κετσετζοπούλου Μ.& Μπούζας Ν. (2005). Λειτουργίες της αγοράς εργασίας και κοινωνικός αποκλεισμός. Στο Η. Κατσούλης, Δ. Καραντινός, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Ε. Φρονίμου

- (Επιμ), *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής* (σσ. 137-170). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κόκκος, Α. (2005). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Ανιχνεύοντας το πεδίο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κόκκος, Α. (2008). *Εισαγωγή στην Εκπαίδευση Ενηλίκων, Θεωρητικές προσεγγίσεις.τ. Α' / Πάτρα:ΕΑΠ.*
- Κουκού, Ι. (2004). Αποκατάσταση και επανένταξη: η αρχή του τέλους της θεραπευτικής διαδικασίας – η αρχή της ελεύθερης από ναρκωτικά ζωής. Στο Ι.Α. Λιάππας & Β. Πομίνι (Επιμ.). *Ουσιοεξάρτηση σύγχρονα θέματα* (σσ. 257-265). Αθήνα: Σύλλογος των ευρωπαϊών επαγγελματιών του χώρου της ουσιοεξάρτησης, ελληνικό τμήμα.
- Κυρίτση, Β. & Αρμάος, Ρ. (2011) Η εκπαίδευση ως μοχλός ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης των πρώην χρηστών ουσιών στην πορεία της κοινωνικής τους επανένταξης: Μια ποιοτική μελέτη στο Εναλλακτικό Σχολείο του ΚΕΘΕΑ ΕΞΟΔΟΣ. Στο Δ. Β. Γουδήρας& Α. Καραμήτρου (Επιμ.) *Διεθνές Συνέδριο «Εκπαίδευση και Κοινωνική Ένταξη Ενάλωτων Ομάδων» 24-26 Ιουνίου 2011*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. (ISBN 978-960-8396-65-4)
- Κρητικού, Ε. & Νευραδάκη, Μ. (2003). *Αλκοολισμός, επιπτώσεις αλκοολισμού στην υγεία*. (Αδημοσίευτη Πτυχιακή εργασία). Α.Τ.Ε.Ι. ΚΡΗΤΗΣ, Ηράκλειο.
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (1999). *Ψυχολογία κινήτρων* (7η εκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2012) *Ψυχολογία κινήτρων*. Αθήνα: Πεδίο.
- Λιάππας, Ι.Α.& Πομίνι, Β. (2004). *Ουσιοεξάρτηση. Σύγχρονα θέματα*. Αθήνα: Σύλλογος των ευρωπαϊών επαγγελματιών του χώρου της ουσιοεξάρτησης, ελληνικό τμήμα.
- Μαλάμογλου, Ε. (2004). Προβλήματα και δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι πρώην χρήστες κατά τη διαδικασία ένταξης τους στην αγορά εργασίας στο πρόγραμμα ΝΟΣΤΟΣ. *Εξαρτήσεις*, τ. 6.
- Μάτσα, Κ. (2001). *Ψάξαμε ανθρώπους και βρήκαμε σκιές ... : το αίνιγμα της τοξικομανίας*. Αθήνα: Άγρας.
- Μάτσα, Κ. (2006). *Η περίπτωση Ευρυδίκη: κλινική της τοξικομανίας*. Αθήνα: Άγρας.
- Μάτσα, Κ.(2008). *Ψυχοθεραπεία και τέχνη στην απεξάρτηση : το "παράδειγμα" του 18 ΑΝΩ*. Αθήνα: Άγρας.
- Μάτσα, Κ. (2013). Οι εξαρτήσεις στην εποχή της Κρίσης. *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 121, 12-17.

- Μισουρίδου, Ε. (2008). Ο ρόλος του θεραπευτή στην απεξάρτηση από το αλκοόλ. Στο Γ. Ποταμιανός και Φ. Αναγνωστόπουλος (επιμ.) *Κλινική ψυχολογία στην πράξη: Όψεις της ελληνικής πραγματικότητας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 87-125
- Μισουρίδου, Ε. (2015). *Νοσηλευτική εξαρτημένων ατόμων* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/3126>
- Μπουραντάς, Δ. (2002). *Μάνατζμεντ: Θεωρητικό Υπόβαθρο, Σύγχρονες Πρακτικές*. Αθήνα: Μπένος.
- Νόμος 4763/2020, «Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης», ΦΕΚ 254/Α, 21 Δεκεμβρίου 2020.
- Νόμος 4186/2013, «Αναδιάρθρωση της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και λοιπές διατάξεις». ΦΕΚ 1807/Α, 2 Ιουλίου 2014.
- Νόμος 4139/2013, «Νόμος περί εξαρτησιογόνων ουσιών και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ 74/Α, 20 Μαρτίου 2013.
- Νόμος 3879/2010, «Ανάπτυξη της ΔΒΜ και λοιπές διατάξεις», ΦΕΚ 163/Α, 21 Σεπτεμβρίου 2010.
- Πανιτσίδου, Ε. (2007). *Τα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων ως Θεσμός Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης και Κατάρτισης: Εξέλιξη και προοπτική*. (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία). Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Παπαθανασίου, Μ. (2009). *Τα εμπόδια στη Μάθηση των Ενηλίκων Εκπαιδευομένων. Η Περίπτωση των εκπαιδευτικών Προγραμμάτων για Νηπιαγωγούς για το Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα*. (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή). ΕΑΠ, Πάτρα.
- Παπαϊωάννου, Ε. (2014). *Η Ενδυνάμωση ευάλωτων ενηλίκων μέσα από την εκπαίδευση. Εκπαίδευση των Εκπαιδευτών Ενηλίκων που διδάσκουν σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού*. Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Θεματολόγιο για την Εκπαίδευση Ενηλίκων (ΑΕΘΕΕ) 2012-2014, http://www.moec.gov.cy/aethee/omadiki_mathisi/fev_2014/6_endynamosi_evaloton_enilikon_eleni_papaoannou.pdf
- Παπαναστασάτος, Γ. (2007). *Θεραπευτικές κοινότητες και κοινωνική ένταξη των εξαρτημένων από ουσίες χρηστών: η ελληνική εμπειρία*. (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή). Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, Αθήνα.
- Παπαναστασάτος Γ. (2011). *Θεραπεία της εξάρτησης από ψυχοδραστικές ουσίες :Επιπτώσεις στην παραβατική συμπεριφορά*. Στο Α. Ε. Χαλκιά (Επιμ), *Τιμητικός Τόμος για τον Ιάκωβο Φαρσεδάκη, Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπιση της και η Επιστήμη της Εγκληματολογίας*, Τόμος Α, (σσ.1425-1443). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. Α. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4(1), 72-81.
- Πουλόπουλος, Χ. (2005). *Εξαρτήσεις: Οι θεραπευτικές κοινότητες*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα
- Πρόγραμμα Εναλλακτικής Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων – Π.Ε.Θ.Ε.Α ΑΡΓΩ (2023). *Απολογισμός Έργου 2022*. Ανακτήθηκε 19 Σεπτεμβρίου, 2023 από <https://www.argoes.gr/apologismos-2022>
- Τσαπέκος, Δ., Γάτσιου Μ. & Θρήσκου, Φ. (2014). Σύγκριση του προσωπικού προφίλ και της κινητοποίησης για απεξάρτηση σε χρήστες τριών μονάδων θεραπείας απο τον ευρύτερο χώρο της Θεσσαλονίκης. *Περιοδικό Εξαρτήσεις*, 22. DOI: <https://doi.org/10.57160/CDYH2957>
- Τσιμπουκλή, Α. & Γκιτάκος, Β. (1998). Ο Σχεδιασμός και η Εφαρμογή Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων για την ένταξη πρώην χρηστών. *Κοινωνική Εργασία*, 50, 93-100.
- Υπουργείο Υγείας (2018). *Στρατηγικός Σχεδιασμός στον τομέα των εξαρτήσεων*. <https://www.moh.gov.gr/articles/health/domes-kai-drasesis-gia-thn-ygeia/antimetwpish-eksarthsewn/politikh-gia-thn-antimetwpish-twn-eksarthsewn/5908-strathgiko-sxediasmos-toy-yπουργειou-ygeias-ston-tomea-antimetwpishs-twn-eksarthsewn>
- Χαραλαμπίδης, Ε. (2003). *Στοιχεία για τις εξαρτησιογόνες ουσίες*. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας
- Adams, I. B. & Martin, B. R. (1996). Cannabis: pharmacology and toxicology in animals and humans. *Addiction*, 91 (11), 1585-1614.
- Ahmad, J., Taib, F. M., & Jan, A. (2021). Employment of Ex-Drug Addicts as a Corporate Social Responsibility Initiative: The Malaysian Employer's Perspective. *Journal of Entrepreneurship and Business Innovation*, No. 2, Vol. 8.
- Alexander, B. & Dibb G. (1975). Opiate addicts and their parents. *Family Process*, 14, 499-514.
- Altman, J., Everitt, B. J., Robbins, T. W., Glautier, S., Markou, A., Nutt, D., Oretti, R. & Phillips, G. D. (1996). The biological, social and clinical bases of drug addiction: commentary and debate. *Psychopharmacology*, 125(4), 285-345.
- Angel S. & Angel P. (2010). *Οι τοξικοεξαρτημένοι και οι οικογένειές τους*. Αθήνα: UNIVERSITY STUDIO PRESS (ISBN 139789601218915).

- Arria, A. M., Garnier-Dykstra, L. M., Cook, E. T., Caldeira, K. M., Vincent, K. B., Baron, R. A., & O'Grady, K. E. (2013). Drug use patterns in young adulthood and post-college employment. *Drug and alcohol dependence, 127*(1-3), 23-30.
- Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative research, 1*(3), 385-405.
- Auerbach, C. F., & Silverstein, B. L.(2003). *Qualitative data: An introduction to coding and analysis*. New York: University Press.
- Bergeret J. (1999). *Τοξικοεξάρτηση και προσωπικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bergman, J., Kamien, J. B., & Spealman, R. D. (1990). Antagonism of cocaine self-administration by selective dopamine D (1) and D (2) antagonists. *Behavioural pharmacology, 1*(4), 355-363.
- Bierut, L. J., Dinwiddie, S. H., Begleiter, H., Crowe, R. R., Hesselbrock, V., Nurnberger, J. I., Porjesz, B., Schuckit, A. M. & Reich, T. (1998). Familial transmission of substance dependence: alcohol, marijuana, cocaine, and habitual smoking: a report from the Collaborative Study on the Genetics of Alcoholism. *Archives of general psychiatry, 55*(11), 982-988.
- Bochner, A. P. (2000). Criteria against ourselves. *Qualitative inquiry, 6*(2), 266-272.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology, 3*(2), 77-101.
- Burgess, P. (1971). Reasons for adult participation in group educational activities, *Adult Education Quarterly, 22*(1), 3-29. <https://doi.org/10.1177/074171367102200101>
- Casriel, D. (1972). *A scream away from happiness*. Grosset & Dunlap.
- Cebulla, A., Smith, N., & Sutton, L. (2004). Returning to normality: substance users' work histories and perceptions of work during and after recovery. *British Journal of Social Work, 34*(7), 1045-1054.
- Cedefop. (2020). *Οι ευρωπαίοι αναγνωρίζουν την αξία της εκπαίδευση ενηλίκων και της συνεχιζόμενης επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης*. Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο του Cedefop: https://www.cedefop.europa.eu/files/9152_el.pdf
- Cedefop (2023). *Inventory of lifelong guidance systems and practices - Greece. Careers Net national records*. <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/country-reports/inventory-lifelong-guidance-systems-and-practices-greece-0>
- Cloninger, C. R., Bohman, M., & Sigvardsson, S. (1981). Inheritance of alcohol abuse: Cross-fostering analysis of adopted men. *Archives of general psychiatry, 38*(8), 861-868.

- Cross, P.K. (1981). *Adults as learners: increasing participation and facilitating learning*. San Francisco: Jossey-Bass
- Cohen L., Manion L. & Morrison K., (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Comerford, A. W. (1999). Work dysfunction and addiction: Common roots. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 16(3), 247-253.
- Davidson, D. (1985). Incoherence and irrationality. *Dialectica*, 39(4), 345-354.
- Double, W. G. & Koenigsberg, L. (1977). Private employment and the ex-drug abuser: A practical approach. *Journal of Psychedelic Drugs*, 9(1), 51-58.
- Downs, S. (2004). Measuring the immeasurable. *Adults Learning*, 16, 2: 17-18.
- Elster, J., & Skog, O. J. (Eds.). (1999). *Getting hooked: Rationality and addiction*. Cambridge University Press.
- EPALE, (2021). *Εκπαίδευση Ενηλίκων και Εκπαίδευση 2030*. <https://epale.ec.europa.eu/el/blog/ekpaideysi-enilikon-kai-ekpaideysi-2030>
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction - EMCDDA (2012). *Social reintegration and employment: evidence and interventions for drug users in treatment. Insights*. Luxembourg: Office for official publications of the European Union. Doi: 10.2810/72023.
- Fergusson, D. M. & Horwood, L. J. (1997). Early onset cannabis use and psychosocial adjustment in young adults. *Addiction*, 92(3), 279-296.
- Frankl, V. E. (1979). *Αναζητώντας το νόημα της ζωής και την ελευθερία* (Ε. Τάκης, Κ. Χριστοφίδου, & Κ. Κίκα, Μεταφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ταμασός.
- Gagné, M., & Deci, E. L. (2005), Self-determination theory and work motivation, *Journal of Organizational behavior*, 26 (4), 331–362. <https://doi.org/10.1002/job.322>
- Galanter, M. (2006). Innovations: alcohol & drug abuse: spirituality in Alcoholics Anonymous: a valuable adjunct to psychiatric services. *Psychiatric services*, 57(3), 307-309
- Gardner, E. L. (2005). Endocannabinoid signaling system and brain reward: emphasis on dopamine. *Pharmacology Biochemistry and Behavior*, 81(2), 263-284.
- Goffman, E. (2001). *Στίγμα: Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας* (Δ. Μακρυνιώτη Μεταφρ. & Κ. Λιβιεράτος Επιμ. πρώτη έκδοση). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Haryadi, R., Handayani, E. S., & Hayati, S. A. (2020). Psychological well-being of ex-drug addicted counselee in post-rehabilitation education. *Jurnal Psikologi Pendidikan & Konseling*, 6 (1).

- Hawkins, J. D., Catalano, R. F., & Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: implications for substance abuse prevention. *Psychological bulletin*, 112(1), 64.
- Henwood, K. & Pidgeon, N. (1994). Beyond the qualitative paradigm: A framework for introducing diversity within qualitative psychology. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 4, 225-238.
- Herrnstein, R. J., & Prelec, D. (1991). Melioration: A theory of distributed choice. *Journal of Economic Perspectives*, 5(3), 137-156.
- Holtyn, A. F., Koffarnus, M. N., DeFulio, A., Sigurdsson, S. O., Strain, E. C., Schwartz, R. P., Leoutsakos, J-M. S. & Silverman, K. (2014). The therapeutic workplace to promote treatment engagement and drug abstinence in out-of-treatment injection drug users: A randomized controlled trial. *Preventive medicine*, 68, 62-70.
- Houle, C. O. (1961). *The Inquiring Mind*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Jeammet, P. (1991). Les enjeux des identifications à l'adolescence. *Journal de la psychanalyse de l'enfance*, 10, 140-163.
- Johnstone, C. (2018). How to develop resilient people in stronger communities. *Adult Education and Development*, 85.
- Kemp, P. A., & Neale, J. (2005). Employability and problem drug users. *Critical Social Policy*, 25(1), 28-46.
- Kendler, K. S., Hettema, J. M., & Corey, L. A. (1999). A multivariate genetic analysis of the use of tobacco, alcohol, and caffeine in a population based sample of male and female twins. *Drug and alcohol dependence*, 57(1), 69-78.
- Khantzian E. J., (1990). *Addiction and the vulnerable self: modified dynamic 119 group therapy for substance abusers*. New York: Guilford Press.
- Khantzian E. (2005) Individual psychodynamic psychotherapy. In R. J. Frances, S. I. Miller, H. Avram & H. A. Mack. *Clinical Textbook of Addictive Disorders* (3rd Ed.). New York: Guilford Press.
- Kil, M., Motschilnig, R., & Thöne-Geyer, B. (2012). What Can Adult Education Accomplish? *The Benefits of Adult Learning – The Approach, Measurement and Prospects. English version of German original in: Der PädagogischeBlick - Zeitschrift für Wissenschaft und Praxis in pädagogischenBerufen. 20. Jg., H3, S. 164-175. URL: www.die-bonn.de/doks/2013-benefits-en-01.pdf*

- Kjome, K. L., Lane, S. D., Schmitz, J. M., Green, C., Ma, L., Prasla, I., Swann C. A. & Moeller, F. G. (2010). Relationship between impulsivity and decision making in cocaine dependence. *Psychiatry research*, 178(2), 299-304.
- Knop, J., Teasdale, T. W., Schulsinger, F., & Goodwin, D. W. (1985). A prospective study of young men at high risk for alcoholism: school behavior and achievement. *Journal of studies on alcohol*, 46(4), 273-278.
- Koob, G. F., & Le Moal, M. (1997). Drug abuse: hedonic homeostatic dysregulation. *Science*, 278 (5335), 52-58.
- Kornør, H., & Nordvik, H. (2007). Five-factor model personality traits in opioid dependence. *BMC psychiatry*, 7(1), 37.
- Kring A. M., Davison G. C., Neale J. M. & Johnson S. L. (2010). *Ψυχοπαθολογία*. (Ε. Αυδή Επιμ. & Θ. Καραμπά Μεταφρ.). Αθήνα: Gutenberg. (ISBN13 9789600113136)
- Martin, E. D. & Sher, K. J. (1994). Family history of alcoholism, alcohol use disorders and the five-factor model of personality. *Journal of Studies on Alcohol*, 55(1), 81-90.
- Mason, J. (2009). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (8η εκδ.) (μτφρ. Ε. Δημητριάδου, επιμ. Ν. Κυριαζή) Αθήνα: Πεδίο.
- McCrae, R. R. & John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of personality*, 60(2), 175-215.
- Merikangas, K. R., Mehta, R. L., Molnar, B. E., Walters, E. E., Swendsen, J. D., Aguilar-Gaziola, S., Bijl, R., Borges, G., Caraveo-Anduaga, J. J., Dewit, J. D., Kolody, B., Vega, A. W., Wittchen, H. & Kessler, R. C. (1998). Comorbidity of substance use disorders with mood and anxiety disorders: results of the International Consortium in Psychiatric Epidemiology. *Addictive behaviors*, 23(6), 893-907.
- Merton, R. (1968). *Social Theory and Social Structure, enlarged edition*. New York: Free Press.
- Marshall, M. N. (1996). *Sampling for qualitative research*. *Family Practice*, 13(6), 522-525.
- Miller, H. L. (1967). *Participation of adults in education: A Force - Field Analysis*. Boston, USA: Center for the study of liberal education for adults at Boston University. Ανακτήθηκε στις 2/8/2023 από: <https://eric.ed.gov/?id=ED011996>
- Miller, T. R. (1991). The psychotherapeutic utility of the five-factor model of personality: A clinician's experience. *Journal of Personality Assessment*, 57(3), 415-433.
- Miller, W. R., & Brown, J. M. (1991). Self-regulation as a conceptual basis for the prevention and treatment of addictive behaviours. *Self-control and the addictive behaviours*, 3-79.

- Moustakas, L. (2018). Motivation and Obstacles to Adult Participation in Lifelong Learning Programs: The Effect of Gender and Age. *Open Journal for Educational Research*, 2 (1).
- Müller, C., & Schumann, G. (2011). Drugs as instruments: A new framework for non-addictive psychoactive drug use. *Behavioral and Brain Sciences*, 34(6), 247–259. <https://doi.org/10.1017/S0140525X11000057>
- Naeem, M., Ozuem, W., Howell, K., & Ranfagni, S. (2023). A step-by-step process of thematic analysis to develop a conceptual model in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 22
- Nakken, G. (2006). *Το Προφίλ του Εθισμού* (Κ. Παναγιωτόπουλος Επιμ. & Α. Μήτρου Μεταφρ.) Αθήνα: ΙΣΣΟΡΟΠΙΟΝ.
- Newcomb, M. D. & Bentler, P. M. (1986). Drug use, educational aspirations, and work force involvement: The transition from adolescence to young adulthood. *American Journal of Community Psychology*, 14(3), 303.
- Panitsides, E. (2013). Researching returns emanating from participation in adult education courses: a quantitative approach. *International Journal of Lifelong Education*, 32(5), 600-619.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage 147 Publications.
- Paunonen, S. V. (2003). Big Five factors of personality and replicated predictions of behavior. *Journal of personality and social psychology*, 84(2), 411.
- Pishchulin, V. I., Loginova, E. V., Rogacheva, L. I., Fokina, L. V., Rogachev, M. A. & Fadeeva, O. M. (2014). Drug addict social integration system in modern russian society. *Life Science Journal*, 12(12), 608.
- Platt, J. J. (1995). Vocational rehabilitation of drug abusers. *Psychological Bulletin*, 117(3), 416.
- Platt, J. J. & Metzger, D. (1985). The role of employment in the rehabilitation of heroin addicts. *Progress in the Development of Cost-Effective Treatment for Drug Abusers. National Institute on Drug Abuse Research Monograph*, 58, 111-145.
- Preston, J. & Feinstein, L. (2004). *Adult Education and Attitude Change [Wider Benefits of Learning Research Report No. 11]*. Centre for Research on the Wider Benefits of Learning, Institute of Education, University of London.
- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου* (μτφρ. Β. Νταλάκου και Κ. Βασιλικού, επιμ. Κ. Μιχαλοπούλου). Αθήνα: Gutenberg.

- Rogers, A. (1999). *Η εκπαίδευση ενηλίκων* (Μ. Παπαδοπούλου & Μ. Τόμπρου, Μεταφρ.). Αθήνα :Μεταίχμιο.
- Rubenson, K. (2001). *The adult education and training Canada. Measuring motivation and barriers in the AETS: a critical review*. Gatineau: Human Ressources Development Canada.
- Rubenson, K. & Desjardins, R. (2009). The impact of welfare state regimes on barriers to participation in adult education: A bounded agency model. *Adult education quarterly*, 59(3), 187-207.
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54-67<https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020>
- Sandelowski, M. & Barroso, J. (2003). Classifying the findings in qualitative studies. *Qualitative health research*, 13(7), 905-923.
- Sartre, J., P. (1946). *Ο υπαρξισμός είναι ένας ανθρωπισμός* (Κ. Σταματίου, Μεταφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αρσενίδη.
- Scanlan, C. L. (1986). Deterrents to Participation: An Adult Education Dilemma. *National Center for Research in Vocational Education*. USA: Ohio State University. Ανακτήθηκε 3/8/23 από: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED272768.pdf>
- Schuller, T., Preston, J., Hammond, C., Brassett-Grundy, A. & Bynner, J. (2004). *The Benefits of Learning: The impact of education on health, family life and social capital*. London: Routledge Falmer.
- Speziale, H. S., Streubert, H. J., & Carpenter, D. R. (2011). *Qualitative research in nursing: Advancing the humanistic imperative*. Lippincott Williams & Wilkins.
- Szasz, T. S. (1958). The role of the counterphobic mechanism in addiction. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 6(2), 309-325.
- Tap, P. (1987). La socialisation de l'enfant selon Wallon. *Hommage à Henri Wallon*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.
- Teichman, M., Barnea, Z., & Ravav, G. (1989). Personality and substance use among adolescents: a longitudinal study. *British journal of addiction*, 84(2), 181-190.
- Tong, A., Sainsbury, P., & Craig, J. (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): a 32-item checklist for interviews and focus groups. *International journal for quality in health care*, 19(6), 349-357.

- Trull, T. J., & Sher, K. J. (1994). Relationship between the five-factor model of personality and Axis I disorders in a nonclinical sample. *Journal of abnormal psychology*, 103(2), 350.
- UNESCO, (1997). What is Adult Education? Ανακτήθηκε 28/7/2023 από: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UIIL/confintea/pdf/press/position_paper_adult_education_en.pdf
- Vallerand, R. J. & Bissonnette, R. (1992). Intrinsic, extrinsic, and a motivational styles as predictors of behavior: A prospective study. *Journal of Personality*, 60(3), 599-620. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1992.tb00922.x>
- Watt,D.(2007). On Becoming a Qualitative Researcher: The Value of Reflexivity. *The Qualitative Report*, 12(1), σ.82-101
- West, R. (2004). *Theory of Addiction*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Wlodkowski, R. J. (2008). *Enhancing adult motivation to learn: A comprehensive guide for teaching all adults* (3rd Ed.). SanFrancis

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. Έντυπο Συγκατάθεσης για συμμετοχή σε συνέντευξη



ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ»

Αξιότιμη/ε, _____

Ονομάζομαι Δέσποινα Βλάχου και στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Εκπαίδευση Ενηλίκων», στο οποίο είμαι φοιτήτρια, εκπονώ Διπλωματική Εργασία με τίτλο **«Η επιρροή των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης ενηλίκων στην εργασιακή επανένταξη πρώην χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών».**

Συγκεκριμένα, στα πλαίσια της Διπλωματικής μου Εργασίας θα πραγματοποιηθούν συνεντεύξεις στα μέλη που βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης στο Πρόγραμμα Εναλλακτικής Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΠΕΘΕΑ) ΑΡΓΩ ή την έχουν ολοκληρώσει.

Η διαδικασία συμμετοχής στην έρευνα είναι εθελοντική και δεν φέρει καμία βλάβη στους συμμετέχοντες. Σε κάθε περίπτωση που αισθανθείς ότι χρειάζεται να διακοπεί η διαδικασία αυτό μπορεί να γίνει. Η όλη διαδικασία διασφαλίζει την ανωνυμία των συμμετεχόντων. Η συνέντευξη θα μαγνητοσκοπηθεί με τη χρήση μαγνητοφώνου. Στη συνέχεια θα απομαγνητοφωνηθεί και τα τελικά κείμενα θα δοθούν και στους συμμετέχοντες προς έγκρισή τους.

Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις, οπότε μπορείτε να απαντήσετε ελεύθερα. Μας ενδιαφέρει η γνώμη σας και η στάση σας. Η διάρκεια της συνέντευξης θα είναι περίπου 25 με 30 λεπτά.

Σας ευχαριστώ πολύ για τον πολύτιμο χρόνο που θα μου διαθέσεις.

Παρακαλώ σημειώστε με X εάν συναινείτε ή όχι στην συμμετοχή σας στη μελέτη.

___ Συναινώ στη συμμετοχή μου στη μελέτη

___ Δεν συναινώ στη συμμετοχή μου στη μελέτη

Με εκτίμηση,

Δέσποινα Βλάχου

Εκπαιδεύτρια Ενηλίκων, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια ΠΑΜΑΚ, ΜΠΣ «Εκπαίδευση Ενηλίκων»

Email: despoinapvlachou@gmail.com

Β. Έντοπο Άδειας Διεξαγωγής Έρευνας στο ΠΕΘΕΑ ΑΡΓΩ του ΨΝΘ

Γραμματεία Σ.Δ. Ψ.Ν.Θ.

Από: education@zype.gr
Αποστολή: Τρίτη, 30 Μαΐου 2023 3:37 μμ
Προς: gdsymb@psychother.gr
Κοινοποίηση: "Vicedirector"; "Vicedirector1"; Hr: tmaurea@zype.gr; tpolitou@zype.gr
Θέμα: ΕΓΚΡΙΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
Συνημμένα: 25534-ΕΓΚΡΙΣΗ ΕΡΕΥΝΑΣ ΜΕΤΑΠΤ.ΒΛΑΧΟΥ Δ.Π..pdf

Συνημμένα σας διαβιβάζεται το σχετικό έγγραφο της υπηρεσίας μας.

ΔΙΟΙΚΗΣΗ 3ης ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
Δ/ΝΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΜΟΝ. ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡ. ΥΓΕΙΑΣ & ΚΟΙΝ. ΑΛΛΗΛΕΓΥΗΣ
Τμήμα Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης & Διεθνών Συνεργασιών
Πληροφορίες: Θυμμιούδη Αικατερίνη
τηλ.: 2313 305 233
Email: education at zype.gr

31.05.23
ΕΠΙΣΤ. ΣΥΜΦΩΝΗΤΩ
- IY
- KY

Γ.Ν.Θ. "Γ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ" Ψ.Ν.Θ.
Οργανική Μονάδα
Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης
Αρ. Πρωτ. 11792/31.5.23



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΥΓΕΙΑΣ

ΔΙΟΙΚΗΣΗ 3^{ης} ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ (ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ)
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΜΟΝΑΔΩΝ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
& ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΣΥΝΕΧΙΖΟΜΕΝΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΣ
& ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΩΝ
Πληροφορίες: Σουλτάνα Μαυρέα
Τηλέφωνο: 2313305324
E-mail: tmaur@3ype.gr

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: 30/05/2023
ΑΡ. ΠΡΩΤ: 25534

Προς:
Γ.Ν.Ο. «Γ. Παπανικολάου»-Π.Ν.Θ. Οργάνωση
Μονάδα Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΟΣΙΑΤΣΙΔΗΣ
30.05.2023 01:44

ΘΕΜΑ: Έγκριση εκπόνησης ερευνητικής εργασίας της κ. Βλάχου Δέσποινας Παγιώνας.
ΣΧΕΤ.: Το με αριθμ. πρωτ. 11357/24-05-2023 έγγραφό σας.

Με τα ανωτέρω σχετικό μας διαβιβάσατε (τα δικαιολογητικά αναφορικά με την εκπόνηση ερευνητικής εργασίας της κ. Βλάχου Δέσποινας Παγιώνας, φοιτήτριας του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Επιστημες της Αγωγής: Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Ειδική Αγωγή» του Τμήματος Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Η ερευνητική εργασία θα πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο της διπλωματικής της εργασίας με θέμα «Η επιρροή των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης ενηλίκων στην εργοαπλή επανένταξη πρώην χρηστών ψυχοτρόπων ουσιών». Επιβλέπων καθηγητής είναι ο κ. Νεοφύτιος Βασιλείου.

Σας ενημερώνουμε ότι, έχετε από:

- α) την εξέταση (ως προς την πληρότητα και την ορθότητα) των δικαιολογητικών που μας αποστέλλετε,
- β) την αξιολόγηση των δεδομένων που θα ανιληθούν (σε συνάρτηση με τον σκοπό διενέργειας της έρευνας),
- γ) την εξέταση του τρόπου συλλογής δεδομένων (μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων στους πρώην χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών του Προγράμματος εναλλακτικής Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΠΕΘΕΑ) «ΑΡΙΩ», που βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης ή την έχουν ολοκληρώσει),
- δ) την από 22-05-2023 έγγραφη συναίνεση του Επιστημονικά Υπευθύνου του ΠΕΘΕΑ «ΑΡΙΩ»,
- ε) τη λήψη της θετικής γνωμοδότησης του Επιστημονικού Συμβουλίου του Νοσοκομείου σας αναφορικά με την εκπόνηση της ερευνητικής εργασίας (6/23-05-2023 (Θέμα 1^ο) Συνεδρίαση).

και υπό τις προϋποθέσεις ότι:

1. Θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα προφύλαξης κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας σύμφωνα με τα οριζόμενα κάθε φορά στις σχετικές Υπουργικές Αποφάσεις περί προφύλαξης από τον Covid-19
2. Δεν θα υπάρξει καμία επιπλέον οικονομική επιβάρυνση του Φάραμα σας κατά τη διεξαγωγή ή εξαιτίας της ερευνητικής εργασίας
3. Θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα της μη παρακώλυσης της λειτουργίας του Νοσοκομείου
4. Θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για τη διαφύλαξη της ανωνυμίας των συμμετεχόντων και του απορρήτου των στοιχείων που θα συλλεχθούν
5. οι συνεντεύξεις θα πραγματοποιηθούν υπό την επίβλεψη του Επιστημονικά Υπευθύνου της Δομής, στο χρόνο που θα υποδείξει

εγκρίνουμε την αίτηση της κ. Βλάχου Δέσποινας Παγιώνας, εφιστώντας την προσοχή, τόσο εκ μέρους της Υπηρεσίας σας όσο και εκ μέρους του Ιδρύματος, στην τήρηση όσων ορίζουν οι όροι του Ευρωπαϊκού Γενικού Κανονισμού 2016/679 και του Ν.2472/1997 για τον υπεύθυνο επεξεργαστή ερευνητή.

Παρακαλούμε να ενημερώσατε σχετικά την αιτούσα.

Ο Διοικητής της 3^{ης} ΥΠΕ (Μακεδονίας)

Δρ. Παναγιώτης Μπογιατζίδης

Εσωτερική Διεύθυνση
Γραφείο Υπηρεσιών

Δεσφύνη, Αριστοτέλους 16, Τ.Κ. 54023 Θεσσαλονίκη

Γ. ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Παράρτημα Οδηγός Συνέντευξης

Ομαδοποίηση Ερωτήσεων και Κατηγοριοποίηση Απαντήσεων σε Θεματικές Κατηγορίες

Οι ερωτήσεις της συνέντευξης βασίζονται στους άξονες του ερωτηματολογίου και ακολουθούν τη θεματική δομή του. Συγκεκριμένα, το πρωτόκολλο της συνέντευξης που χρησιμοποιήθηκε ως οδηγός αποτελείται από 3 διακριτούς άξονες έρευνας. Στον πρώτο άξονα ζητούνται πληροφορίες που συνδυάζουν την απεξάρτηση και την επαγγελματική κατάρτιση. Στο δεύτερο άξονα περιλαμβάνονται ερωτήσεις που αφορούν την ικανοποίηση από τη συμμετοχή σε αυτά και τυχόν οφέλη που εντοπίστηκαν. Τέλος στον τρίτο άξονα περιλαμβάνονται ερωτήσεις σε σχέση με την εργασιακή επανένταξη και την συμβολή των προγραμμάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής στην εύρεση εργασίας.

Άξονες Έρευνας	Ερωτήσεις	Ερευνητικά Ερωτήματα	Ομαδοποίηση	Θεματικές Κατηγορίες
Α. Απεξάρτηση και Επαγγελματική Κατάρτιση	1. Έχεις συμμετάσχει σε πρόγραμμα εκπαίδευσης ή/και κατάρτισης όσο διάστημα είσαι στο πρόγραμμα ΑΡΓΩ; Αν ναι τι είδους;	1. Υπάρχουν ευκαιρίες κατάρτισης για την ομάδα στόχο κατά τη διάρκεια ή και έπειτα από το πρόγραμμα απεξάρτησης;	1. 2. 3. 5. 6.	<i>Ευκαιρίες Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης</i>
	2. Πώς έμαθες για τα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης;			
	3. Ήταν επιδοτούμενα;			
	4. Ολοκλήρωσες με επιτυχία το πρόγραμμα εκπαίδευσης ή/και το πρόγραμμα κατάρτισης;			

	5. Πιστεύεις ότι θα έπρεπε να έχεις μεγαλύτερη ενημέρωση και ευκαιρίες εκπαίδευσης και κατάρτισης όσο είσαι/ήσουν στο πρόγραμμα;			
	6. Κινητοποιήθηκες από μόνος σου κατά την συμμετοχή σου στο πρόγραμμα ή έπειτα από αυτό να συμμετέχεις σε εκπαιδευτικές διαδικασίες;			
	7. Θεωρείς ότι είναι εφικτό σε κάποιον που συμμετέχει στο πρόγραμμα θεραπείας του ΑΡΓΩ να συμμετέχει παράλληλα ή έπειτα σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης;			
B. Ικανοποίηση	8. Θεωρείς ότι είναι χρήσιμο κανείς να συμμετέχει σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης;	2. Νιώθουν ευχαριστημένοι με τις ευκαιρίες κατάρτισης κατά τη διάρκεια του προγράμματος;	4. 8. 9. 10.	<i>Συναισθήματα – Οφέλη</i>
	9. Ποια οφέλη πιστεύεις καρπώνεται κάποιος που συμμετέχει σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης;	3. Ποια είναι η στάση τους προς τα προγράμματα κατάρτισης;	7. 12. 16.	<i>Στάσεις Απέναντι στα Προγράμματα Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης</i>
	10. Πώς ένιωσες κατά την συμμετοχή σου στο πρόγραμμα εκπαίδευσης ή/και κατάρτισης;			

	<p>11. Υπήρχαν δυσκολίες ή εμπόδια που αντιμετώπισες κατά τη συμμετοχή σου στο πρόγραμμα εκπαίδευσης ή/και κατάρτισης;</p>	<p>4. Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίζουν κατά την παρακολούθηση των προγραμμάτων και γιατί;</p>	<p>11.</p>	<p><i>Δυσκολίες</i></p>
	<p>12. Θα πραγματοποιούσες επιπλέον προγράμματα εκπαίδευσης ή/και κατάρτισης;</p>			
<p>Γ. Εργασιακή Επανάταξη</p>	<p>13. Αυτή τη στιγμή εργάζεσαι;</p>	<p>5. Ποια η άποψη σχετικά την συμβολή της εκπαίδευσης και κατάρτισης στην εύρεση εργασίας;</p>	<p>13. 14. 15.</p>	<p><i>Συμβολή της Εκπαίδευσης – Επαγγελματικής Κατάρτισης στην Εύρεση Εργασίας</i></p>
	<p>14. Πιστεύεις σε βοήθησε το πρόγραμμα εκπαίδευσης ή/και κατάρτισης που παρακολούθησες στην είσοδό σου στην αγορά εργασίας;</p>			
	<p>15. Η εργασία σου σχετίζεται με την κατάρτιση που πραγματοποίησες;</p>			
	<p>16. Τι θα πρότεινες σε κάποιον που συμμετέχει στο πρόγραμμα θεραπείας του ΑΡΓΩ σχετικά με τις ευκαιρίες εκπαίδευσης/κατάρτισης;</p>			

Ο Οδηγός Συνέντευξης περιλαμβάνει τις εξής κύριες ερωτήσεις:

A. Απεξάρτηση και επαγγελματική κατάρτιση

1. Έχεις συμμετάσχει σε πρόγραμμα εκπαίδευσης ή/και κατάρτισης όσο διάστημα είσαι στο πρόγραμμα ΑΡΓΩ; Αν ναι τι είδους;
2. Πώς έμαθες για τα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης;
3. Ήταν επιδοτούμενα;
4. Ολοκλήρωσες με επιτυχία το πρόγραμμα εκπαίδευσης ή/και το πρόγραμμα κατάρτισης;
5. Πιστεύεις ότι θα έπρεπε να έχεις μεγαλύτερη ενημέρωση και ευκαιρίες εκπαίδευσης και κατάρτισης όσο είσαι/ήσουν στο πρόγραμμα;
6. Κινητοποιήθηκες από μόνος σου κατά την συμμετοχή σου στο πρόγραμμα ή έπειτα από αυτό να συμμετέχεις σε εκπαιδευτικές διαδικασίες;
7. Θεωρείς ότι είναι εφικτό σε κάποιον που συμμετέχει στο πρόγραμμα θεραπείας του ΑΡΓΩ να συμμετέχει παράλληλα ή έπειτα σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης;

B. Ικανοποίηση

8. Θεωρείς ότι είναι χρήσιμο κανείς να συμμετέχει σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης;
9. Ποια οφέλη πιστεύεις καρπώνεται κάποιος που συμμετέχει σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης;

10. Πώς ένιωσες κατά την συμμετοχή σου στο πρόγραμμα εκπαίδευσης ή/και κατάρτισης;
11. Υπήρχαν δυσκολίες ή εμπόδια που αντιμετώπισες κατά τη συμμετοχή σου στο πρόγραμμα εκπαίδευσης ή/και κατάρτισης;
12. Θα πραγματοποιούσες επιπλέον προγράμματα εκπαίδευσης ή/και κατάρτισης;

Γ. Εργασιακή Επανάταξη

13. Αυτή τη στιγμή εργάζεσαι;
14. Πιστεύεις σε βοήθησε το πρόγραμμα εκπαίδευσης ή/και κατάρτισης που παρακολούθησες στην είσοδό σου στην αγορά εργασίας;
15. Η εργασία σου σχετίζεται με την κατάρτιση που πραγματοποίησες;
16. Τι θα πρότεινες σε κάποιον που συμμετέχει στο πρόγραμμα θεραπείας του ΑΡΓΩ σχετικά με τις ευκαιρίες εκπαίδευσης/κατάρτισης;

Δ. Συνεντεύξεις

Σ1

1 EP1:

2 A: Εγώ μπήκα στο πρόγραμμα του ΠΕΘΕΑ ΑΡΓΩ το 2014. Με το που ανέβηκα εδώ στην
3 κοινότητα, έμαθα ότι λειτουργεί εδώ δίπλα το σχολείο, το οποίο δεν το είχα ολοκληρώσει
4 εγώ. Το λύκειο. Και κατευθείαν έδειξα ενδιαφέρον και τελείωσα το λύκειο όσο ήμουν στην
5 απεξάρτηση. Και έχω κάνει ένα σεμινάριο... το οποίο είναι...για αποθηκάριος...σε
6 αποθήκες. Και αυτό το έκανα όσο ήμουν στην κοινότητα και στην επανένταξη.

7 EP2:

8 A: Το σχολείο..η πληροφορία ήρθε... το ανακοίνωσαν εδώ πέρα όταν ήρθα (ενν. το
9 πρόγραμμα απεξάρτησης του ΑΡΓΩ), ότι δίπλα ακριβώς λειτουργεί σχολείο, και γυμνάσιο
10 και λύκειο. Εγώ να πω την αλήθεια πάντα έλεγα ότι δεν μπόρεσα να το καταφέρω το λύκειο.
11 Οπότε κάτι με έτρωγε.Οπότε με το που μου το είπαν την άρπαξα την ευκαιρία. Το σεμινάριο
12 που κάναμε εδώ πέρα, το οποίο ήταν και επιδοτούμενο, ανακοινώθηκε μέσα στις ομάδες.
13 Δηλώσαμε πάρα πολλά άτομα συμμετοχή. Και από τους πάρα πολλούς επιλέξανε ποιοι θα
14 το παρακολουθήσουν. Και ήμουν ο τυχερός μέσα σε αυτούς (χαμογέλασε).

15 EP3:

16 A: Ήταν το σεμινάριο.

17 EP4:

18 A: Ναι! Με πολύ μεγάλη επιτυχία! Τουλάχιστον για μένα.

19 Δ: Υπήρχε κάποια βεβαίωση παρακολούθησης ή πιστοποίηση που λάβατε;

20 A: Πήραμε μία πιστοποίηση. Τώρα δε θυμάμαι ακριβώς πώς λέγεται το σεμινάριο που
21 κάναμε...Και το σεμινάριο γινόταν εδώ, στους χώρους του προγράμματος. Ερχόντουσαν
22 εδώ οι καθηγητές...και κάναμε εδώ. Είχε και εξετάσεις στο τέλος.

23 EP5:

24 A: Εεε... όχι! Πιστεύω ήταν αρκετές οι ενδείξεις που μας δώσανε για το ποιος θέλει να
25 παρακολουθήσει, το γυμνάσιο ή το λύκειο. Τώρα είναι στο χέρι του καθενός, πώς θα τις
26 αξιοποιήσει τις ευκαιρίες που του δίνονται.

27 EP6:

28 A:Ναι!

29 EP7:

30 A: Πιστεύω πως ναι! Γιατί κάποιος που έρχεται να κάνει απεξάρτηση στην κοινότητα, να είναι
31 στην κοινότητα (έδωσε έμφαση) και όχι στην ομάδα εργαζομένων, ότι θα αφιερώσει
32 τουλάχιστον έναν χρόνο από τη ζωή του για να κάνει απεξάρτηση. Δε θα υπολογίσει ούτε
33 δουλειά, ούτε σπίτι. Οπότε...αντί να έρχεται στη 1 η ώρα εδώ πέρα, μπορεί να έρχεται στις 9
34 και να πηγαίνει δίπλα στο σχολείο. Να κάνει το μάθημα και να πάρει το χαρτί του γυμνασίου
35 ή του λυκείου.

36 Δ: Ενώ για τα άλλα άτομα που είναι στην εργαζομένων;

37 A: Στην εργαζομένων όχι. Καταρχήν είναι από μόνο του δύσκολο γιατί δεν έρχονται στο
38 πρόγραμμα. Είναι ξεχωριστή ομάδα η εργαζομένων. Καταλαβαίνω ότι είναι δύσκολο, με τις
39 δουλειές, με τις οικογένειες που μπορεί να 'χει κάποιος, να τα παρατήρει όλα. Πφφ..δεν το
40 πέρασα εγώ αυτό το μετερίζι! Όταν ήρθα εδώ πέρα αφιέρωσα ένα χρόνο να πω ξες τι θα
41 κάνω την απεξάρτησή μου. Βόλεψε έκανα και το σχολείο. Και με πήγε από άλλο μετερίζι.
42 Τώρα για κάποιον εργαζόμενο φαντάζομαι είναι πιο δύσκολα.

43 EP8:

44 A: Ναι σίγουρα! Εγώ ασπύουμε το έκανα γιατί... λίγο από γινάτι που λέμε! Τελείωσα
45 φαντάσου...πήγα στο λύκειο όταν ήμουν 40 χρονών, όταν πήγα. Και οι υπάλληλοι με είδαν
46 μετά από τόσα χρόνια να ανοίγω τα βιβλία να διαβάζω!(χαμογέλασε). Μπήκα σε τέτοια
47 διαδικασία. Εγώ πήγα μία χρονιά και πήρα απολυτήριο λυκείου.

48 EP9:

49 A: Τα οφέλη καταρχήν εγώ τα είδα στον εαυτό μου, ότι κάτι που δεν το έκανα όταν ήμουν
50 μικρός. Να κάτσω να διαβάσω, να γράψω, να αποστηθίσω. Τα έκανα όταν έγινα 40. Μπήκα
51 σε διαδικασία να βάλω το πρόγραμμά μου, να διαβάσω, τι έχω να διαβάσω...ιστορία... Και
52 το θετικό είναι ότι θα πάω εγώ τώρα σε μία εργασία και δηλώσω απόφοιτος λυκείου! Δε θα
53 δηλώσω απόφοιτος γυμνασίου!

54 EP10:

55 A: Χαρούμενος! Ήμουν περήφανος. Και είμαι ακόμη περήφανος για τον εαυτό μου! Για ό,τι
56 έχω καταφέρει.

57 EP11:

58 A: Ναι σίγουρα. Υπήρχαν δυσκολίες γιατί...εγώ πήγαινα το πρωί...9 η ώρα ξεκινούσα και
59 έφευγα από δω 9, 10 η ώρα τη νύχτα. Δηλαδή 12 με 14 ώρες σχολείο-απεξάρτηση. Σχολείο-
60 απεξάρτηση! Σεμινάριο πιο μετά! Δεν υπήρχε ελεύθερος χρόνος. Υπήρχε η δυσκολία του να
61 διαβάσεις τα μαθηματικά και φυσική και χημεία και τέτοια... που είναι πολύ δύσκολα!
62 Υπήρχαν τέτοιες δυσκολίες...

63 EP12:

64 A: Ναι... ναι ναι. Και τώρα παρακολουθώ ένα πρόγραμμα! Εεεε είναι στον τομέα της
65 ψυχολογίας με κέντρο την απεξάρτηση. Είναι κάτι που έχει να κάνει γενικά με την
66 απεξάρτηση, όχι με το ΑΡΓΩ συγκεκριμένα. Είναι του ΑΠΘ. Είναι οι... νέοι ψυχολόγοι που
67 πάνε και πηγαίνουμε και κάνουμε ένα σεμινάριο μία φορά το μήνα. Και πηγαίνουν και
68 κάνουμε αυτό το σεμινάριο για να πάρουν ένα χαρτί επιπλέον στον τομέα της ψυχολογίας.

69 EP13:

70 A: Εργάζομαι ναι!

71 EP14:

72 A: ...(σκέφτεται) όχι. Όχι δε μου βγήκανε κάπου, ώστε να μπορώ να τα χρησιμοποιήσω. Είτε
73 το σεμινάριο είτε το λύκειο. Το πρόγραμμα της απεξάρτησης όμως ναι! Αυτό μου έχει δώσει
74 τις βάσεις στη ζωή μου, πώς τα πορεύομαι.

75 EP15:

76 A: Όχι. (Γέλασε)

77 EP16:

78 A: Εεε...θα πρότεινα πρωτίστως να δείξει πάρα πολύ, να ρίξει βάρος στην απεξάρτησή του.
79 Δηλαδή αυτόν τον χρόνο που θα χάσει, να μην είναι χαμένος χρόνος! Αλλά να τον κερδίσει ο
80 ίδιος. Και σε ό,τι βγαίνει και έχει σχέση με σεμινάρια, γιατί έχει και άλλα παιδιά που κάνανε
81 μετά από μένα, να πάρει μέρος. Ή και το σχολείο ακόμη κάποιος που δεν το έχει τελειώσει,
82 είναι ευκαιρία να πάει να το τελειώσει. Μαζί με την απεξάρτηση του.

Σ2

83 EP1:

84 M: Ναι. Για το βιοκοφινάκι..

85 Δ: Το οποίο είναι δηλαδή...;

86 M: Τα σεμινάρια που γίνανε διαδικτυακά πάνω στο βιοκοφινάκι για την καλλιέργεια.

87 EP2:
88 M: Αφού είμαι εδώ πέρα, στην κοινότητα (στη θεραπευτική κοινότητα του ΑΡΓΩ), μου έγινε
89 πρόταση να συμμετέχω και αποφάσισα να το κάνω.
90 EP3:
91 M: Ήταν ναι ναι
92 EP4:
93 M: Το ολοκλήρωσα ναι... με αρκετές δυσκολίες αλλά το ολοκλήρωσα (φάνηκε ότι μαζεύτηκε
94 λιγάκι όταν είπε τη λέξη "δυσκολίες")
95 EP5:
96 M: Εγώ πιστεύω ότι ΔΙΝΕΙ ευκαιρίες αρκετές το πρόγραμμα.., αλλά λόγω της ηλικίας μου,
97 γιατί είμαι στα 50 (χαμογελάει), εεε... εκεί το χάνω λίγο εγώ με την υπομονή μου...δε ξέρω.
98 EP6:
99 M: Όχι, μόνη μου όχι.
100 EP7:
101 M: Ναι, το θεωρώ. Αλλά για μένα πρώτος και κύριος λόγος είναι η απεξάρτηση. Και τα
102 προβλήματα ασπούμε που έχει κάθε μέλος εδώ.
103 EP8:
104 M: Ναι, ναι το θεωρώ σωστό. Αλλά πρέπει να χει γενικώς και χρόνο ελεύθερο για να μπορεί
105 να συμμετέχει σε αυτά.
106 EP9:
107 M: Εγώ έχω παρακολουθήσει και σεμινάριο φωτογραφίας, όχι εδώ στο ΑΡΓΩ, σε άλλο
108 πρόγραμμα, πριν πολλά χρόνια και... μ'άρεσε η φωτογραφία.
109 Δ: Άρα σχετικά με το όφελος θα έλεγες ότι κάνεις κάτι που θεωρείς ενδιαφέρον;
110 M: Ναι ναι. Και με τη βιοκαλλιέργεια. Ασπούμε μας είπαν ή στα ανακυκλώσιμα να πάμε ή
111 στη βιοκαλλιέργεια... και αποφάσισα να πάω στη βιοκαλλιέργεια επειδή με ενδιέφερε πιο
112 πολύ, σε αυτόν τον τομέα
113 EP10:
114 M: Στην αρχή δυσκολεύτηκα με το ίντερνετ και αυτά...(κόπασε λίγο) εντάξει ζήτησα βοήθεια
115 και από άλλα παιδιά ...και το οικονομικό έπαιξε κύριο λόγο για το ίντερνετ, πώς θα το
116 πληρώσω το τηλέφωνο και αυτό και το τάμπλετ. Αλλά με αρκετή βοήθεια και από τον
117 σύντροφό μου..Από το κινητό τελικά το έκανα (γελάει)! Γιατί το ταμπλετ δεν μπορούσα να το
118 χρησιμοποιήσω.
119 EP11:
120 M: Ε όχι, γιατί γνωρίζω και τα άτομα εδώ, και τον κύριο Νίκο (εννοεί τον εκπαιδευτή για το
121 πρόγραμμα) και δεν υπήρχε θέμα. Και με τα παιδιά τα υπόλοιπα δεν υπήρχε κάποιο
122 πρόβλημα. Αλλά δυστυχώς κάποια άτομα δεν κατάφεραν να ολοκληρώσουν το
123 πρόγραμμα... (κάπως κατσούφιασε και έδειξε μία στενοχώρια).
124 EP12:
125 M: Τώρα ξές τι... είμαι στο σπίτι της επανένταξη (.....) και για μένα λίγο πιο δύσκολο τα
126 πράγματα και κύριος στόχος μου είναι να βρω μία εργασία...ΠΑΛΙ. Να εργαστώ.
127 EP13:
128 M: Όχι, δεν εργάζομαι.Ούτε σχολείο πάω. Δεν είναι κύριος στόχος μου τώρα το σχολείο.
129 EP14-Δ: (Άλλαξα λίγο την ερώτηση διότι δεν εργάζεται τώρα): Αυτά τα προγράμματα σε
130 βοηθούν για την ένταξή σου στην αγορά εργασίας;
131 M: Νομίζω ναι, γιατί που πήγα στον ΟΑΕΔ (πλέον ΔΥΠΙΑ) με ρώτησε η εργασιακή
132 σύμβουλος και της είπα ότι με ενδιαφέρει ο τομέας... για ανθοκομική (γελάει) την είπα, άλλα
133 ότι έχω παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια. Την είπα ότι είμαι στο ΑΡΓΩ, τώρα για την
134 φωτογραφία εντάξει δεν πολυασχολήθηκα...

135 EP15-Δ: (Άλλαξα λίγο την ερώτηση γιατί δεν εργάζεται τώρα) Έχεις εργαστεί σε θέση
136 σχετική με τις καταρτίσεις που έχεις κάνει;
137 Μ: Όχι
138 EP16:
139 Μ: Εάν οικονομικά είναι άνετα, έχει δικό του σπίτι...πρώτα την προσπάθεια του... να
140 ολοκληρώσει το πρόγραμμα (απεξάρτησης), στόχος μας πρώτος όταν ανεβαίνουμε πάνω
141 στην κοινότητα είναι να κόψουμε τις ουσίες. Ο καθένας δυσκολεύεται σε αυτό. Και μετά να
142 να κάνει κάτι.. και με το σχολείο και σε κάποιο σεμινάριο, αλλά αν ρωτάς για εμένα αυτή τη
143 στιγμή, στόχος μου για μένα είναι η δουλειά,εργασία. Και έχουν φυσικά βοήθεια από τις
144 οικογένειές τους... (το ανέφερε ως προϋπόθεση που θα έπρεπε να ισχύει για να μπορέσει
145 κανείς να ξεκινήσει κάποιο πρόγραμμα κατάρτισης).

Σ3

146 EP1:
147 Π: Εμ ναι...Έχω παρακολουθήσει το σεμινάριο της βιοκαλλιέργειας, από το "Βοκοφινάκι"
148 εδώ, θεωρητικά και πρακτικά, γύρω στο τρίμηνο-τετράμηνο. Και έχω πάρει την πιστοποίηση!
149 EP2:
150 Π:Εεε...με παρέπεμψαν μέσω του προγράμματος εδώ (ενν. μέσα στο πρόγραμμα
151 θεραπείας του ΑΡΓΩ).
152 EP3:
153 Π: Ναι
154 EP4:
155 Π: Ναι, έλαβα και την πιστοποίηση για το πρόγραμμα.
156 EP5:
157 Π: Εεε...εγώ προσωπικά δε θα ζητούσα κάτι παραπάνω από αυτά που έχω λάβει! Δηλαδή
158 ήταν αρκετά ικανοποιητικά όλη η ενημέρωση και η καθοδήγηση, θα μπορούσα να πω.
159 EP6:
160 Π:Εεε... υπήρχε παρακίνηση από εδώ, από το πρόγραμμα (ενν. το ΑΡΓΩ).
161 EP7:
162 Π: Φυσικά!...
163 Δ:Σε οποιαδήποτε φάση και να είναι μέσα στο πρόγραμμα θεραπείας;
164 Π: (σκέφτεται). Σίγουρα μετρά η προσπάθεια. Δηλαδή κατά πόσο ικανός είναι κανείς να
165 βγάλει εις πέρας ένα πιστοποιημένο πρόγραμμα κατάρτισης. Είναι κυρίως στο χέρι του.
166 Σίγουρα κάποιος που είναι στην αρχή της απεξάρτησης θα δυσκολευτεί!
167 EP8:
168 Π: Σίγουρα, και σε ανθρώπους που δεν έχουν καμία σχέση με τη χρήση. Είναι ένα... έξτρα
169 θα έλεγα και σαν οικονομικό κίνητρο, όσον αφορά κάποια επιδοτούμενα προγράμματα, είτε
170 για εργαζόμενους είτε για άνεργους. Αλλά όσο να 'ναι μία καινούργια μάθηση είναι καλή.
171 EP9:
172 Π: Μπορεί κάποιος άνθρωπος που σε ένα τομέα δεν έχει ασχοληθεί καν, δεν έχει σκεφτεί να
173 ασχοληθεί ποτέ, να του κάνει το κλικ που λέμε και να ξεκινήσει το οτιδήποτε. Να ασχοληθεί
174 με αυτό.
175 EP10:
176 Π:Στο συγκεκριμένο εκείνο ένιωσα πολύ οικεία, διότι στο παρελθόν είχα... ενασχόληση με τη
177 γη. Καλή δηλαδή... καθημερινή. Μου θύμησε καλές στιγμές και γενικά διεκπαιδεύθηκε πολύ
178 εύκολα από την μεριά μου.
179 EP11:

180 Π: Όχι, γιατί εκείνο το διάστημα δεν είχα σταθερή εργασία, οπότε ο χρόνος ήταν άπλετος!
181 Κανένα πρόβλημα. Ούτε με τη συνεργασία εδώ με κάποιον, δεν δημιουργήθηκε κάτι.
182 EP12:
183 Π: Φυσικά! Και το κυνηγάω συνεχώς! Να πούμε ότι ήταν το πρώτο... πρόγραμμα το οποίο
184 ξεκίνησα και τελείωσα. Είχα στο παρελθόν προσπαθήσει, ενώ δεν ήμουν στο πρόγραμμα
185 του "ΑΡΓΩ", αλλά δεν με είχαν επιλέξει για να κάνω άλλο επιδοτούμενο για ανέργους. Αλλά
186 αυτό μου έδωσε το boost στο ξεκινήσω λίγο να το ψάχνω.
187 EP13:
188 Π: Ναι.
189 EP14:
190 Π: Εεε... θα μπορούσα να το πω αυτό, διότι το χρηματικό ποσό ήταν αρκετά καλό, τα οποία
191 καταβλήθηκαν στο τέλος βέβαια. Εεε.. αυτό ότι σε βάθος χρόνου θα έπαιρνα ένα καλό ποσό,
192 ενώ σαν άνεργος δε θα υπήρχε. Μου έδωσε το κίνητρο να μπορέσω να κάνω κάτι, να
193 κινηθώ. Οτιδήποτε.
194 EP15:
195 Π: Όχι, καθόλου
196 EP16:
197 Π: Εεε... γενικά όταν προκύπτει μία ευκαιρία τέτοιου είδους, να τη δέχεται, να την κυνηγήσει,
198 εφόσον πληροί τις προϋποθέσεις. Και με αυτό να βάλει... κάποιους στόχους. Εφόσον του
199 αρέσει κι όλας και δεν είναι μόνο χρηματικό το κίνητρο.

Σ4

200 EP1:
201 Θ: Όχι, αλλά όταν ήμουν σε άλλο πρόγραμμα (απεξάρτησης), είχα πάει βοηθός μαγειρικής
202 τέχνης.. εε... πιο παλιά βοηθός ξυλουργού νομίζω.. και έχω τελειώσει και το λύκειο.
203 Δ: Σχετικά με το λύκειο, εννοείς ότι το τελείωσες όταν είχες κλείσει τα 18;
204 Θ: Ναι ναι. Εεε.. κοίταξε εγώ το έβγαλα σε ένα χρόνο. Και τα άλλα δύο που έκανα ήταν ΙΕΚ
205 σε περιθώριο ενός έτους όσο ήμουν στην κοινότητα, ώστε να μπορέσουμε να τελειώσουμε
206 πιο γρήγορα από τους υπόλοιπους.
207 Δ: Μόλις τελείωσαν αυτά τα προγράμματα υπήρχαν εξετάσεις πιστοποίησης;
208 Θ: Υπήρχαν, και για τα δύο αλλά εγώ δεν την έτρεξα.
209 EP2:
210 Θ: Μέσα από το πρόγραμμα (απεξάρτησης) μας είχαν έρθει πληροφορίες ότι υπάρχουν..
211 EP3:
212 Θ: Όχι όχι, κανένα.
213 EP4:
214 Θ: Ε..... εμ όχι θα έλεγα, αφού δεν έχω πάρει την πιστοποίηση. Εκτός από το κομμάτι της
215 πιστοποίησης.
216 Δ: Είχαν ολοκληρωθεί σαν παρακολουθήση όμως και απο το λύκειο απολύθηκες;
217 Θ: Ναι.
218 EP5:
219 Θ: Ναι. Θα έπρεπε να έρχεται περισσότερο σα πληροφορία, γιατί είμαι λίγο τεμπελάκος στο
220 να ψάχνω.
221 EP6:
222 Θ: Ναι, αμέ.

223 EP7- Δ:Θεωρείς...(πρόσθεσα και για κάποιον που μπορεί να είναι σε άλλο πρόγραμμα
224 απεξάρτησης διότι ο ίδιος ανέφερε ότι είχε προσπαθήσει στο παρελθόν να
225 απεξαρτητοποιηθεί σε άλλη δομή).
226 Θ: Ναι μπορούν να ταιριάξουν. Είναι εφικτό.
227 EP8:
228 Θ: Ναι, ναι. Είναι πολύ χρήσιμο.
229 EP9:
230 Θ: Γιατί μελλοντικά εμείς που είχαμε σταματήσει κάπως το σχολείο, δεν έχουμε πληροφορίες
231 για εκπαίδευση, για το κάτι παραπάνω ασπούμε, είναι βοηθητικό γιατί στο μέλλον μπορείς
232 να κάνεις 5 παραπάνω πράγματα από αυτά που έχεις μάθει να κάνεις. Ακόμη και η μάθηση
233 και μόνο, ξές δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια εκπαίδευση, είναι πάρα πολύ βοηθητικό για ένα
234 επιπλέον χαρτί, για ένα επιπλέον ποσό.
235 EP10:
236 Θ: Αγγαρεία!(γελάει). Βαριόμουνα. Βαριόμουν να παρακολουθήσω όταν ήμουν εκεί.
237 EP11:
238 Θ:(ξεφύσηξε). Ε... νομίζω οι δυσκολίες ήταν από μένα. Δεν είχε κάποιο παράγοντα. Δηλαδή
239 το να σηκωθώ να πάω στη Σίνδο... για μένα ήταν δυσκολία.
240 EP12:
241 Θ:Αν ήταν κάτι που με ενδιαφέρει ναι.
242 EP 13:
243 Αυτή τη στιγμή κάνω εργασιοθεραπεία στην ομάδα πρασίνου. Καλύπτω κάποια 4ωρα την
244 ημέρα ώστε να απασχολούμαι κάπως και να μην τρώω το χρόνο μου και σκέφτομαι.
245 EP14:
246 Θ: Εν μέρει ναι. Από θέμα γνώσης και εμπλούτισης του αντικειμένου μου, βοηθός μαγειρικής
247 τέχνης, γιατί το άλλο δε το θυμάμαι βοήθησε αρκετά.
248 EP15:
249 Θ: Όχι, είναι άσχετο τελείως.
250 EP16:
251 Θ: Σίγουρα αν δεν έχει τελειώσει γυμνάσιο ή λύκειο να πάει να το τελειώσει. Εεε.. και
252 κάποια ξένη γλώσσα ασπούμε.
253 Δ: Είναι κάτι αυτό, για την ξένη γλώσσα, που θα ενδιέφερε εσένα ή το θεωρείς χρήσιμο σα
254 προσόν;
255 Θ:Επειδή έχω συναντήσει προσωπικά εγώ... ότι χρειάστηκε μία ξένη γλώσσα με κάποιο
256 lower ή proficiency, του δρόμου τα αγγλικά που λέμε, και υπάρχουν εταιρείες που σου λένε
257 χρειάζεται αγγλικά ή υπολογιστή. Είναι κάθετοι σε αυτό. Και χάνεις τη θέση εργασίας επειδή
258 δεν υπάρχουν αυτά τα χαρτιά. Το ίδιο συνέβη και σε εμένα. Τα αγγλικά ασπούμε. Δεν έχω
259 απευθυνθεί για αυτό το λόγο δηλαδή. Ήθελε χαρτί.

Σ5

260 EP:1
261 B: Ναι, έχω συμμετάσχει σε... επιμορφωτικά σεμινάρια, και επιμορφωτικά που προσφέρουν
262 πιστοποίηση στο τέλος και αφού πετύχεις ένα 50%-60% (στις εξετάσεις). Εεε.. και έχω
263 τελειώσει και μία σχολή βοηθός εργοθεραπείας, περίπου 3 χρόνια την έκανα. Είναι 2 χρόνια
264 η σχολή συν 6 μήνες πρακτική.
265 Δ: Ήταν ΙΕΚ αυτό;
266 B: Ναι ΙΕΚ ήταν, δημόσιο. Και τώρα επόμενός μου στόχος είναι αν μπορέσω να κάνω κάτι
267 σε ανώτερη εκπαίδευση.

268 EP:2 Εεε... επειδή μου άρεσε ψυχολογία άρχισα να ψάχνω μόνος μου.. διάφορα βιβλία και
269 βρήκα ενδιαφέρον εκεί πέρα και έτσι... άρχισα να βλέπω πού γίνονται κάποια σεμινάρια, να
270 πηγαίνω ας πούμε στο δήμο θεσσαλονίκης, εεε... να μαθαίνω τι εκπαιδεύεις υπάρχουν ας
271 πούμε στο πανεπιστήμιο Αιγαίου,εεε... χαίρε σιγά σιγά αποφάσισα τι θα παρακολουθήσω.
272 Κάτι το οποίο θα μου έδινε κάποια εφόδια. Παράλληλα όμως με αυτό έβλεπα ότι υπάρχουν
273 και άλλοι άνθρωποι με ίδια ενδιαφέροντα. Γνώρισα καινούριους ανθρώπους. Ε και έτσι
274 αισθανόμουν και ένα πράγμα πως να το πω, και το ανήκειν αλλά και ότι τελικά... πώς να το
275 πω,η εκπαίδευση μας αφορά όλους!

276 EP3:

277 B:Εεε.. ναι κάποια ήτανε δωρεάν κάποια ήτανε με πληρωμή και έχω κάνει όμως και
278 επιδοτούμενα σεμινάρια. Έχω κάνει περίπου τέσσερα πέντε επιδοτούμενα.

279 EP4: Εεεε... ναι ολοκλήρωσα με επιτυχία τα περισσότερα προγράμματα αλλά... μου 'χουνε
280 μείνει τρία σεμινάρια τα οποία τα εκκρεμώ και τα αναβάλλω (σαν να μαζεύτηκε και έκανε
281 προς τα πίσω τη θέση του) , ώστε να βρω περισσότερο χρόνο για να διαβάσω για να δώσω
282 (εξετάσεις) για τις πιστοποιήσεις που χρειάζεται. Συγκεκριμένα έχω τώρα 4 εκπαιδεύσεις
283 που έχω αφήσει πίσω μου...που πρέπει να τις τελειώνω. Που τις έχω τελειώσει, απλά δεν
284 έχω πάει για να δώσω για πιστοποίηση.

285 EP5:

286 B:Ναι πιστεύω θα με βοηθούσε αυτό... απλά... είμαι και άνθρωπος πως να το πω, οι εποχές
287 αλλάζουν, και την εκπαίδευση πρέπει να την πληρώνεις και υπάρχουν πολλές εκπαιδεύσεις
288 εκεί έξω και δεν ξέρω αν αξίζουν όλοι τα χρήματα για τις εκπαιδεύσεις.

289 EP6:

290 B: Κινητοποιήθηκα ναι! Και μόνος... προσωπικό κίνητρο θα έλεγα βασικά. Εεε... αλλά και
291 παρέες με ανθρώπους επειδή έβλεπα... βασικά συναναστρεφόμενοι με παιδιά που ήτανε
292 φοιτητές, άρχισα να βλέπω ότι έχουν κάποια ενδιαφέροντα εεε...σχετικά με τη μάθηση.
293 Οπότε είπα να ψαχτώ και γω λίγο μόνος να δω τι μπορώ να κάνω για να πάρω κάποια
294 εφόδια που θα με βοηθήσουν αύριο στην επαγγελματική πορεία.

295 EP7:

296 B: Πιστεύω είναι...από τα πιο σημαντικά. Το να εκπαιδεύσαι διότι στο μέλλον θα πάρεις
297 εφόδια, δεξιότητες... Και επίσης ότι θα ανταμειφθείς έτσι στο μέλλον για το τι σκέφτεσαι να
298 ακολουθήσεις

299 EP8:

300 B:Ναι, θεωρώ ότι είναι χρήσιμο. Βέβαια σημαντικό ρόλο παίζουν και τα ενδιαφέροντα. Αλλά
301 πιστεύω ότι ένας άνθρωπος αν δοκιμάσει εεε.. τον εαυτό του. Π.χ. άλλος του αρέσουν τα
302 επιχειρηματικά, άλλος του αρέσει η ψυχολογία, άλλος του αρέσει να ασχολείται με τη φύση.
303 Αναλόγως που θα του κερδίσει το ενδιαφέρον και το κίνητρό του, πιστεύω είναι ένας καλός
304 λόγος για να συνεχίσει.

305 EP:9

306 B: Τα οφέλη... που μπορεί να πάρει κανείς από αυτές τις εκπαιδεύσεις είναι ότι αποκτά
307 δεξιότητες...εεε...γίνεται κάπως γνωστός στην αγορά εργασίας μέσα από αυτές τις
308 δεξιότητες και με τις πρακτικές του, με τον εθελοντισμό του. Επίσης κάποιες... κάποια
309 πράγματα αλλά που αποκτά είναι η διαχείριση χρόνου το πως να χωρίσει και να
310 προγραμματίσει το χρόνο του...κάποιες δεξιότητες να το πω. επιλογές το πώς κινείται η
311 αγορά εργασίας,το πώς να απευθύνεσαι τόσο άμα θέλεις κάποια εργασία. Κάποια πράγματα
312 τα οποία δεν τα χεις κατά νου τελευταία. Οπότε...είναι οφέλημα γιατί σου δίνουν και ένα
313 μπουσούλα για να δεις τι γίνεται, ξέρω γω, στην αγορά εργασίας

314 EP:10

315 B: Εγώ νιώθω πολύ καλά όταν μπαίνω...κάπου και παρακολουθώ ένα σεμινάριο. Αν μου
316 αρέσει παίρνω μία ικανοποίηση! Επίσης μαθαίνω και κάτι καινούριο το οποίο δεν το
317 γνώρισα και έτσι κάπως μπαίνει στο μυαλό μου και λέω αυτό είναι χρήσιμο ας πούμε, για
318 παράδειγμα. Εεε... μετά, αναλόγως με τα άτομα που με το zoom π.χ που θα πετύχω μέσα
319 (ενν. στην εξ αποστάσεως εκπαιδευτική διαδικασία) θα γνωρίσω κι άλλους ανθρώπους και
320 θα δω ότι έχουμε ίδια ενδιαφέροντα και ίδιες επιδιώξεις οπότε αισθάνομαι και εγώ ότι δεν
321 είμαι μόνος και ότι υπάρχουν και άλλοι άνθρωποι γύρω μου με τα ίδια ενδιαφέροντα.
322 Παίρνεις μία ικανοποίηση! Και... πιστεύω... και γεμίζεις το χρόνο σου και... έχεις και ασχολία,
323 πώς να το πω, ασχολείσαι με κάτι το οποίο σε ενδιαφέρει. Ασχολείσαι με κάτι το οποίο, δεν
324 πας ας πούμε να πιεις ένα καφέ, αλλά αφιερώνεις το χρόνο σου κάπου σημαντικά αλλού.
325 EP11:

326 B: ναι υπήρχανε, βέβαια! Εγώ θυμάμαι τον εαυτό μου ότι... γενικά εγώ μέχρι τα 22 εε... δεν
327 διάβαζα καθόλου βιβλία. Μετά όμως από τα 22 άρχισα να διαβάζω βιβλία και έτσι κατάλαβα
328 ότι τα παίρνω τα γράμματα. Όχι ότι είμαι έξυπνος, αλλά ότι μου αρέσουν τα γράμματα!
329 Οπότε δυσκολίες που συνάντησα ήταν κυρίως όταν πήγαινα σε κάποια σεμινάρια τα οποία
330 είχε κόσμος...εεε.. ήμουν λίγο στην αρχή κουμπωμένος, ντροπαλός. Είχα έτσι μια, πώς να το
331 πω, αίσθηση ότι... τώρα που πάω εδώ δεν ξέρω κανέναν. Τι γίνεται εδώ; Ένα...ένα άγχος
332 μου κράτησε για αρκετό καιρό, αλλά πλέον τώρα είμαι... νιώθω πώς να το πω... ότι και
333 εντάσσομαι...αλλά και ότι νιώθω ασφάλεια που δεν την ένιωθα τότε.

334 EP12:

335 B: Θα ήθελα να φυσικά! Αλλά επειδή έχω μεγαλώσει κιόλας είμαι στα 35, πλέον νομίζω ότι
336 πάω κάπου στοχευμένα. Θέλω να συνεχίσω κάπου στοχευμένα στην εκπαίδευση! Αν
337 μπορέσω και πάνω όλα καλά!

338 EP13:

339 B: Εεε...έχω ένα μήνα που εργάζομαι στο "Βιοκοφινάκι" της Κοιν.Σ.Επ. "ΑΡΓΩ".

340 EP14:

341 B: Με βοηθησέ...ναι, να αποκτήσω...κάποιες δεξιότητες...και κάποιες γνώσεις τις οποίες
342 δεν είχα! Ας πούμε για παράδειγμα υπάρχουν οι οριζόντιες δεξιότητες και έχω ένα κείμενο
343 το οποίο δεν το έχω διαβάσει, αλλά το πήρα από επιδοτούμενη κατάρτιση, το οποίο έχει
344 ενδιαφέροντα πράγματα και δείχνει, ας πούμε, το πώς πρέπει να δείξεις στον εαυτό σου στη
345 δουλειά. Το πώς πρέπει να διαχειριστείς το χρόνο, πώς να βάζεις στόχους.

346 EP15:

347 B: Εεεε. εγώ τελευταία παρακολουθώ κάποια δωρεάν (ενν. προγράμματα κατάρτισης),
348 κάποια σεμινάρια στα επιχειρηματικά, τα οποία θα τα θελα να τα μάθω νωρίτερα. Αλλά προς
349 το παρόν τα αντικείμενα που έχω παρακολουθήσει είναι διαφορετικά εντελώς με την εργασία
350 που κάνω. Αλλά... γενικά η εργασία μου μου 'χει δώσει μία αυτοπεποίθηση. Έχω μία
351 εργασία όσο να 'ναι, είναι κάτι καλό αυτό. Και δεν ξέρω τι θα προκύψει στο μέλλον... πώς θα
352 εξελιχθούν τα πράγματα.

353 EP16:

354 B: Θα λεγα πώς...πρέπει να το δοκιμάσει αυτό (ενν. εκπαιδευτικά προγράμματα) και σίγουρα
355 θα 'χει να κερδίσει κάτι. Και κάτι που θα τον βοηθήσει μελλοντικά. Και στο ότι θα γεμίζει το
356 χρόνο του και θα παίρνει μία χαρά, μία ικανοποίηση!

Σ6

357 Δ: Αρχικά θα ήθελα να μου πεις δύο λόγια για σένα. Μέσα σε δυο-τρεις προτάσεις να μου
358 πεις τι χρειάζεται να γνωρίζω για σένα.

359 M: Εε...είμαι 54, είμαι παντρεμένος, έχω μία κόρη στα 16, εργάζομαι επαγγελματικά... είμαι
360 στο χώρο της απεξάρτησης πολλά χρόνια... το 2015 ουσιαστικά ξεκίνησα εθελοντικά και
361 από το 2007 επαγγελματικά μέχρι και σήμερα είναι ειδικός θεραπευτής στην απεξάρτηση.
362 (Συνεχίζει και επεξηγεί ο ίδιος).
363 Ειδικός θεραπευτής είναι ειδικότητα που έχει την ιδιότητα ο θεραπευτής να είναι και πρώην
364 εξαρτημένος.
365 Δ:Και εργάζεσαι στον ίδιο χώρο από εκείνη την περίοδο (της θεραπείας εδώ)...
366 M:Όχι, από το 2002 μέχρι το 2015.... και από το ...έχει περίπου 7 μήνες που ξανά ήρθα.
367 Απείχα κάποια χρόνια, είχα βγει στον ιδιωτικό πάλι στην ίδια δουλειά... Έστησε ένα
368 πρόγραμμα αλλού. Με ζητήσαν δηλαδή ως θεραπευτικό υπεύθυνο στο στήσιμο ενός
369 προγράμματος
370 Δ: Άρα λοιπόν έχεις δει τη δουλειά και από την πλευρά της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και απο
371 της δημόσιας
372 M: Ναι ναι.
373 Έπειτα κάνω εισαγωγή στους άξονες της έρευνας.
374 EP1:
375 M: Σαν θεραπευόμενος;
376 Δ: Ναι
377 M: Όχι
378 Δ: Αφού ολοκλήρωσες το πρόγραμμα;
379 M: Ναι, αφού ολοκλήρωσα το πρόγραμμα ασχολήθηκα εθελοντικά για 3 χρόνια. Κάνοντας
380 εθελοντισμό έπρεπε να παρακολουθώ κάποιες ομάδες του προσωπικού, οπότε τις
381 παρακολουθούσα και εθελοντικά προσέφερα στο πρόγραμμα.
382 Δ: Οπότε το πρόγραμμα που αναφέρεις είχε να κάνει με εθελοντισμό...
383 M: Ναι, από το 2003 μέχρι το 2005.
384 Δ: Οπότε είναι αυτό είναι ένα πρόγραμμα κατάρτισης που έχεις κατά νού...
385 M: Ναι.. η αλήθεια είναι ότι παρακολούθησα ένα ταχύρρυθμο, μίνι εκπαιδευτικό πρόγραμμα
386 για τη ψυχοθεραπεία, από τον τότε διευθυντή (του προγράμματος ΑΡΓΩ), πάντα στη βάση
387 του να μην κάνω κάποιο λάθος, την περίοδο του εθελοντισμού, σε σχέση με τη θεραπεία και
388 τα μέλη του προγράμματος.
389 Δ:Άρα ακολούθησε στη βάση του ότι μετέπειτα έγινες ειδικός θεραπευτής..
390 M: Ναι
391 Δ-EP2: Σχετικά με το πρόγραμμα που παρακολούθησες με τον Γεωργάκα πώς το έμαθες;
392 M: Μου το πρότεινε ο Παναγιώτης, ο Γεωργάκας.Η αρχή του ήταν ότι όλοι να βοηθήσουμε,
393 και μέσα από τη δική μας οπτική να βοηθήσουμε στην απεξάρτηση. Έτσι εγώ, ο ρόλος που
394 είχα εκείνο τον καιρό του εθελοντισμού ήταν σαν ειδικός θεραπευτής. Δεν ήμουν αμιγώς
395 ειδικός θεραπευτής. Ουσιαστικά ήταν μία προετοιμασία για το τι μέλει γενέσθαι. Πήρα μία
396 γεύση για το τι θα ακολουθήσει. Παρόλα αυτά δεν ήξερα εκείνο τον καιρό ότι θα δουλέψω
397 στο χώρο, δεν μου είχε γίνει κάποια πρόταση και εργαζόμουν στον ιδιωτικό τομέα όταν
398 τελείωσα το πρόγραμμα.
399 EP:3
400 M: Δεν ήταν, όχι. Αρχικά ήταν εθελοντικά και έπειτα έγινε η πρόταση για τα μίνι εκπαιδευτικά.
401 EP:4
402 M: Ναι, όλα.
403 Δ: Υπήρχε κάποια βεβαίωση ότι συμμετείχες;
404 M: Ναι ότι συμμετείχα ως εθελοντής δύο χρόνια και ότι έχω κάνει δύο εκπαιδευτικά
405 (προγράμματα) εσωτερικά της δομής του ΑΡΓΩ και πήρα βεβαιώσεις
406 Δ: Άρα αυτά που είπαμε τα προγράμματα του Γεωργάκα ήταν δύο;

407 M: Ναι ναι.
408 EP5:
409 M: Εε... προσπαθώ να θυμηθώ λιγάκι εκείνες τις συνθήκες. Προσωπικά για μένα όχι...,
410 αλλά για κάποιους άλλους ομότιμους που είχα ναι. Και το λέω αυτό εγώ γιατί είχα κάποιες
411 δεξιότητες για να βγω ασπούμε στο χώρο εργασίας...αλλά η πλειοψηφία των μελών, των
412 θεραπευόμενων δεν είχανε. Οπότε κάποια προγράμματα κατάρτισης θεωρώ ότι θα ήταν
413 πολύ βοηθητικά.
414 EP6:
415 M: Ουσιαστικά ναι, ήταν δικιά μου ανάγκη.
416 EP7:
417 M: Ναι, και εφικτό και απαραίτητο.Γιατί οποιαδήποτε κατάρτιση... να στο πω αλλιώς... όταν
418 είσαι σε ένα πρόγραμμα θεραπείας είναι πολύ σημαντικό να προσπαθεί να κοινωνικοποιηθεί
419 το μέλος... μέσα στην κοινωνικοποίηση, προσωπικά θεωρώ, ότι πρέπει να είναι και η
420 εκπαίδευση και η κατάρτιση, όσο δηλαδή όσο χρόνο είναι στο πρόγραμμα και τη θεραπεία
421 πρέπει να συμβαίνουν και άλλα πράγματα πέραν της θεραπείας στο μέλος, για να μπορεί να
422 διαχειρίζεται οποιαδήποτε δυσκολία προκύπτει κλπ, να μπορεί να τη διαχειρίζεται, και μέσα
423 στις ομάδες του προγράμματος. Το θεωρώ πολύ βασικό και υπάρχει και υλικό μετά και για
424 μας (ως ειδικός θεραπευτής), πως διαχειρίζεται, πως βλέπεις τα πράγματα το μέλος. Και
425 είναι και ένα εργαλείο και για αργότερα για την επανένταξη του ασπούμε... για την
426 επαγγελματική του αποκατάσταση, για αυτό θεωρώ πρέπει να υπάρχουν.
427 EP8:
428 M: Από την προσωπική μου άποψη, ναι, οπωσδήποτε.
429 EP9:
430 M: (ΑΜΕΣΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ) Καταρχάς γνώση, κατά δεύτερον εμπειρία ,εμπειρία στο μαθαίνω
431 και ... εξέλιξη, ακόμη και μέσα από τις δυσκολίες που μπορεί να έχει μία εκπαίδευση.
432 EP10:
433 M: Εε... αγχωμένος πάρα πολύ, ήμουν αγχωμένος πάρα πολύ, αλλά ταυτόχρονα και.. και..
434 ευχαριστημένος από αυτό που κάνω γιατί έβλεπα ότι με βοηθάει σε αυτό που κάνω, στον
435 εθελοντισμό δηλαδή. Ένιωθα ταυτόχρονα δηλαδή, ήμουν και αρκετά ανασφαλής, ήταν ένα
436 αντικείμενο το οποίο ουσιαστικά εγώ το γνώριζα σαν θεραπευόμενος και τώρα καλούμουν
437 από ακριβώς την απέναντι πλευρά, σαν θεραπευτής.. ένα άγχος και μία ανασφάλεια την είχα
438 σαν καινούργιος στον χώρο. Από τη μία λοιπόν... με φόβιζε ασπούμε αν το κατάλαβαίνω, αν
439 το κάνω σωστά αυτό, από την άλλη ένιωθα ότι με βοηθάει πάρα πολύ, σε επίπεδο
440 εθελοντισμού τότε.
441 EP11:
442 M: Ναι, χρονικά πιο πολύ. Επειδή ήμουν στον ιδιωτικό τομέα, έκανα εθελοντισμό,
443 ταυτόχρονα έπρεπε να παρακολουθώ και τα μίνι εκπαιδευτικά, οπότε ο χρόνος μου ήταν
444 φοβερά περιορισμένος. Και το πρόβλημα ήταν αυτό το άγχος να τα προλάβω όλα μαζί.
445 Ήμουν συνεχώς στο δρόμο.
446 EP12:
447 M: Θα ήθελα ναι,αλλά όπως σου είπα δε γινόταν, από θέμα χρόνου, δε γινόταν. Ναι, όμως
448 θα ήθελα.
449 EP13:
450 M:Ναι, στο ΑΡΓΩ.
451 EP 14: Ναι πάρα πολύ, πάρα πολύ. Και να σου πω ότι μετά τα μίνι εκπαιδευτικά
452 προγράμματα, σε ένα διάστημα 8 χρόνων παρακολούθησα τουλάχιστον 7 ... εκπαιδεύσεις,
453 με μία βασική να κράτησε 2 έτη στην Αθήνα. Πηγαινοερχόμουν δηλαδή στην Αθήνα στη

454 συμβουλευτική των εξαρτήσεων για 2 χρόνια. Από την στιγμή που προσλήφθηκε
455 επαγγελματικά εδώ ξεκίνησε μια σειρά εκπαιδεύσεων.
456 Δ: Αυτές οι εκπαιδεύσεις που έγιναν την περίοδο που είχες προσληφθεί εδώ ήταν
457 υποχρεωτικές ή εθελοντικά τις παρακολούθησες;
458 Μ: Εε... προσφέρονταν από το πρόγραμμα στο προσωπικό, ότι όποιος θέλει μπορεί να
459 παρακολουθήσει ε και ναι.. ήταν δική μου ανάγκη, δικό μου. Υποχρεωτικό δεν ήταν τίποτε!
460 Φυσικά υπήρχε η ιδέα από τον διευθυντή ότι είναι σημαντικό να εκπαιδεύεται το προσωπικό.
461 ΕΡ:15
462 Μ: Ναι, 100%
463 ΕΡ:16
464 Μ: Ότι όσο του δίνεται η δυνατότητα και έχει κάποιον ελεύθερο χρόνο ταυτόχρονα με τη
465 θεραπεία του στην απεξάρτηση το θεωρώ ΠΑΡΑ πολύ σημαντικό να μπει σε εκπαιδευτικά
466 προγράμματα. ΠΑΡΑ πολύ σημαντικό! Σαν εργαλεία ουσιαστικά για την μετέπειτα πορεία
467 του στην επανένταξη, στην κοινωνική επανένταξη.